

SOCIOLOGIE III

Prof. J. C. Verhoeven

**Uitgeverij Acco Leuven
1979**

S 59

Voorwoord

De volgende hoofdstukken vormden een deel van de cursus Sociologie III. In dit vak werden vooral *wetenschapsfilosofische vragen* in verband met de sociologie behandeld.

Prof. Dr. J. C. Verhoeven

Leuven 21 augustus 2008

Hoofdstuk 1
VRAGEN RONDOM DE WETENSCHAPPELIJKHEID
VAN DE SOCIOLOGIE

Kijkend naar een aantal feiten blijkt er geen twijfel te bestaan over het wetenschappelijk karakter der sociologie. Sociologie wordt immers als een afzonderlijk vak onderwezen aan universiteiten, die toch bij definitie instellingen zijn om wetenschap over te dragen en te bevorderen. Daarenboven gebeurt er sociologisch onderzoek dat door instellingen wordt gefinancierd die zich uitsluitend bezig houden met de ondersteuning van wetenschappelijk werk, b.v. in ons land het 'Fonds voor Kollektief Fundamenteel Onderzoek', en dgl. Regelmatig worden er adviezen gevraagd aan sociologen die met hun wetenschappelijke logica adequate oplossingen voor problemen zouden moeten geven, er worden wetenschappelijke congressen ingericht voor sociologen, enz. Kortom alles wijst erop dat sociologie binnen de wetenschappelijke wereld - alhoewel wellicht niet in dezelfde mate als de fysica of de scheikunde - aanvaard is. Men zou dus eenvoudig kunnen concluderen dat alles wat onder de term 'sociologie' gebeurt een wetenschappelijke benadering is. Dit zou men tenminste uit de sociale erkenning van deze bijzondere wijze van wetenschapsbeoefening kunnen besluiten. Nochtans kan men zich de vraag stellen of alles wat onder de benaming 'sociologie' gebeurt deze benaming zou behouden indien men de verschillende benaderingen in de sociologie (cfr. Sociologie II) als criterium zou hanteren.

Een andere benadering om het wetenschappelijk karakter van de sociologie te onderzoeken zou in plaats van het bovenstaand sociologisch criterium een wetenschapsfilosofisch criterium kunnen zijn. Hierbij zou men kunnen vertrekken van de opvattingen die er bestaan omtrent wetenschap in de wetenschapsfilosofie en nagaan in welke mate de verschillende sociologieopvattingen met dit wetenschapsbeeld overeenstemmen. Deze vraagstelling

zal nochtans niet probleemloos verlopen. Om dit vraagstuk nu reeds te verduidelijken zullen we achtereenvolgens een viertal wetenschapsopvattingen geven en even letten op de verschillen.

Een eerste omschrijving vinden we bij de positivist Richard Bevan Braithwaite. In zijn opvatting kan wetenschap gezien worden "to include all the natural sciences, physical and biological, and also such parts of psychology and of the social sciences (anthropology, sociology, economics) as are concerned with an empirical subject-matter". Hier is dus geen plaats voor geschiedenis, zuivere wiskunde en symbolische logica. Braithwaite stelt wetenschap gelijk aan "natural science" indien de mens wordt gezien als deel van de natuur. De functie van een wetenschap is "to establish general laws concerning the behaviour of the empirical events or objects with which the science in question is concerned, and thereby to enable us to connect together our knowledge of the separately known events, and to make reliable predictions of events as yet unknown". Alle sociale wetenschappen hebben wellicht dit niveau nog niet bereikt, maar hun uiteindelijke bedoeling is daar te geraken.

Een tweede wetenschapsopvatting vindt men in het marxisme. Deze opvatting stelt dat het onmogelijk is zich neutraal op te stellen t.o. de sociale werkelijkheid. Wetenschap is in hun opvatting kritisch en wil emancipatie bewerken. Objectiviteit en partijdigheid gaan hier samen omdat wetenschap in dienst moet staan van een uitgebuite klasse. Objectiviteit wordt op drie wijzen in het marxistisch wetenschapsbegrip onderbouwd, meent Kunneman, nl. methodisch, historisch en praktisch (2). Methodisch is bij Marx de optie voor de dialectiek belangrijk. Hierin worden los van tijd en plaats geldende wetten niet aanvaard, maar moet de sociale werkelijkheid gezien worden in relatie tot de klasstetengst-

(1) BRAITHWAITE, R.B., *Scientific explanation. A study of the function of theory, probability and law in science*. Cambridge, Cambridge University Press, 1968, p. 1-2.

(2) KUNNEMAN, H., "Inleiding : wetenschap en ideologiekritiek", in KUNNEMAN, H., ed., *Wetenschap en Ideologiekritiek*. Meppel, Boom, 1978, P. 7-21.

1.3

lingen die verschillen naar de wijze waarop de produktiekrachten verdeeld liggen in een bepaalde tijd en plaats. Deze klassestrijd is een reëel bestaande historische werkelijkheid. Aangezien deze klassestrijd werkelijk bestaat zijn ook de uitspraken die uitdrukking geven aan die feiten reëel. Dit is de historische ondersteuning van de objectiviteit.

En tenslotte kan de waarheid van een theorie maar aangetoond worden door de realisatie van deze theorie in het sociale handelen. Dit moet nochtans in relatie met de methodische en de historische verantwoording gezien worden.

Een andere wetenschapsopvatting vinden we bij Gerard Radnitzky. Wetenschap als sociale activiteit wordt hier duidelijk beklemtoond. Drie elementen zijn belangrijk :

"1) Wetenschap is een *geheel van kennis* dat aan verandering onderhevig is; geen zekere kennis, maar kennis die in principe feilbaar is, geen accumulerende kennis, maar kennis die verandert en verbeterd wordt, meestal geleidelijk aan, maar, in zeldzame gevallen, ook wel via de plotselinge, dramatische ontwikkeling die soms 'wetenschappelijke revolutie' genoemd wordt".

"2) Wetenschap is bovenal een *activiteit, het doen van onderzoek*, die geleid wordt door specifieke intellectuele gedragsregels, die door de methodologie geformuleerd, bekritiseerd en soms zelfs verbeterd worden".

"3) Wetenschap is ook een *institutioneel systeem* : ..."Het is een activiteit die zich in universiteiten, wetenschappelijke verenigingen en in tijdschriften en boeken afspeelt. In tegenstelling met Weber stelt hij verder dat het doen van onderzoek waarden vooronderstelt, nl. "respect voor het onderscheid tussen feiten en waarden"(1).

Bij Joseph M. Bochenski vindt men een wetenschapsbeeld dat sterk gelijkt

(1) RADNITZKY, G., "Het politiek en wetenschappelijk belang van het onderscheid tussen feiten en waarden", in KUNNEMAN, H., ed., op. cit., p. 22-23.

op het voorgaande. Hij maakt een onderscheid tussen een subjectieve en objectieve wetenschapsopvatting. Subjectief gaat het om een systematisch weten, d.w.z. dat iemand die een bepaald domein systematisch onderzocht heeft ook iets weet dat wetenschappelijk kan genoemd worden. Objectief heeft wetenschap de volgende betekenis (1) :

"Objectief opgevat, is wetenschap niet een weten, maar een samenhang van objectieve zinnen. In deze zin zegt men soms : 'De wiskunde leert' of 'Wij ontleen aan de astronomie de stelling...' enz. Wetenschap, zo opgevat, bestaat klaarblijkelijk niet 'op zichzelf' - maar is ook niet gebonden aan de afzonderlijke mens. Veeleer gaat het om een sociale schepping, omdat deze in het denken van meerdere mensen bestaat en wel vaak zo, dat geen van hen alle ertoe behorende stellingen kent. Wetenschap, objectief opgevat, heeft de volgende kenmerken

- a) Zij is een systematisch geordend geheel van objectieve zinnen dat beantwoordt aan het systematische karakter van de wetenschap in de subjectieve zin van het woord.
- b) Tot een wetenschap behoren niet alle zinnen die op haar gebied thuis horen - maar alleen die welke minstens door iemand worden gekend : buiten de gekende zinnen bestaan er geen feitelijke, maar slechts mogelijke zinnen. Wetenschap nu bestaat niet uit mogelijke, maar uit feitelijk gevormde zinnen. Daarom ook kan men van de ontwikkeling en vooruitgang der wetenschappen spreken. Deze komt namelijk tot stand doordat mensen nieuwe zaakverbanden kennen en dienovereenkomstig nieuwe zinnen vormen.
- c) De wetenschap is, zoals wij zeiden, een sociaal werk. Derhalve behoren slechts die zinnen ertoe die op een of andere wijze geobjectiveerd werden, d.w.z. in tekens uitgedrukt, waardoor zij dan voor anderen minstens principieel toegankelijk zijn."

Bij een eerste - eerder voorlopige - confrontatie van bovengaande weten-

(1) BOCHENSKI, J.M., *Wijssgerige methoden in de moderne wetenschap*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1961, p. 22-23.

schapsbegrippen vallen ons enkele verschillen op. Wanneer Braithwaite stelt dat wetenschap op zoek is naar algemeen geldende wetten, dan zien wij dat dit in het marxisme niet wordt aanvaard. Integendeel, wetten worden gezien in relatie tot een bepaalde historische situatie. Voor Radnitzky en Bochenski zijn deze wetten niet zo belangrijk; zij zien wetenschap veeleer in termen van een bepaald kennisgeheel, dat niet noodzakelijk in wetten moet uitgedrukt zijn.

Zeër typisch is ook de opstelling in het marxisme dat wetenschap praktisch moet zijn : waarheid van een theorie wordt slechts bevestigd als zij verwerkelijk wordt in de realiteit. Wetenschap staat in die zin in dienst van de emancipatie van de samenleving. Voor Braithwaite is deze praktijkbetrokkenheid niet erg relevant, terwijl Radnitzky meent dat wetenschap zich met feiten moet bezig houden.

Een laatste punt dat we nog willen onderstrepen is de accentuering door Bochenski en Radnitzky dat wetenschap een sociale activiteit is die door wetenschappers als collectiviteit wordt ondernomen.

Uit bovenstaande schets - waarin niet de bedoeling lag een volledig overzicht te geven van de wetenschapsopvattingen - wordt het wel duidelijk dat het hanteren van een wetenschapsfilosofisch criterium niet eenvoudig is. Indien wij het ene wetenschapsbegrip zouden hanteren zouden wij bepaalde produkten van het sociologisch onderzoek wel het epitheton 'wetenschappelijk' kunnen geven, andere daarentegen niet. De opvatting van Braithwaite b.v. laat toe Parsons' werk wetenschappelijk te noemen, maar dit zou men niet kunnen doen voor alle werk van de 'kritische school'. Daarentegen zou op deze laatste strekking wel het marxistisch wetenschapsbegrip kunnen worden toegepast; dit zouden we wel niet kunnen doen op het werk van Parsons.

Deze veelheid van 'sociologieën' en wetenschapsopvattingen heeft het de sociologen niet gemakkelijker gemaakt. De grote verscheidenheid aan objectbepalingen en methodologische opties deed bij een aantal de opvatting ontstaan dat sociologie in een crisis was, m.a.w. de zekerheid

die de socioloog vroeger bezat tijdens het doen van zijn werk werd serieus verstoord door de confrontatie met verschillende sociologie-opvattingen en wetenschapsopvattingen. De rustige zekerheid, die hij putte uit de overtuiging dat de wijze waarop hij bezig was wetenschappelijk verantwoord is, bestaat niet langer meer voor elke socioloog. De vraag moet hier echter gesteld worden of het niet eerder een crisissituatie is waarin sociologen verkeren dan wel het feit dat sociologie als 'kennispakket' en 'methode' in crisissituatie zijn. Hier zal gepoogd worden aan te tonen dat deze crisissituatie eerder eigen is aan de sociologencollectiviteit dan wel aan de sociologie als keninhoud.

Uiteindelijk heeft de socioloog t.o. dit probleem een standpunt in te nemen. Praktisch zal hij dit ook steeds doen in zijn onderzoeksactiviteit zonder dit altijd te expliciteren in de richting van één of andere strekking die in zijn overtuiging het best de sociale werkelijkheid benadert. Deze overtuiging wordt dan wel eens aan het wankelen gebracht onder invloed van de kritiek die door vakgenoten of anderen op zijn werk wordt uitgeoefend. In tal van gevallen zal hij zich laten leiden door een sociologie-concept dat hem in zijn opleiding langs cursussen en literatuur wordt aangereikt en stilaan voor hem versteent tot wat men een bepaalde 'standaard-sociologie' zou kunnen noemen. Voor de Amerikaanse sociologie b.v. en ook voor vele produkten in ons eigen land is dat het functionalisme geweest. En wellicht mag men wel zeggen dat dit ook nu nog steeds het geval is ofschoon reeds vele andere pogingen geformuleerd zijn.

In de volgende bladzijden willen wij het tot nu toe summier geschetste probleem wat systematischer aanpakken. Hierbij gaan wij twee wegen bewandelen. Een eerste benadering van het probleem zal gebeuren vanuit het inzicht dat we hebben in de sociologie-praktijk zoals die werd aangereikt in *Sociologie II*. We zullen hier voornamelijk de nadruk leggen op hoe die verschillende benaderingen een probleem worden voor ons eigen sociologisch werk. Een tweede benadering zal gebeuren vanuit een verdere literatuurstudie waarin de 'crisis' in de sociologie centraal

wordt gesteld, waarbij men wel niet mag vergeten dat deze 'crisis' voor ons een bijzondere betekenis heeft. Vooral zal hierbij gelet worden op de wetenschapsfilosofische en wetenschapssociologische argumenten die hierover worden aangevoerd. Uiteindelijk zal aan het einde de weg worden aangegeven die zal bewandeld worden om uit deze spanning te geraken of hoe wij deze spanning in de sociologie moeten bezien.

1. DE TEGENSTELLINGEN IN SOCIOLOGIE II

Om het bovengeschetste probleem te verduidelijken kunnen wij best teruggrijpen naar de inzichten die wij in *Sociologie I* en *Sociologie II* hebben verworven. Daarom gaan we hier kort stilstaan bij twee kernbestanddelen van een aantal sociologische richtingen, nl. het object van de sociologie en de methodologische opties. Dit zal hier beperkt blijven tot de benadering van Weber, Durkheim, Parsons, de kritische school en het symbolisch interactionisme.

1. M. Weber

Zoals in *Sociologie II* werd beschreven zag Weber de sociologie als de wetenschap die het sociaal handelen interpreterend tracht te begrijpen en daardoor in zijn verloop en zijn resultaten oorzakelijk wil verklaren (1). Het object van de sociologie is hier het 'sociale handelen'. Wat verstaat Weber hieronder? Onder 'handelen' verstaat hij een menselijk gedrag, dat in de buitenwereld of inwendig in de actor zich kan voordoen als een doen, een nalaten of dulden, en de actor of actors moeten daaraan een subjectieve zin verbinden. Weber noemt dit handelen 'sociaal' wanneer de actor of actors dit handelen in de door hen bedoelde

(1) VERHOEVEN, J., *Sociologie II*. Leuven, ACCO, 1978, p. 2-11. Indien deze cursus verder nog wordt vermeld, zal hij worden aangeduid door II gevolgd door de paginae-nummers.

zin in verband met het gedrag van anderen gebracht wordt en verder in zijn verloop daarop ook georiënteerd wordt.

De bedoeling van wetenschap is uiteindelijk te bestuderen wat is en dit trachten te verklaren vanuit zijn oorzaken. Dit wil Weber doen in de sociologie door 'interpreterend begrijpen', d.w.z. hij poogt de 'subjectieve zin' van het sociale handelen te vatten. Hierbij tracht hij de evidentie van de zin van het sociale handelen te vatten en te komen tot een juiste causale interpretatie. Om dit te realiseren doet hij beroep op 'Wertbeziehung', het relevantiekader waarin het bestudeerde sociale handelen wordt geplaatst, en ideaaltypes, die geplaatst dienen te worden in de 'objectieve mogelijkheid' (II, 2.11-2.20).

2. *E. Durkheim*

Voor Durkheim is het object van de sociologie de 'sociale feiten', d.w.z. "wijzen van handelen, denken en voelen buiten het individu en (...) voorzien van een dwingende macht waardoor zij zich aan het individu opdringen". Deze sociale feiten bestaan los van de individuen. Het zijn creaties van de groepen.

De sociologie wil deze sociale feiten verklaren en deze verklaring vindt men uiteindelijk alleen in het sociale milieu, dus in de sociale feiten. De oorzakelijkheid die Durkheim wil achterhalen kan in de sociologie opgespoord worden door de 'vergelijkende methode'. Hierbij dient deductief geredeneerd te worden en de resultaten van die deductie moeten worden geverifieerd (II, 3.14-3.34).

3. *T. Parsons*

Voorwerp van sociologie is vlg. Parsons het 'sociaal systeem', d.w.z. de interactie van menselijke individuen, die concrete collectiviteiten met een bepaald lidmaatschap voorstellen. Dit sociale systeem wordt door Parsons in zijn verschillende bestanddelen beschreven als een verklaring van behoud van een dynamisch evenwicht of een structurele ver-

andering (II, 4.11-4.23).

Parsons wil komen tot een algemene theorie van het sociale systeem. Dit sociale systeem wil hij functioneel verklaren; telecausaliteit is in de verklaring van het sociale systeem aanwezig. De holistische opstelling van Parsons impliceert daarenboven dat de verklaring ook inter-causaal verloopt. De opbouw van de verklaring van het dynamisch evenwicht wordt door Parsons aangediend als een deductie uit een aantal axioma's (1).

4. *De kritische school*

In het collectief geformuleerde werk *Soziologische Exkurse* (1956) wordt sociologie voorgesteld als de wetenschap van de maatschappij. In deze maatschappij gaat het om een verbindende structuur tussen menselijke wezens en in deze structuur gaat het eerder om een activiteit dan om een wijze van zijn. Maatschappij is zowel statisch als dynamisch tezamen. Maar aangezien sociologie zich bezig houdt met de maatschappij kan zij niet geïsoleerd worden van de psychologie, de geschiedenis of de economie. Nochtans wil men sociologie niet vermengen met die andere wetenschappen. Specifiek voor de sociologie is de studie van de maatschappij in relatie tot de wetten van 'Vergesellschaftung' (sociale vorming en integratie)(2).

Methodologisch verwerpen deze sociologen het positivisme. De socioloog is verbonden met zijn object. Dit doet hem in een bijzondere relatie tot zijn studieobject terecht komen : kennen en handelen zijn met elkaar verbonden. Enkel de praxis kan een legitimatie zijn van een theorie en deze theorie moet in de ogen van de kritische school een maatschappij zonder onrecht bespoedigen. Groot belang wordt er door deze

(1) VERHOEVEN, J., *De sociologische verklaring van de sociale controle*. Mechelen, SINFRA, 1969, p. 232-241.

(2) Frankfurt Institute for Social Research, *Aspects of Sociology*. London, Heinemann, 1974 (1956), p. 1-53.

theoretici gehecht aan de historische dimensie van de maatschappij (II, 5.13-5.18).

5. *Symbolisch interactionisme*

Voorwerp van onderzoek voor de symbolisch interactionist is het menselijk handelen, dat echter een andere betekenis krijgt dan deze die traditioneel daaraan gegeven wordt. Dit menselijke handelen moet steeds gezien worden in relatie tot de betekenis die de dingen voor de mens krijgen in zijn sociaal samenhandelen met de anderen. In deze context wordt een bijzondere betekenis gegeven aan het 'zelf', de 'handeling', 'sociale samenhandeling', 'voorwerpen' en 'gezamenlijke handelingen'. De studie van deze fenomenen moet empirisch gebeuren. Dit heeft voor Blumer de betekenis dat het studieobject de methode moet bepalen, m.a.w. de methode wordt bepaald in functie van het te bestuderen fenomeen. Dit laatste moet hij zo goed mogelijk benaderen. Hiervoor wordt een directe 'naturalistische' benadering voorgesteld, nl. verkenning en inspectie. Bij middel hiervan moet toetsing van een bepaalde hypothese gebeuren.

Welke conclusies kan men trekken uit bovenstaande beknopte schets ? Op de eerste plaats is het duidelijk dat het object voor alle sociologen niet hetzelfde is. Wanneer we even terugblikken naar de verschillende objectbepalingen, dan stelt men duidelijk een terminologisch verschil vast : sociaal handelen (Weber), sociale feiten (Durkheim), sociaal systeem (Parsons), maatschappij (Kritische school) en menselijk handelen in al zijn vormen (Blumer). Dit verschil is niet louter terminologisch, maar eveneens inhoudelijk. Op deze plaats gaan wij niet dieper in op de effecten hiervan ; dit komt later aan de orde.

Op het vlak van de onderzoeksmethoden stelt men evenzeer een grote verscheidenheid vast. Weber meent dat de socioloog moet werken langs een interpreterend begrijpen waarbij hij gebruik maakt van ideaaltypes.

Zijn werk is erg historisch gekleurd. Durkheim stelt anderzijds dat de socioloog de sociale feiten moet verklaren door op te sporen binnen welke andere sociale feiten de eerste optreden. Langs verificatie van de sociale feiten wil hij nagaan of de besluiten die hij langs deductie heeft getrokken ook in realiteit voorkomen. Ook hier vindt men een zeer grote betekenis gegeven aan historische informatie.

Parsons van zijn kant creëert een omvattende theorie waarin het gehele sociale systeem verklaard wordt. Dit impliceert echter niet dat hij de empirie uitschakelt. Integendeel. Het sociale systeem moet in al zijn bestanddelen worden geobserveerd; de verklaring ervan moet echter deductief verlopen.

De kritische school aanvaardt eveneens de klassieke empirische onderzoekstechnieken, maar stelt direct dat deze moeten geherinterpreteerd worden in hun historische context. Het resultaat van dit werk is niet een geheel van algemeen geldende wetten, maar wel een theorie die moet bijdragen tot de ontvoogding van de ganse maatschappij. Een praxis-betrokken wetenschap staat hier centraal.

Blumer reageert van zijn kant tegen een door een theorie bepaalde methode, d.w.z. een methode die enkel een bepaald schema volgt zonder zich te laten leiden door de empirische realiteit. Hoofdobjectief van de onderzoeksmethoden moet zijn de realiteit te vatten en hiervoor zijn participerende observatie, levensgeschiedenisonderzoek en ongestructureerde interviews betere technieken dan de meer gestructureerde vormen van observatie.

Ook naar de wetenschapsopvatting zijn er enkele fundamentele verschillen waar te nemen. Durkheim kleeft een positivisme aan dat gemeengoed was voor de natuurwetenschappen en nu nog grotendeels is. Dit positivisme in zijn diverse verschijningsvormen beheerst nu nog het grootste deel van het sociologisch onderzoek. Nochtans heeft de sociologische theorie niet steeds strak dit uitgangspunt blijven volgen. Weber en Blumer vertonen duidelijk trekken van een hermeneutisch wetenschapsmodel (zie Rad-

nitzky) en eveneens bij Parsons vindt men dit (zie Z. Bauman) ofschoon het positivisme hem niet vreemd is (1). De kritische school van haar kant verwerpt een zuiver positivisme en pleit in tegenstelling met de voorgaande richtingen voor een geëngageerde wetenschap.

De grote verscheidenheid aan ideeën die we tot nu toe hebben vastgesteld moet haar oorzaken hebben. Waar vinden wij deze nu in de uiteenzetting van *Sociologie II* ? Uit het geheel van deze cursus wordt het duidelijk dat de ontwikkeling een sociaal handelen is, juist zoals andere vormen van sociaal handelen. De verschillende sociologen worden beïnvloed door, discuten over en bestuderen het werk van wetenschapsfilosofen en sociologen van hun tijd en het verleden. In bepaalde gevallen werken zij samen en komen ze tot gemeenschappelijke opties. Daarenboven leven zij in een bepaalde socio-economische context die hun perceptie-vermogen bepaalt, hun aandachtsvlakken afgrenst en bijgevolg een invloed heeft op theorie en methoden. Een korte illustratie zal dit verduidelijken.

Wetenschapsfilosofisch zien we een belangrijke relatie tussen Weber en Kant. Met zijn tijdgenoot Wilhelm Dilthey meende Weber dat sociologie een hermeneutisch karakter moest hebben en met Heinrich Rickert maakte hij het onderscheid tussen individualiserende en generaliserende benaderingen. Weber meende echter dat beide methodes in de sociologie bruikbaar waren.

Voor zijn werk als socioloog zijn de zondagsvergaderingen bij Weber thuis erg belangrijk geweest. We noemen hier enkele namen : Troeltsch, E. Lask, W. Sombert, R. Michels, G. Simmel, G. Lukacs, etc. Betekenisvol was ook zijn positie in de *Verein für Sozialpolitik*, de *Evangelisch-soziale Verein* en de *Deutsche Gesellschaft für Soziologie*.

Het is daarenboven uit de vroegere schets duidelijk geworden dat er van-

(1) RADNITZKY, G., *Contemporary schools of Metascience*. Vol. II, Göteborg, Akademiförlaget, 1970, p. 23 e.v.
BAUMAN, Z., *Hermeneutics and social science*. London, Hutchinson, 1978, p. 131 e.v.

uit het gezinsleven en het politieke leven van Weber een sterke invloed is uitgegaan op zijn politieke sociologie, zijn godsdienstsociologie en zijn economische sociologie. Verder zien wij ook dat de socio-economisch-politieke situatie van Duitsland het aandachtsveld van Weber in zijn sociologische arbeid bepaalt.

Een gelijkaardige analyse kan men maken over Durkheim. In zijn opleiding werd hij beïnvloed door de kritische methode van de historicus Fustel de Coulanges en de wetenschapsopvattingen van de neo-Kantiaan Boutroux. Later kwam daarbij nog de invloed van een andere neo-Kantiaan Renouvier. Op het vlak van de sociologie moeten Montesquieu, Saint-Simon, Comte, Spencer, Simmel, Schäffle, Gumpłowicz, Toennies en Tarde worden vermeld. Dit betekent niet dat hij steeds in hun spoor loopt, maar soms vormden zij een uitdaging voor hem.

De politiek-economische situatie van het Frankrijk ten tijde van Durkheim had anderzijds een bijzondere invloed op de plaats die Durkheim aan de sociologie wilde geven. De voortdurende bedreiging van de Derde Republiek moest door de sociologie afgeweerd worden. In plaats van een godsdienst moet de sociologie nl. een seculiere moraal helpen creëren, zodat de stabiliteit van de staat kon gegarandeerd worden. Deze staatsverering had verder voor gevolg dat het klasse-fenomeen in zijn sociologie weinig aan bod kwam, ook al noemde Durkheim zich een socialist.

Men zou over de andere besproken sociologie-opvattingen gelijkaardige analyses kunnen opbouwen. Wij beperken ons echter tot deze twee figuren omdat we enkel exemplarisch het probleem willen scherp stellen. Trouwens deze feiten komen later nog aan de orde. Het resultaat van deze activiteit is echter belangrijk. Sociologie komt niet langer meer als een eenduidig begrip te voorschijn. Object zowel als methode worden erg verschillend genoemd. De resultaten zijn dan ook verschillend. Hier rijst de vraag naar de waarheid. Wanneer men vaststelt dat deze verscheidenheid bepaald wordt door de sociale positie van de socioloog dan wordt de overtuiging dat men algemeen aanvaarde waarheid kan bereiken nog meer discutabel. Gevaar voor een wetenschappelijk relativisme is hier niet

denkbeeldig.

§ 2. VERDERE OORZAKEN VAN DEZE TEGENSTELLING IN DE SOCIOLOGIE

Deze tegenstellingen in de sociologie komen in de literatuur veelvuldig en reeds lange tijd ter sprake. In deze paragraaf staan we daarbij even stil. Eerst bekijken we de opsplitsing van 'Geisteswissenschaften' en 'Naturwissenschaften' zoals Wilhelm Dilthey (1833-1911) dit heeft bepleit. Vervolgens geven we wat meer aandacht aan wetenschapsfilosofische en wetenschapssociologische oorzaken van de tegenstellingen tussen de verschillende sociologie-opvattingen.

1. Geisteswissenschaften - Naturwissenschaften (1)

Een belangrijke en scherpe aanval op het eenvormig karakter van de methodologie vindt men reeds vorige eeuw bij Dilthey. Hij betwistte daarbij dat de studie van historische fenomenen op dezelfde wijze kon gebeuren als deze van de materiële wereld. De pogingen van Comte en andere positivisten en de standpunten van J.S. Mill en andere empiristen vindt Dilthey niet voldoende om de menselijke realiteit te bestuderen, erger nog de methodes van de natuurwetenschappen verminken deze menselijke realiteit.

In plaats daarvan stelt Dilthey een methodologie voor die vertrekt van het menselijke bewustzijn. Om de menselijke realiteit te bestuderen moet men vertrekken vanuit het bewustzijn waarbinnen wij een innerlijke ervaring krijgen van die realiteit. Dit realiseren wij in de act van het 'begrijpen'. In dit begrijpen komt de onderzoeker tot een projectie van zichzelf in een persoon of in een bepaalde act. Hierdoor komt hij tot een terug beleven of een opnieuw stellen van de act van anderen in het

(1) DILTHEY, W., "On the special character of the human sciences", in TRUZZI, M., *Verstehen : subjective understanding in the social sciences*. Reading, Addison-Wesley Publishing Company, 1974, p. 8-17.

bewustzijn (das Nachbilden oder Nacherleben). Dit herbeleven betekent een creatie van de voorbije menselijke handelingen en dit wordt door de historicus in zijn werk vastgelegd. Om dit tot een goed eind te brengen moet de onderzoeker zich een zo klaar mogelijk beeld voorstellen van het milieu waarin dit onderzochte fenomeen zich afspeelde of afspeelt en eveneens van de mogelijke bewustzijnsinhouden van de actors. De hoogste vorm van een dergelijk begrijpen kan maar bereikt worden wanneer de onderzoeker een zekere inwendige affiniteit en sympathie heeft met het bestudeerde fenomeen. Dit begrijpen is in tegenstelling met externe perceptie een doorleefde ervaring die berust op bewustzijn.

In deze zin hebben de 'geesteswetenschappen' een bijzondere betekenis. Zij bestuderen menselijk gedrag in de mate dat het bewust beleefd is en uitdrukking vindt in levende uitingen, die begrepen worden. In dit laatste ligt het onderscheid tussen geesteswetenschappen en natuurwetenschappen.

2. Wetenschapsfilosofische en wetenschapssociologische achtergronden van de tegenstellingen

Sinds A.W. Gouldner *The coming crisis in Western Sociology* (London, Heinemann, 1970) geschreven heeft is de gedachte van een crisis in de sociologie niet afwezig geweest in tal van discussies. Dit betekent niet dat elke analyst met deze vaststelling echter akkoord kon gaan. Sommigen stellen zonder meer dat er een crisis in de sociologie is; anderen laten hun antwoord op die vraag afhangen van de functie van de sociologie. Dit roept voor ons de vraag op - die vroeger reeds gesteld werd - wat er onder die crisis in de sociologie dan wel dient verstaan te worden en, indien zij wordt onderkend, wat de oorzaken en de oplossingen hiervoor zijn. In dit hoofdstuk zullen we de aandacht vooral richten op de omschrijving van de crisis, het bestaan ervan en de oorzaken die men onderkent. De oplossing van wat we vroeger genoemd hebben 'tegenstellingen' maakt het verdere studie-object van deze cursus uit.

Wat is nu het karakter van deze frequent vermelde *crisis* in de sociologie ?

Gouldner formuleerde dat men niet direct in een crisis verkeerde maar hij stelde dat er een crisis in wording was. De kenmerken ervan vindt hij in de typische situatie van de Amerikaanse academische sociologie (1)

"The coming crisis of Western Sociology, then, and particularly its expression in Academic Sociology, is manifested : 1) by the drift of the dominant Functionalist and Parsonsian models toward a convergence with Marxism, which is to say, toward what was previously one of its main polemical targets; 2) by the emerging alienation of young sociologists from Functionalism; 3) by the tendency of such individual expressions of alienation to develop collective and organized forms; 4) by the growing technical criticism of Functional theory; 5) by the transition from such negative criticism to the development of positive and alternative theories, embodying importantly different sentiments and assumptions, such as Goffman's, Garfinkel's, and Homans'; and 6) by the development of a middle-range 'social problems' research and theory that are often oriented to values of 'freedom' and 'equality' rather than of 'order', as Functionalism tends to be."

Gouldner wijst hierin duidelijk op verschillende facetten van de crisiswording, nl. crisis voortvloeiend uit de groeiende opkomst van andere sociologiestrekkingen t.o. de traditionele overheersing van één strekking (Kuhn zou hier spreken van een strijd tussen verschillende paradigma's), crisis omdat jonge sociologen de overheersende strekkingen niet meer aanvoelen, crisis van methodologische aard, en dgl.

Deze opvattingen van crisis zijn op verschillende wijzen door de andere crisisprofeten terug opgenomen en meestal heeft men één bepaalde vorm daarvan meer beklemd dan een andere. Stefan Nowak van zijn kant expliciteert deze mogelijkheid van een crisis voornamelijk op basis van het feit dat men op het 8th World Congress of Sociology in Toronto (1974)

(1) GOULDNER, A.W., *The coming crisis in Western Sociology*. London, Heinemann, 1970, p. 410.

een aantal mensen rond de tafel brengt om dit fenomeen te bestuderen. Daaruit kan men reeds afleiden meent hij dat er een 'gevoelen' bestaat dat sociologie in crisis is. Maar wat betekent dit dan ? Drie vormen ziet hij (1). Een eerste crisis bestaat erin dat sociologie zich in een bepaalde sociale context niet kan ontwikkelen. Men stelt immers de economische middelen niet ter beschikking of de publieke opinie ondersteunt de ontwikkeling niet.

Ofschoon dit een verdedigbaar standpunt is, moet men zich toch de vraag stellen of deze optie in feite niet leidt tot de conclusie dat in een aantal Westerse landen juist deze crisis die Gouldner beschrijft niet aanwezig is. Het voorbeeld van Nowak is de stand van de sociologie in het autoritaire Spanje, zoals Amando de Miguel dit beschrijft (2). De autoritaire structuren van Spanje heeft vrij, empirisch onderzoek verhinderd, stelt deze Spaanse socioloog. Maar wanneer men dit criterium neemt dan dient de vraag gesteld naar wat men verstaat onder het verhinderen van de ontwikkeling van de sociologie. Tot de zestiger jaren kan men moeilijk zeggen dat de sociologie in ons land een ruime ontwikkeling kende, zeker niet als men dit vergelijkt met de ontwikkeling van de sociologie in de V.S. Sterker nog, kan men op dit moment stellen dat de sociologie de erkenning in ons land krijgt die ze bv. heeft in de V.S. Of mag men stellen dat de sociologie evenveel kredieten krijgt in de V.S. als bv. de andere sociale wetenschappen of de natuurwetenschappen ? Op basis van deze vragen kan men moeilijk besluiten tot het duidelijk beantwoorden van de crisisvraag. Het probleem blijft : op welke basis kan men besluiten dat de sociologie een normale ontwikkeling kan doormaken.

(1) NOWAK, S., "Empirical knowledge and social values in the cumulative development of sociology", in BOTTOMORE, T., ed., *Crisis and contention in sociology*. London, Sage Publications, 1975, p. 123-168. Voor een overzicht van de crisisidee in Duitsland leze men het verslagboek van "17. deutschen Soziologentag" (1974, Kassel) : Krysmanski, H.J. & Marwedel, P., Her., *Die Krise in der Soziologie*. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag, 1975, 294 pp.

(2) DE MIGUEL, A., "Sociology in an Authoritarian Society: a pessimistic reflection on the case of Spain", in BOTTOMORE, T., ed., *op. cit.*, p. 25-53.

Een tweede crisis vloeit volgens Nowak voort uit het feit dat een wetenschap, die wel min of meer normaal ontwikkelt gezien vanuit de eigen eisen van een wetenschap, niet meer in staat is om sommige van haar externe functies te vervullen. Deze externe functies zijn sociaal bepaald. M.a.w. wat verwacht de maatschappij van de socioloog ?, Is het niet zo dat de socioloog zich met problemen inlaat die weinig maatschappelijk relevant zijn ? Deze vraag naar de sociale functie van de sociologie is ook voor Ivan Kuvacic de bepalende vraag voor de kennis van de crisis in de sociologie. Nochtans komen alle auteurs daarbij niet tot een eensluidend antwoord. Nowak meent dat Gouldner op basis van deze vraag kan besluiten tot het bestaan van een crisis. Kuvacic echter, ofschoon hij de functie, nl. de sociologie moet ten dienste staan van de sociale integratie, conditioneel stelt, besluit tot het niet bestaan van een crisis (1). In de samenleving verwacht men dat de sociologie eerder een conserverende functie te vervullen heeft.

Stelt men de functie van de sociologie echter anders, nl. i.pl.v. integratie bewerken in de samenleving zou men zich kunnen afvragen in welke mate draagt de sociologie bij tot de oplossing van sociale problemen; of in welke mate geeft de sociologie wetenschappelijk verantwoorde oplossingen voor de wijze waarop de sociale werkelijkheid moet veranderd worden ? Als men deze laatste optie zou opnemen dan heeft men echter geen garantie dat alle oplossingen die door sociologen geboden worden onverdeeld gelijk zijn. Diagnose en analyse van de sociale realiteit is geen garantie voor een geheel van algemeen aanvaarde regels voor de verschillende sociologen. Deze interne tegenstellingen wijzen vlg. Nowak evenzeer op een crisis.

Crisis kan, op de derde plaats, ook betekenen dat bepaalde wetenschappelijke theorieën (2) op een bepaald ogenblik voor een groep sociologen

(1) KUVACIC, I., "Sociology and social integration", in BOTTOMORE, T., ed., op. cit., p. 82.

(2) Men kan hier ook spreken van de Kuhniaanse paradigma's zoals Nowak, Bryant, Ritzer en Heyl dit doen of van de Lakatosiaanse wetenschappelijke onderzoeksprogramma's zoals Tiryakian dit doet.

geen voldoening meer geven om bepaalde problemen op te lossen. Zij zoeken naar een andere oplossing zonder dat zij in een bepaalde periode een afdoend antwoord vinden voor hun problemen.

Men zou dit fenomeen kunnen waarnemen b.v. in de reactie van de etnomethodologie tegen de bestaande sociologische benaderingen. Dat men hier echter niet kan spreken van een afdoend antwoord voor de problemen blijkt uit de reserve en de kritiek die er to. de etnomethodologie bij talrijke sociologen blijft bestaan. Uiteraard kan men dit formuleren to. van de andere benaderingen in de sociologie. Men kan hier zelfs de vraag stellen of er überhaupt één sociologische benadering bestaan heeft die algemeen krediet heeft gekregen in de sociologen-wereld. M.a.w.- en hier lopen wij voorop op een vraag die later zal behandeld worden - kan de sociologie een beroep doen op paradigma's zoals Kuhn deze heeft getypeerd? Indien het antwoord op deze vraag negatief is dan doemt hier de voor een socioloog vernietigende vaststelling op dat sociologie geen wetenschap zou zijn. Is het antwoord positief dan moet men echter besluiten dat de sociologie gedurende haar ganse ontwikkeling nooit uit een crisissituatie geweest is.

Nowak onderkende dat probleem eveneens ofschoon hij niet direct inhaakt op de technische betekenis van de term 'paradigma'. Hij stelt voorop dat de sociologie in zekere mate moet aansluiten bij de 'normale wetenschap'. Dit omdat een intersubjectieve aanvaarding van feiten en theorieën en een cumulatieve groei van de kennis. Op het vlak van de theorieën en paradigma's bestaat er geen algemene overeenstemming tussen sociologen. Paradigma's komen en gaan. Het is een fenomeen zoals de mode bij de vrouwen en de laatste jaren wellicht ook bij een deel van de mannen. Cumulativiteit van kennis wordt in het beste geval dan ook maar gerealiseerd in de afzonderlijke paradigma's.

De formuleringen van de crisis in de sociologie willen we verder nog aanvullen met de opvatting van Alphons Silbermann. Silbermann stelt een 'Soziologitis' vast, een ziekte waar de Duitse sociologie mee zit. Deze ziekte is het gevolg van een inflatie in het aanbod van sociologie-vakken

in de opleiding van talrijke specialisten aan universiteiten en hogere scholen in Duitsland. Men doceert sociologie aan pedagogen, filosofen, beeldhouwers, muzikanten, geneesheren, enz. en het gevaar is niet denkbeeldig dat deze zich allemaal ontpoppen tot would-be-sociologen. Daarenboven wordt dit vak dan nog dikwijls ingevoerd om een plaats te geven aan uiteenzettingen over marxisme, waarvoor voorheen minder ruimte was. En daarnaast is deze ziekte het gevolg van het feit dat men sociologen niet meer vindt waar zij thuis horen, nl. in het beleid van de economie, politiek, recht, enz. Men vindt hen meer in arbeidsplaatsen waar geen plaats is voor sociologie (handel, bankwezen b.v.). Het gevaar bestaat dat deze woordvoerders voor de sociologie over de discipline nog weinig zinvol kunnen zeggen (1).

Concluderend kan men stellen dat verschillende sociologen het fenomeen van de crisis in de sociologie hebben onderkend, maar dat men in al deze formuleringen niet hetzelfde kan waarnemen. De crisis wordt op zeer verschillende wijzen gezien. Men krijgt de indruk dat op basis van de diverse analyses de sociologie in feite een wetenschap is en is geweest die gelijk waar en gelijk wanneer in een crisissituatie verkeert of verkeerde (2). Op deze algemene regel moeten wij een correctie maken. De crisis is geen crisis van de sociologie in het algemeen, wordt er gesteld. Het is wel een crisis van de Westerse sociologie. Dit standpunt wordt verdedigd door Westerse sociologen maar eveneens door de Russische socioloog I.S. Kon, die deze crisissituatie met evenveel stelligheid op ideologische en methodologische gronden verdedigt, en de oplossing van

(1) SILBERMANN, A., "Ueber die Ursachen der gegenwärtigen Krise der Soziologie", in EISERMANN, G., Her., *Die Krise der Soziologie*. Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1976, p. 56.

(2) Zie hiervoor de verschillende analyses van J. Freund, Leo Koffler, A. Silbermann, C. Mongardini in EISERMANN, G., Her., op. cit., p. 9 e.v., 48 e.v., 55-71. Daarnaast ook deze van F. Ferrarotti, A. de Miguel, I.S. Kon, I. Kuvacic, A.K. Saran, S. Nowak en N. Birnbaum in BOTTOMORE, T., ed., op. cit. en THERBORN, G., *Science, Class and Society. On the formation of sociology and historical materialism*. London, NLB, 1976, p. 12.

die crisis in een marxistische sociologie ziet liggen (1). Hierop is er één uitzondering, nl. A. Gouldner. Hij ziet dezelfde crisissituatie in het marxisme, dat meer en meer de kentrekken ging vertonen van de onveranderlijkheid van het functionalisme. De reactie tegen dit vaste marxistische model komt tot uitdrukking in de talloze vormen van neo-marxistische reacties (2).

Naast deze verdedigers van een crisisopvatting vermelden we enkele afwijkende meningen. Amando de Miguel stelt : "There is no crisis at all". De polemieken die er bestaan tussen sociologen over methode en object worden door hem beschouwd als een normaal fenomeen van het wetenschappelijke bedrijf. Wat voor hem wel relevant is als onderdaan van een autoritair regime is "sociologists working in critical conditions" (3). Maar dit behoort dan toch weer tot de eerste crisisopvatting van Nowak.

Ook Julien Freund verwerpt de opvatting dat er van crisis sprake is wanneer er een discussie is over methoden. Dit behoort tot de normale ontwikkelingen van de wetenschap (4). Maar ook hier kan men wederom opmerken dat Nowak dit standpunt eventueel in zijn derde crisisopvatting zou plaatsen.

Vooraleer naar de oorzaken van deze 'crisis'-beschrijvingen te gaan kijken, willen we nog kort benadrukken dat indien men bovenstaande crisisopvattingen handhaaft men in feite moet besluiten dat de sociologie constant in een crisissituatie heeft verkeerd en dat het geen zin heeft dit uitsluitend in het laatste decennium te plaatsen. Wij zullen verder in deze cursus verdedigen dat methode en object van een wetenschap in discussie kan komen en ook meermaals bekritiseerd wordt. Dit behoort

(1) KON, I.S., "The crisis of Western Sociology and the 'Second Discovery' of Marxism" in BOTTOMORE, T., ed., *op.cit.*, p. 55-70.

(2) GOULDNER, A.W., *op. cit.*, p. 450.

(3) DE MIGUEL, A., *op. cit.*, p. 26-27.

(4) FREUND, J., "Ist die Krise der Soziologie überwindbar ?", in EISERMANN, G., Her., *op. cit.*, p. 13.

tot de normale groeiverschijnselen van een wetenschap. Hieruit kan wel een onzekerheid ontstaan bij de beoefenaars van deze wetenschap die niet langer vast overtuigd zijn van de gehanteerde wetenschappelijke onderzoeksprogramma's. Uit de tegenstellingen tussen deze laatste groeit er onzekerheid bij de sociologen over de wijze waarop zij hun onderzoek moeten doen. Het is de bedoeling van deze cursus om middelen aan te reiken om in deze periodes van onzekerheid terug een houvast te vinden. Wat zijn de oorzaken van deze crisis ? Op dit punt bestaat er een geheel van opvattingen die in grote lijnen in twee categorieën kunnen worden ondergebracht. Het eerste pakket bestaat uit structureel-culturele oorzaken eigen aan de groepen waarbinnen de crisis werd onderkend, en een tweede geheel vloeit voort uit wetenschappelijke problemen.

Het eerste geheel van oorzaken, de maatschappelijke, vertrekt vanuit de overtuiging dat sociologie een sociaal fenomeen is zoals vele andere fenomenen en dat dit dan ook structureel-cultureel geduid kan worden. Gouldner is hierin zeer klaar. Hij meent dat sociale theorie verandert onder invloed van interne veranderingen in de sociologie, d.w.z. onder invloed van nieuwe methoden en opvattingen over de sociologie. Maar daarnaast verandert de theorie onder invloed van veranderingen van de infra-structuur waarin deze theorie wortelt. Hieronder verstaat hij de sociale en culturele structuur waarin de theorie zich bevindt (1).

In deze geest kan men de opstelling van de Indische socioloog A.K. Saran begrijpen. Hij stelt : "If sociology is the science of man and society, its present critical state implies or presupposes a crisis in the soul of contemporary man and a radical disturbance in the modern Weltanschauung" (2). De mens, op zoek naar een nieuw universalisme, is echter in een hopeloze situatie terecht gekomen. Toen het christendom zijn betekenis begon te verliezen, kwam Comte met een nieuwe wetenschap aandragen die een nieuw universeel geloof moest bieden. Nochtans voldeed de

(1) GOULDNER, A.W., *op. cit.*, p. 397.

(2) SARAN, A.K., *op. cit.*, p. 85, 114 e.v.

sociologie niet aan deze verwachtingen. De sociologie is niet gefundeerd in iets absoluuts. Zij verwerpt alle transcendentie. Zij stelt dat ze relativistisch en historisch is, maar is gegrondvest op de verabsolutering van de moderne wetenschap. Sociologie beloofde ook metafysica en theologie te elimineren, maar uiteindelijk bleef zij steken in vulgaire transposities. De crisis die het christendom zou doormaken, zou uiteindelijk ook door de sociologie beleefd worden.

De overtuiging van Saran wordt op een andere wijze gedeeld door de Joegoslavische socioloog Ivan Kuvacic (1). Hij stelt dat de crisis van de sociologie niet in eerste instantie het gevolg is van de interne zwakte van de wetenschap van de maatschappij dan wel van de maatschappij zelf. De maatschappij is immers sterk gericht op zuivere groei en stabilisering, zodat zij zonder veel moeite alle pogingen tot een revolutionaire overgang blokkeert. Nieuwe mogelijkheden voor sociale ontwikkeling zijn uitgesloten. Dit betekent voor de sociologie eveneens dat zij eerder in functie van de stabilisering werkt. Sociologie verkeert in een crisis in die zin dat zij ook deze ontwikkeling niet helpt realiseren.

Ook Gouldner komt tot eenzelfde vaststelling wat betreft de impact van de maatschappij op de crisis van de sociologie. In dit verband hecht hij veel belang aan de ontwikkeling van de welvaartsstaat. Deze welvaartsstaat deed echter spanningen ontstaan tussen de opvattingen van de functionarissen en andere sociologen-groepen, o.m. de 'New Left'-groep. Zo reageert de radicaal o.m. tegen een utilitaristische cultuur afkomstig uit een middenklasse. Drie vormen van utilitarisme duiken hier op: individualistisch, sociaal en markt-betrokken. Deze drie vormen van individualisme bleven bestaan in de welvaartsstaat. De radicalen reageerden ertegen. Utilitarisme schiep immers een nadelige afhankelijkheid voor benadeelde strata. Radicalen wilden een anti-utilitaristische sociologie. Hun voorkeur voor de 'Frankfurter Schule' vloeide daaruit

(1) KUVACIC, I., op. cit., p. 83.

voort. In deze zin hadden veranderingen in de maatschappij een invloed op de groeiendespanning tussen functionalisten en radicalen (1). Het scherpst komt de impact van de globale samenleving op de crisis in de sociologie tot uiting in het werk van de Spaanse socioloog de Miguel (2). Er is een fundamenteel verschil, stelt hij vast, tussen sociologie bedrijven in een autoritair land en in een democratisch-competitief land. Deze stelling maakt hij duidelijk aan de hand van de analyse van de stand van de sociologie in Spanje. Armoede en autoritaire staatsstructuur bepaalden de sociologie. Spaans was praktisch de enige taal van de Spaanse socioloog; dit leidt tot een cultureel isolement. Daarenboven had de intolerantie van het regime voor gevolg dat overleven het eerste doel was van de sociologen, en niet onderzoek doen of onderwijs verstrekken. Buiten een systeemondersteunende descriptieve sociologie was er in Spanje weinig plaats voor andere sociologische benaderingen. Exegese van oudere schrijvers kreeg er meer kans dan nieuwe inzichten. De tegenstellingen zijn in Spanje niet tussen sociologieën, maar wel tussen sociologen.

Een laatste oorzaak, die echter nog in de volgende bladzijden ter sprake zal komen, is de plaats van de sociologen aan de universiteiten. Hun positie binnen de universiteit in het algemeen en binnen het departement in het bijzonder kan een bron zijn van tegenstellingen. Hetzelfde kan men stellen voor de relaties tussen de sociologen onderling. Een opvallende relatie b.v. is het verband dat Gouldner en T. Sprehe waarneemt tussen leeftijd en de opstelling t.o. de uitspraak : "Functionele analyse en theorie blijft nog steeds een grote waarde behouden voor de hedendaagse sociologie". Dit onderzoek uit 1964 bij Amerikaanse sociologen leert ons dat slechts 5 % van deze ouder dan 50 jaar ongunstig staan t.o. het functionalisme, 9% van deze tussen 40 en 49 jaar, 11 % van deze tussen 30-39 jaar en 14 % van deze tussen 20-29 jaar.

(1) GOULDNER, A.W., *op. cit.*, p. 405-410.

(2) DE MIGUEL, A., *op. cit.*, p. 25-53.

Gouldner meent dat het verschil tussen de meer dan vijftig jarigen en deze minder dan vijftig jaar verband houdt met hun opleiding : de eerste categorie werd voor W.O. II en gedurende deze oorlog gevormd. Jongeren reageren dus scherper tegen de gevestigde sociologie-opvatting. Dit werd in 1968 nog meer duidelijk wanneer op de vergadering van de A.S.A. te Boston de 'radical caucus' gevormd werd (1).

Ofschoon de situatie waarin de maatschappij zich bevindt erg belangrijk is blijft het eigen gedrag van de sociologen-collectiviteit dus toch erg betekenisvol. Wat sociologen doen; hoe zij denken; hoe zij argumenteren is erg belangrijk om de crisis in de sociologenwereld te begrijpen. Hiervan gaan we nu enkele belangrijke oorzaken aanvoeren.

Een eerste geheel van oorzaken van de crisis in de sociologie is te vinden in de discussie over het object van de sociologie en de functie van de sociologie. Het eindoordeel van het crisiskarakter verschilt echter van de ene tot de andere op basis van de sociologie- en wetenschapsopvatting. We geven twee voorbeelden.

Julien Freund meent dat sociologen soms wat anders bedrijven dan sociologie (2). Men stelt soms vast dat zij spreken van sociologie, terwijl ze in feite filosofie, ideologie en politiek daaronder verstaan. Sommige sociologen hebben een zo hoog vertrouwen in de sociologie dat ze beschouwd wordt als het heilsmiddel voor gelijk welk probleem. Dit is het grote geloof van de kritische sociologie. Men kan stellen dat de sociologie, meer op een rommelkamer lijkt, waar men wetenschap, sociale wijsbegeerte, ideologie en sociale politiek door elkaar vindt. Iedereen raapt het hem passende uit in de overtuiging dat hij met sociologie te maken heeft. In feite gaat het dikwijls om geloofspunten die geen empirische evidentie hebben. Het geloof dat men sociale problemen sociologisch kan oplossen is een valse overtuiging. Sociale problemen

(1) GOULDNER, A.W., *op. cit.*, p. 376-378.

(2) FREUND, J., *op. cit.*, p. 9, 16, 20.

kunnen wel politiek, maar niet sociologisch opgelost worden. De sociologie kan echter wel inzicht geven om bij te dragen tot een oplossing.

Franco Ferrarotti stelt eveneens een band tussen politieke overtuigingen, waardenoriëntaties en sociaal onderzoek vast. De optie van tal van radicale sociologen, meent hij zou er uiteindelijk in bestaan dat zij zich trachten gelijk te schakelen met de alledaagse 'politicus' of 'beleidsmaker'. Dit blijft tenslotte een foutieve opstelling : uiteindelijk blijft de socioloog socioloog en kan hij niet doordringen in het politieke leven. Dit betekent echter niet dat men daarom de band tussen onderzoek en samenleving als onbestaand moet beschouwen. Deze band bestaat en wordt het best in het onderzoek ingebouwd door beroep te doen op het marxisme, spijts zijn veelheid van verschijningsvormen. Marx leert immers "the role of historically determined abstraction" en niet het abstracte gedoe van andere theorieën, die essentieel meta-historisch, a-politiek en tautologisch zijn. Uiteindelijk verdedigt Ferrarotti "sociology as participation". Sociologie kan maar zinvol bedreven worden als een praktische betrokkenheid of in een politieke verbondenheid. Een oplossing zoals de etnomethodologen voorstellen lost in die zin maar weinig op van de problemen waarin een Parsonsiaans functionalisme verkeert : uiteindelijk ontsnapt de etnomethodoloog evenmin aan de common sense-opvattingen die de andere sociologen beheersen (1).

Ook Carlo Mongardini ziet de crisis o.m. ontstaan uit de vraag naar de identiteit van de sociologie. De sociologie heeft zich opgelost in sociale wijsbegeerte en sociale techniek, twee disciplines waar de theorie over de praxis zegeviert meent Mongardini. Dit heeft in de sociologie een discussie losgewerkt die weinig zin heeft, nl. de discussie over de verhouding tussen theorie en praxis. Een econoom zal deze discussie niet beginnen. De crisis van de sociologie kan uit deze onvrucht-

(1) FERRAROTTI, F., "Introductory comments on the theme : is there a crisis in sociology", in BOTTOMORE, T., ed., *op. cit.*, p. 1824.

1.27

bare discussie afgelezen worden (1).

Theorie als oorzaak van crisis wordt ook zeer verschillend geïnterpreteerd. Sommigen, waaronder Leo Koffler, menen dat de sociologische theorie heeft afgedaan. Zij heeft nog enkel een geestesgeschiedkundige waarde. De 'burgerlijke' sociologie is verworpen tot een 'zuivere empirie' (2).

Daartegenover staat het oordeel van o.a. Silbermann dat de sociologie lijdt aan een overbelangstelling voor weinig realistische theorieën en een groot gebrek aan empirisch onderzoek. Deze situatie is in Duitsland het gevolg van de kritische sociologen, die hij de titel geeft van "philosophische Wahrheitssucher", die een kritisch gevit opbouwen op basis van een mengsel van Marx en Freud. Het is dank zij deze 'Denkstuben-Kritikern' dat men in Duitsland zich gaan ontdoen is van empirisch onderzoek en veldarbeid. Theoretisch filosoferen werd veel belangrijker geacht, zodat de sociologie dikwijls niet meer uitsteeg boven het vergelijken van theoretische schema's (3) .

Of de crisis nu komt uit een overbelangstelling voor theorie of een gebrek aan belangstelling is niet voor elke socioloog duidelijk. Het is echter wel klaar dat een veelheid aan theorieën een bepaalde onzekerheid en spanning tussen de sociologen heeft gecreëerd.

In vergelijking met vroeger is men dit fenomeen anders gaan benaderen. Naar aanleiding van het wetenschapshistorisch werk van Thomas S. Kuhn (4) is men meer en meer gaan praten over paradigma's in de sociologie, fenomeen dat we later nog zullen bespreken. Dit is echter geen aanleiding geweest om tot grotere overeenstemming te komen. Christopher G.A. Bryant spreekt b.v. over de 'multi-paradigmatic state of sociology' en

(1) MONGARDINI, C., "Die gegenwärtige Krise der Soziologie als Folge ihrer ideologischen Durchdringung", in EISERMANN, G., *Her., op. cit.*, p. 62.

(2) KOFFLER, L., "Krise der Soziologie", in EISERMANN, G., *op. cit.*, p.53.

(3) SILBERMANN, A., *op. cit.*, p. 57.

(4) KUHN, T.S., *De structuur van wetenschappelijke revoluties*. Meppel, Boom, 1972 (1962), 238 pp.

hij analyseert in zijn werk wel 8 verschillende paradigma's (1). Hetzelfde kunnen wij zien bij Robert W Friedrichs, die in de zestiger jaren die een meer succesvolle situatie ziet voor het conflictparadigma dan het systeemparadigma (2). George Ritzer spreekt over de sociologie als "a multiple paradigm science", maar hij verwerpt de omvangrijke opstelling van de twee voorgaande auteurs. Hij spreekt over drie paradigma's : 1) the social facts paradigm (Durkheim, structureel-functionalisme), 2) the social definition paradigm (Weber, Mead, Thomas, Blumer, fenomenologische sociologie), 3) the social behavior paradigm (Burgess, Homans) (3).

En om dit summiere overzicht af te sluiten wijzen we nog op de optie van Tiryakian die op het 9th World Congress of Sociology (Uppsala, 1978) voorstelde om te werken met een begrip van Imre Lakatos, in vervanging van de term 'paradigma'. Lakatos spreekt van 'wetenschappelijke research-programma's' (4). Vlg. Tiryakian zouden er 3 wetenschappelijke research-programma's in de sociologie belangrijk zijn, nl. Durkheim en zijn volgelingen, de Chicago School en Parsons en zijn leerlingen. Deze benadering heeft m.i. de spanning in de sociologie niet opgelost. Zij heeft enkel een nieuw probleem gecreëerd, nl. of men in de sociologie nu wel kan spreken van paradigma's of wetenschappelijke research-programma's.

Een ander geheel van oorzaken is van ideologische aard. De Rus, Kon, verbindt de crisis in de sociologie met de onzekerheid van de Westerse intellectuelen omtrent hun banden met de bestaande waarden. Dit proces werd vooral op gang gebracht in het midden van de zestiger jaren door de studentenrevoltes. In plaats van de daarvoor overheersende waarden van het kapitalistisch systeem komen er andere waarden aan bod. Het ge-

- (1) BRYANT, C.G.A., *Sociology in Action*. London, George Allen Unwin, 1976, 378 pp.
- (2) FRIEDRICHS, R.W., *A sociology of sociology*. New York, The Free Press, 1970, 1429 pp.
- (3) RITZER, G., *Sociology. A multiple paradigm science*. Boston, Allyn & Bacon, 1975, 234 pp.
- (4) LAKATOS, I., *Wetenschapsfilosofie en wetenschapsgeschiedenis. De controverse tussen Popper en Kuhn*. Meppel, Boom, 1970, 147 pp.

volg is een discussie over de sociale relevantie van sociologisch onderzoek, twijfels over de politieke neutraliteit van de onderzoeker. M.a.w. er was geen sprake dat er door wetenschappelijke kennis een 'einde' zou komen aan de ideologie (1).

Kofler wijst in zijn analyse van de 'burgerlijke' sociologie op hetzelfde gevaar. Deze sociologie is zo sterk betrokken op het verzamelen van empirisch materiaal dat men niet meer ziet dat men door de heersende ideologie in een bepaalde baan wordt geleid. Men stelt zich hier als objectief te kennen datgene wat is. Op die wijze heeft men geen oog meer voor de standpunten van waaruit al dat materiaal verzameld wordt. Ideologisch blijft men van dat probleem afgesneden (2).

Freund voelt eveneens het gevaar der ideologie dreigen. Voor hem ligt dit toch enigszins anders. Sociologie wordt soms gelijkgesteld met een specifieke 'Weltanschauung' of met een ideologisch wapen. De socioloog is dan niets meer dan een rechter op zoek naar de bestraffing van ketters. Hun leer wordt een soort theologie, en de afwijkers ervan dienen zeker bestraft te worden. Dit heeft vlg. Freund niet meer met wetenschap te maken aangezien deze sociologen zeker niet op zoek zijn om de werkelijkheid te verklaren, maar wel enkel op het oog hebben hun visie op wetenschap en op maatschappij aan anderen op te leggen (3).

Een laatste pakket oorzaken van de crisis wordt door de verschillende crisisanalysten in de sfeer van het methodologische gelegd. De argumentatie van de verschillende schrijvers verschilt echter nogal omdat hun methodologische opstellingen erg verschillend zijn.

Freund is op dit gebied erg categorisch (%). Hij verwerpt een sociologie die zich zou onttrekken aan de eisen van de wetenschap zoals die in de natuurwetenschappen zijn gesteld, d.w.z. dat de socioloog even nauw-

(1) KON, I.S., *op. cit.*, p. 56-58.

(2) KOFER, L., *op. cit.*, p. 53.

(3) FREUND, J., *op. cit.*, p. 17.

(4) FREUND, J., *op. cit.*, p. 10-12, 18.

keurig en even systematisch moet feiten verzamelen als deze wetenschappers in hun laboratorium. Verder stelt hij dat sociologen zich moeten loswerken uit literaire en overgeleverde opvattingen. Een socioloog moet empirisch werken en durven leren uit hypothesen die gefalsifieerd worden. En tenslotte moet sociologie streven naar een terminologie die algemeen aanvaard wordt, teneinde verwarringen te voorkomen. Aangezien de huidige sociologie tegen tal van deze principes zondigt is een crisissituatie niet ondenkbaar.

Desalniettemin wil Freund toch niet stellen dat hij een positivisme of een zuiver kwantitatieve sociologie voorstaat. Buiten elke twijfel zet hij de objectiviteit als doel van de sociologie voorop. Pleiten voor sociologie als wetenschap en de objectiviteit niet aanvaarden is een tegenspraak stelt hij. En deze fout wordt door tal van ideologische geëngageerde sociologen gemaakt. Ook dit feit draagt bij tot de minder gunstige positie van de sociologie in de wereld van de wetenschap. Wetenschappelijke onbekwaamheid van sociologen drijft hen gemakkelijk naar het kamp van de ideologie.

Nowak ziet ook heel wat gebreken in de methodologische aanpak in de sociologie waaruit de crisissituatie van de sociologie voortvloeit (1). Op de eerste plaats moet de sociologie, wil zij tot een 'normale' wetenschap ontwikkelen, een cumulatief geheel van empirisch getoetste proposities en theorieën opbouwen. Men moet streven naar een conceptengeheel dat duidelijk is en door sociologen algemeen gebruikt wordt (2). En tenslotte komt de sociologie in een crisissituatie omdat de verschillende sociologie-opvattingen een hinder zijn voor een ontwikkeling naar een normale wetenschap.

Het hanteren van verschillende sociologie-opvattingen heeft zeer zeker zijn methodologische gevolgen. Dezelfde vragen kunnen misschien een an-

(1) NOWAK, S., *op. cit.*, p. 124 e.v.

(2) KON, I.S., *op. cit.*, p. 55.

der antwoord krijgen. Deze problematiek wordt door sommigen gezien als het resultaat van de tegenstellingen tussen alle sociologiebenaderingen. Anderen daarentegen formuleren hier meer specifieke reacties.

Gouldner ziet de crisis o.m. ontstaan uit een zekere aliënatie bij de jongere sociologen van het functionalisme dat zeer vele jaren het sociologie-bedrijf in Amerika heeft beheerst. De omschakeling naar etnomethodologie, symbolisch interactionisme en ruiltheorie is het gevolg geweest van deze aliënatie. Dit is een uitdrukking van de groeiende crisis (1).

In dezelfde geest wordt het oordeel van de marxistische socioloog Kon geveld. De crisis in de Westerse sociologie is het gevolg van de "illussies van het positivisme, empiricisme en functionalisme". De sociologie van Parsons, die al deze slechte eigenschappen heeft, werd door tal van sociologen aangevallen. "It is now being accused of lacking a historical view, of glossing over social conflicts and contradictions, of formalism, inability to reflect the process of originating the new that appears in society's life, etc."(2).

De radicaal Birnbaum stelt met spijt vast dat vele sociologen bij hun analyse zich laten leiden door de inzichten die John Stuart Mill gegeven heeft, m.a.w. een positivisme dat vele decennia geleden bepleit werd. Ondertussen is men ook in de zogenaamde natuurwetenschappen naar andere methodes gaan zoeken. De sociologie zou vlg. hem niet achter mogen blijven op deze trend. Daarenboven is het zo dat de sociologie te veel wil doen. Het is niet mogelijk dat één wetenschap (de sociologie) alle kennis over de mens integreert, een analyse geeft van de inwendige bewegingen van de wereldgeschiedenis, de voorwaarden aanwijst voor een goed werkende menselijke gemeenschap, enz. Uit dit te ver gaand engagement en conservatieve methodologie-opvatting ontstaat een crisis (3).

(1) GOULDNER, A.W., op. *cit.*, p. 410.

(2) KON, I.S., op. *cit.*, p. 58-60.

(3) BIRNBAUM, M., "An end to sociology ?" in BOTTOMORE, T., ed., op. *cit.*, p. 178, 187.

Deze crisis-analyses vertonen bij sommige sociologen een geest van *de-faitisme*, bij anderen daarentegen is het aanleiding om oplossingen te zoeken en voor te stellen. Wij geven in het kort enkele van *cue* voorstellen. Later wordt hierop teruggekomen.

Voor Silbermann en Freund is het duidelijk. De sociologen moeten afstappen van hun ideologische vooringenomenheden en terug grijpen naar een systematische materiaalverzameling. Dit betekent weliswaar geen louter positivisme, maar wel het hanteren van feiten en verklaringen voor het sociale gebeuren te zoeken (1).

Nowak aanvaardt eenzelfde empirische aanpak maar stelt de oplossing eerder uit in de toekomst. Om de spanningen op te heffen zouden de sociologen van de verschillende scholen klaar en duidelijk hun hypothesen en feiten moeten weergeven zodat toetsing door leden van een andere school steeds mogelijk is (2).

De nuancering van Nowak verdwijnt wederom wanneer men een andere strekking bekijkt. Hier wordt een optie gegeven voor één bepaalde benadering van de realiteit, nl. de marxistische. Deze mening is duidelijk te vinden bij Kofler en Ferrarotti (3). Kofler meent dat enkel een dialectische sociologie tegelijkertijd individualiserend en veralgemenend kan werken en daarenboven loskomt van de burgerlijke ideologie. Ferrarotti is zich wel bewust van de verschillende marxistische benaderingen, maar dit kan geen erge hinder zijn. Uiteraard vindt men hetzelfde standpunt verdedigd door de Sovjet-socioloog Kon. Hij argumenteert zijn voorkeur voor het marxisme op de volgende wijze : 1) de macro-sociologische aanpak, 2) de objectieve studie van sociale processen en structuren, 3) de dialectische en dynamische opvatting van de maatschappij, 4) de historische interpretatie van de sociale fenomenen, 5) de revolutionair-

(1) FREUND, J., *op. cit.*
SILBERMANN, A., *op. cit.*

(2) NOWAK, S., *op. cit.*, p. 151.

(3) KOFLER, L., *op. cit.*, p. 51-53.
FERRAROTTI, F., *op. cit.*, p. 22.

kritische tendens (onderzoek in functie van vernieuwing van de wereld) (1).

Birnbaum tenslotte meent dat men moet afstappen van een sociologie met welbepaalde grenzen en dat men een "wetenschap van de maatschappij" moet opbouwen. Hierdoor zouden talrijke nu verwaarloosde facetten (b.v. economische, politieke, historische, enz.) wel een plaats krijgen bij de oplossing van bepaalde problemen (2).

Tot slot bij dit overzicht van crisis-interpretaties moet eraan herinnerd worden dat bovenstaande analyse beperkt is en hoofdzakelijk spreekt over deze sociologen die expliciet de sociologie-crisis beschreven hebben. We mogen echter niet vergeten dat ondertussen een heel contingent sociologen zich onledig houdt met onderzoek zonder zich daarom direct om die crisis te bekommeren. Het is echter waar dat gelijk welke socioloog, tenzij hij zich robot-matig tot het verzamelen van feitenmateriaal zou beperken, ooit met deze tegenstellingen-problematiek zal geconfronteerd worden, aangezien vergelijkbare feiten niet altijd op eenzelfde wijze worden verklaard en verschillende resultaten kunnen geven. Bij een nauwlettende observatie van dergelijke ervaringen zal men gedwongen zijn deze moeilijkheden op te lossen.

Uit deze analyse besluiten we dus eerder tot het bestaan van tegenstellingen tussen de verschillende sociologie-opvattingen dan wel tot een sociologie-crisis. Dergelijke tegenstellingen scheppen problemen voor het normale verloop van het wetenschappelijke werk. Hierop een antwoord geven is de bedoeling van deze cursus.

(1) KON, I.S., *op. cit.*, p. 63-64.

(2) BIRNBAUM, N., *op. cit.*, p. 204.

OBJECTBEPALING VAN DE SOCIOLOGIE

De socioloog die op zoek gaat naar een stevige houvast voor de objectbepaling van de sociologie komt voor een lastig probleem te *staan*. Het vraagt immers geen langdurig betoog om de verscheidenheid van definities te laten zien. In *Sociologie II* werd het reeds duidelijk dat de begripsomschrijving van sociologie niet dezelfde is bij verschillende auteurs. De redenen hiervoor zijn de volgende.

De bestudeerde sociologieën verschenen op verschillende historische momenten. Deze momenten waren gekenmerkt door een andere positie van de sociologie, een andere opvatting over wetenschap en een andere visie op de mens en maatschappij. De verscheidenheid van deze factoren heeft gevolgen voor de sociologie-definitie.

De eerste factor die wordt aangevoerd is erg belangrijk. Wanneer de eerste sociologen hun werk leveren hebben zij nog te strijden voor een erkenning als wetenschappers die iets bestuderen dat niet door anderen wordt gedaan. In hun definitie van sociologie wordt dat dan ook duidelijk. Dit verdwijnt echter niet totaal uit de sociologen-praktijk. De oefening die Simmel in *Soziologie* (1908) maakt om sociologie een eigen voorwerp te geven, verschillend van het voorwerp van de psychologie, recht, enz. wordt tot op de huidige dag herhaald, ofschoon hier andere termen gebruikt worden. Het probleem blijft voor heel wat sociologentheoretici

bestaan. Sommige opteren echter voor een vergaand psychologisch reductionisme, waarbij sociologie enkel maar kan leven dank zij het opsporen van wetmatigheden van het interindividuele handelen. Deze overtuiging leeft uitdrukkelijk bij George Homans. Anderen daarentegen bepleiten het doen verdwijnen van een waterdichte scheiding tussen de sociale wetenschappen (b.v. N. Birnbaum), zodat sociologie als aparte sociale wetenschap ophoudt te bestaan. Anderen nog, en dit is wel een zeer groot

deel van de sociologen, verdedigen de eigenheid van de sociologie. Dit doen zij ofwel in hun geschriften, ofwel door de eis voor specifieke opleidingsinstituten (eigen departementen) of eigen onderzoeksafdelingen. De verscheidenheid in de objectbepaling van de sociologie is ook nog afhankelijk van de tijdsgebonden opvattingen over wetenschap. Hoe een bepaald object bestudeerd wordt is mede bepaald door de stand van de wetenschapsfilosofie van een bepaald ogenblik. Om het concreter uit te drukken : het positivisme van Comte, Spencer en Durkheim verwijst naar een wetenschapsopvatting die op het ogenblik dat zij werkte grote betekenis had. Het werk van Schütz daarentegen kan niet gedacht worden zonder de invloed van de 'verstehende' benadering van Max Weber en de fenomenologie van Husserl. Hetzelfde kan gezegd worden over het symbolisch interactionisme dat aansluiting zoekt bij het pragmatisme en het sociaal behaviourisme van G. Mead.

Nochtans stellen wij vast dat deze verschillende methodologische opties naast elkaar kunnen bestaan. De functionalistische, positivistische 'Standaard Amerikaanse' sociologie blijft verder leven naast richtingen als etnomethodologie en existentiële sociologie (Douglas). Deze verschillende richtingen hebben vanuit wetenschapsfilosofische hoek fundamentele kritiek op elkaar en toch blijven zij naast elkaar bestaan. Het falsificerende werk van de ene richting is niet voldoende om de andere richting te doen sneuvelen. Hieruit kan men afleiden dat de verschillende strekkingen voldoende argumenten *menen* te hebben om zich te handhaven tegenover de andere strekking. Hun wetenschapsvisie drijft hen tot die optie.

Even fundamenteel als voorgaande factoren is de visie op mens en maatschappij. Ook op dit domein is er een grote verscheidenheid in opstelling in de sociologie. Sommigen zien de mens als een zinvol handelend wezen (Schütz, Weber), terwijl anderen de mens zien als een robotachtige actor die op een aantal impulsen erg rationeel reageert in functie van zijn eigen voordeel (G.C. Homans, R. Burgess en D. Bushell). Anderen menen dat de sociologie zich moet bezighouden met de studie van de maat-

schappij, groep of instituties en menen dat dit moet gebeuren zoals men andere feiten bestudeert (Durkheim, Gumplowicz), terwijl een andere groep onderzoekers menen dat de samenleving niet zozeer als een globaliteit benaderd moet worden dan wel als een verzameling van zinvol interacterende individuen (Weber). Men kan dus eveneens vaststellen dat de wijze waarop maatschappij en mens gezien wordt erg verschillend is. Dit verschil wordt wel bestreden door de verschillende aanhangers van deze opvattingen, maar deze discussie heeft tot nog toe niet voor gevolg gehad dat deze spanning is opgeheven. De visie op mens en maatschappij wordt blijkbaar niet aangetast door de verschillende opinies die er bestaan. Zij blijven naast elkaar bestaan.

Ten overstaan van deze veelheid van problemen zullen wij een standpunt moeten innemen. Dit zal het objectief zijn van het laatste hoofdstuk van deze cursus. Hier moeten wij echter de problemen klaarder maken. Daarom zal in een eerste paragraaf een poging gedaan worden om te zoeken naar de verschillende bepalingen van de sociologie. In een tweede paragraaf tenslotte zal dieper ingehaakt worden op de methodologische problemen die direct voortvloeien uit de objectbepaling, zonder echter reeds een bepaalde oplossing voor te stellen. Hierin zullen vragen gesteld worden over: reductionisme, psychologisme, sociologisme, nominalisme en realisme.

§ 1. VERSCHILLENDE SOCIOLOGIE-OPVATTINGEN

De objectbepaling van de sociologie gebeurt op zeer verscheidene wijzen. Vele definities verschijnen er in de literatuur en de wijze waarop ze zijn opgebouwd is erg verschillend. Alex Inkeles ziet in dit proces van definiëring drie werkwijzen : 1) de historische, 2) de empirische en 3) de analytische methode. De eerste methode, de historische, grijpt terug naar de grondleggers van de sociologie. Dit heeft als voordeel dat men de oorspronkelijke bedoeling van de 'master minds' van de so-

ciologie gaat achterhalen, maar heeft anderzijds voor gevolg dat men blijft steken in het verleden en men de ontwikkeling van een wetenschap niet achterhaalt. De empirische methode tracht te weten te komen hoe de sociologen vandaag werken. Eenvoudig is dit echter ook niet aangezien er op het domein van de werkwijzen van de sociologen grote verschillen bestaan. De analytische methode tenslotte betekent dat de socioloog zijn object enigszins willekeurig afgrenst. Er wordt in dit geval een optie gemaakt voor een bepaald studiedomein en vandaaruit verder gewerkt. Hier heeft men geen garantie dat men steeds overeenstemming bekommt (1). Inkeles meent dat de drie benaderingen iets kunnen leren over wat sociologie is.

Deze drie benaderingen zullen hier wat nader onderzocht worden. Er wordt in principe rekening gehouden met Inkeles' opvattingen, maar het onderzoek wordt w,1 uitgebreid.

1. De historische benadering

De historische benadering van de vraag naar het object van de sociologie is een werkwijze die men bij verschillende auteurs terugvindt.

Norbert Elias doet dit op een zeer uitdrukkelijke wijze in zijn werk *Wat is Sociologie ?* (2). Hij grijpt zeer bewust aan bij de *Cours de philosophie positive* van Comte. Maar stelt dat men Comte dikwijls verkeerd geïnterpreteerd heeft. Hij beklemtoont dat Comte de sociologie een eigen voorwerp heeft gegeven en een eigen wetenschappelijke methode, maar daarnaast toch oog had voor de aanverwante wetenschappen.

Dezelfde historische aanzet vindt men in het werk van Goudsblom. Deze laat zich niet afleiden door de naam van de grondlegger van de sociologie, maar stelt dat sedert de tweede helft van de achttiende eeuw er

(1) INKELES, A., *Beginnelsen van de sociologie*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1966, p. 9-34.

(2) ELIAS, N., *Wat is sociologie ?* Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1971, p. 36 e.v.

meer en meer schrijvers kwamen die streefden naar een 'wetenschap van de menselijke samenleving' (1). Nochtans kwamen daar in recentere tijden correcties op. Men kwam tot de algemenere term 'sociale werkelijkheid'. Het is dan ook deze nieuwe term die wordt geanalyseerd.

Gurvitch hanteert ook de historische benadering maar wel met een ander effect. Hij gaat na wat er te leren valt uit de fouten van de 19e-eeuwse sociologie (2). Mede onder invloed van de valse probleemstelling van de 19e-eeuw formuleert hij dan een sociologie-opvatting.

Het probleem bij uitstek in deze historische benadering is uiteraard de bepaling van de auteurs die in aanmerking dienen genomen te worden.

Voor Inkeles komt dit neer op Comte, Spencer, Durkheim en Weber. Voor anderen daarentegen komt hier K. Marx nog bij (3). Men treft dus verschillende voorstellen aan om de grondleggers van de sociologie te noemen. Men kan nochtans met veel reden aannemen dat vijf genoemden wel de belangrijkste zijn. Hoe zien zij de sociologie (4) ?

De sociologie bestond voor Comte in het zoeken naar de 'onveranderlijke natuurlijke wetten' van de sociale fenomenen. Deze activiteit viel uiteen in het opbouwen van een sociale statica en een sociale dynamica. In de sociale statica gaat Comte de voorwaarden opzoeken die aan de basis liggen van de gemeenschappelijke bestaanswijzen van menselijke maatschappijen en van de corresponderende wetten van harmonie. Daarin komen instituties als gezin, vaderland en arbeidsverdeling ter sprake. De sociale dynamica heeft als opgave de abstracte orde te ontdekken volgens

(1) GOUDSELOM, J., *Balans van de sociologie*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1974, p. 12-14.

(2) GURVITCH, G., *La vocation actuelle de la sociologie*. Tome I, Paris, P.U.F., 1968, p. 31-65.

(3) o.a. COSEY, L.A., *Masters of Sociological Thought*. New York, Harcourt Brace Jovanovich, 1977, p. 43 e.v.
FLETCHER, R., *The making of sociology*. Vol. 1. London, Nelson, 1971, p. 339 e.v.

GURVITCH, G., *Traité de Sociologie*. Tome I, Paris, P.U.F., 1962, p. 8.

(4) Zie hiervoor *Sociologie II*.

dewelke de maatschappij is ontwikkeld. Evolutie en vooruitgang moet er in de samenleving gevonden worden.

Voor Spencer is de studie van de evolutie een centraal punt in de sociologie. Deze sociale evolutie ontwikkelt onder invloed van de externe gebeurtenissen waaraan de sociale eenheid is onderworpen en eveneens onder invloed van de aard van de samenstellende bestanddelen. Men kan op die wijze dis te weten komen welke voorafgaande en huidige factoren de samenhang van de groepen bepalen. Spencer gaat op zoek naar de structuren en functies van de maatschappij die evolueert zoals een orgaan, maar daar toch van verschilt.

Marx opnemen in de wereld van de voorlopers der sociologie is niet een onverdeeld aanvaard standpunt. In een brief aan Engels d.d. 7 juli 1866 reageert Marx immers tegen 'Comtismus' en 'Positivismus'. Korsch en Gramsci reageren op eenzelfde wijze scherp tegen de opstelling dat Marx een socioloog zou zijn, omdat ook deze beide auteurs de sociologie gelijkgeschakelden met de opvatting van Comte over sociologie. Evenmin vindt de stelling dat Marx een socioloog was krediet bij Lukacs. De dialectische methode van Marx' analyses is niet aanwezig, stelt hij, in de sociale wetenschappen omdat deze hun basis vinden in de kapitalistische maatschappij (1). Op geen enkele wijze brengen argumenten van anderen, waaronder Birnbaum en Bottomore, Tromp ertoe een marxistische sociologie te aanvaarden. Daartegenover staat de opstelling van marxistische sociologen, zoals b.v. Nikolai Bukharin (2). Sociologie in zijn opstelling houdt zich bezig met vragen als : wat is maatschappij, wat is de relatie tussen de verschillende bestanddelen van de maatschappij, hoe evolueert de maatschappij, en dgl. Het is in elk geval een feit dat Marx als een belangrijk sociologisch denker wordt aangewezen. Wat heeft hij de sociologie nu bijgebracht ? Centraal in de leer van Marx staat dat

(1) TROMP, B., *De samenleving als oplichterij*. Amsterdam, Synopsis, 1977, p. 156-189.

(2) BUKHARIN, N., *Historical materialism. A system of sociology*. London, George Allen + Unwin, 1925, p. XIV.

de maatschappij constant verandert onder invloed van de tegenstellingen die er te vinden zijn. Historische vooruitgang is het gevolg van scherpe tegenstellingen in de maatschappij. De eerste historische act van de mens is de produktie van het materiële leven. Uit die produktie-situatie ontstaan er tegenstellingen die de ontwikkeling van de maatschappij bepalen. De analyse van de klassen, aliënatie en kennis hebben onder impuls van Marx in de sociologie meer belangstelling gekregen.

De vaagheden die bij de drie voorgaande grondleggers nog aanwezig waren worden meer weggewerkt door Weber en Durkheim.

Weber heeft de sociologie omschreven als de wetenschap die het sociale handelen interpreterend wil begrijpen en daardoor in zijn verloop en werkingen ook oorzakelijk wil verklaren. Weber meende dat het begrijpen van de zin van het handelen en het opsporen van de statistische wetmatigheden moesten samengaan. De socioloog zou hierbij zich niet mogen laten beïnvloeden door de waarden-oordelen. Om dit te realiseren zou hij gebruik maken van ideaaltypes. Weber heeft deze opstelling toegepast op het politieke, economische en godsdienstige leven en heeft een uitgebreid arsenaal van ideaaltypes opgebouwd om het sociale handelen te analyseren.

Durkheim ziet de sociologie in gans andere termen dan Weber. Voor hem is sociologie de studie van de instellingen, van hun ontstaan en van hun functioneren. Daartoe gaat hij de sociale feiten bestuderen juist zoals men andere dingen bestudeert. Hiervoor bouwt hij sociale types op. De verklaring van elk sociaal proces zoekt Durkheim in de sociale realiteit. Hij tracht oorzakelijke verbanden te vinden voor de sociale feiten.

Het overzicht van deze oudere opstellingen in de sociologie leidt bij Gurvitch tot een aantal interessante conclusies. Nu moeten we er wel op wijzen dat Gurvitch naar een ruimer overzicht verwijst dan de vijf voorgaande schrijvers; nochtans vormen zij het hoofdbestanddeel (1). De-

(1) GURVITCH, G., *La vocation...*, op. cit., p. 31-65.

ze besluiten snijden een aantal problemen aan die later nog ter sprake zullen komen.

Gurvitch heeft de indruk dat in de oudere sociologieën een aantal valse problemen worden aangesneden die aan de basis lagen van de verschillende sociologische scholen. Dit was typisch 19e-eeuws, meent hij. Het overzicht in *Sociologie II* leert ons echter wel anders. De scholen bestaan nog en de valse problemen volgens Gurvitch uit de sociologie van de 19e eeuw zijn niet helemaal verdwenen.

a. Sociologie of filosofie van de geschiedenis

Sedert Plato, Sint Augustinus, Machiavelli en vele anderen heeft men niet stilgestaan om een antwoord te geven op de vragen : waar gaan wij naartoe, wat is het doel van de maatschappij, van de wereld ? De beginnende sociologen hebben deze vragen van de geschiedenisfilosofen overgenomen. Reeds bij Comte bleven deze vragen leven, ook al definieerde hij de sociologie als "la science positive des faits sociaux". Hij zag de sociologie als "la philosophie première", die ook de weg zou wijzen welke de mens moest volgen om in de positieve fase te belanden. Dezelfde voorafbepaaldheid stak er in de theorie van Spencer over de ontwikkeling van de samenleving.

Dezelfde wetmatigheid treft men aan in de theorieën van Durkheim (van mechanische naar organische solidariteit), Saint-Simon (ontwikkeling naar sociale solidariteit), Hobhouse, Dewey en Mead (de maatschappij ontwikkelt naar een overwinning van de rede). Wij zouden hier ook Weber (van irrationele naar rationele samenleving) en K. Mannheim (finden, erfinden, planen) kunnen vermelden, ofschoon Gurvitch het niet doet. Deze band met de geschiedenisfilosofie wil men op de huidige dag niet meer (1). Hiervoor geeft Gurvitch vier redenen :

(1) Dit wordt wel door Hans Freyer verdedigd. Het boek dateert echter in zijn eerste uitgave van 1930. FREYER, H., *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft*. Stuttgart. B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1964, p. 116, 120.

- 1) Deze verwarring is het gevolg van een logische fout : men maakte geen onderscheid tussen waarde-oordelen en uitspraken over de werkelijkheid. Men stelde een bepaald ideaal als einddoel van de maatschappelijke ontwikkeling. Dit kon men echter niet bewijzen.
- 2) Men heeft verkeerd gesteld dat er een unilineaire ontwikkeling van de maatschappij is (alles verloopt continu). Men ziet op de huidige dag in dat alles discontinu verloopt en dat er een grote differentiatie in de sociale types kan optreden.
- 3) Onder invloed van de geschiedenisfilosofie ging men een monistisch standpunt innemen tegenover de maatschappij. Men sprak over de maatschappij, terwijl er in feite vele maatschappijen bestonden.
- 4) Men kan maar komen tot een analyse van de ..eer variabele ontwikkeling van de maatschappijen door afstand te doen van de eenzijdige wetmatigheid van de geschiedenisfilosofie.

b. Sociologie van orde en sociologie van vooruitgang

In de 19e-eeuwse sociologie bestond de neiging om de sociologie te herleiden tot een studie van orde en een studie van vooruitgang. Dit was de opvatting van Léon Brunschwig. Deze optie is duidelijk waarneembaar in het werk van Comte. Men heeft lange tijd orde en vooruitgang als twee met elkaar in oppositie staande fenomenen voorgesteld. Dit is volgens Gurvitch een ideologische opstelling, want wat vanuit één standpunt tot de orde wordt gerekend is vanuit een ander standpunt wanorde. Daarenboven getuigt deze opstelling van een simplistische reductie van een wereld die volgens Gurvitch zeer complex is.

Statica en dynamica mogen niet van elkaar gescheiden worden. In gelijk welk sociaal gegeven werken die twee krachten samen. De socioloog moet dan ook rekening houden met verschillende wijzen waarop de samenleving gestructureerd wordt en niet gestructureerd is. En hij moet dit proces in de verschillende tijdsomstandigheden bestuderen.

2.10

c. Het schijnconflict tussen individu en maatschappij

Er zijn in de sociologie altijd spanningen geweest tussen 'individualisten' en 'collectivisten', 'nominalisten' en 'realisten', 'contractualisten' en 'institutionalisten'. Anti-individualisme werd verdedigd door Comte, Spencer, Tönnies en Spann, terwijl Tarde, Mill, Ward en Giddings het individualisme verdedigden. Ook Durkheim en zijn school en Cooley en zijn volgelingen stonden een meer realistisch standpunt voor.

Gurvitch meent dat deze tegengestelde meningen geen zin meer hebben. Er zijn voldoende rede en om deze discussie op te doeken.

- 1) Noch het individu, noch de maatschappij kan bestaan zonder elkaar.
- 2) Conflicten tussen individu en maatschappij zijn dikwijls het gevolg van een foutieve benadering. De opstelling van Durkheim b.v. om de zelfmoord alleen door sociale factoren te verklaren werd door Maurice Halbwachs aangevochten. Ook individuele factoren kunnen zelfmoord helpen verklaren.
- 3) Zowel het individu als de maatschappij hebben externe, fysische en materiële aspecten (morfologisch, ecologisch, fysiologisch). Zowel het individu als de maatschappij worden bewerkt door gewoonten en zeden.
- 4) Men kan het 'mijne', het 'uwe' en het 'onze' niet helemaal scheiden van elkaar. Het individuele, inter-individuele en het collectieve hangen aan elkaar vast.

Op basis van deze analyse verdedigt Gurvitch dan een 'dialectisch hyper-empirisme', fenomeen waarover we later nog zullen handelen.

d. Een vals alternatief : psychologie of sociologie

In de Franse sociologie was deze spanning duidelijk : Durkheim stond tegenover Tarde. Ook in de Amerikaanse sociologie is dit duidelijk : een aantal sociologen deden beroep op het behaviourisme of de psychoanalyse om een nieuwe sleutel te hebben voor de problemen waar tij niet

uitgeraakten. Dit behaviourisme vindt men b.v. bij F. Allport, G. Lundberg. Nochtans hebben psychologie en sociologie elk hun eigen taak. Bepaalde domeinen kunnen slechts in de psychologie bestudeerd worden (b.v. pathologische psychologie). Andere domeinen weer (het materieel substraat van de sociologie, organisaties, sociale structuren, kennis, godsdienst, enz.) kunnen enkel maar het voorwerp zijn van de sociologie.

e. Het probleem van de 'facteur prédominant'

Het onderstrepen van een bepaalde factor als de hoofddeterminant van het sociale gebeuren heeft in de 19e-eeuwse sociologie verschillende scholen doen ontstaan.

- 1) De geografische school : Deze school had de bedoeling de sociale realiteit te verklaren vanuit natuurlijke fenomenen : reliëf, oceanen, grond, klimaat, enz. Dit vindt men bij Ratzel, E. Huntington, J.W. Cushing.
- 2) De biologische school :
 - a) De bio-organische school : Spencer, De Greef, Lilienfeld, Schäffle, Worms.
 - b) De antropo-rationale school : de Gobineau, H.S. Chamberlain,
 - c) De school van het sociaal darwinisme : Ratzenhofer, Gumpłowicz (strijd tussen zwakken en sterken).
 - d) De demografische school : Malthus, Coste (de sociale werkelijkheid wordt verklaard door de bevolkingsdichtheid).
- 3) De technologische school : De sociale werkelijkheid wordt in haar ontwikkeling bepaald door de technische middelen. Dit is de opvatting van Veblen en Ogburn.
- 4) De psychologische school : Deze school sluit aan bij bepaalde invloeden van de psychologie; Ward, Ellwood, Ross, Tarde steunen op de individuele psychologie. Le Bon en Wundt steunen op de massa- of volkerenpsychologie.
- 5) De spiritualistische school : Sociale werkelijkheid moet volgens deze school verklaard worden door ideeën, wijzen van kennen, vormen van

recht, enz. Dit vindt men bij Comte, Sorokin, Simmel, Vierkandt, von Wiese.

Deze principes werden in zekere mate afgebroken door Durkheim. Hij heeft nochtans niet systematisch daaraan gehouden. B.v. zag hij de morfologische basis als hoofddeterminant in *De la division*. Mauss is er echter aan ontsnapt door systematisch het 'phénomène social total' te analyseren. Hetzelfde meende Gurvitch bij Marx te vinden, ofschoon niet iedereen daarmee akkoord zal zijn.

Gurvitch meent tenslotte dat het geloof in een dominerende factor als verklaring van de sociale realiteit een fundamenteel onaanvaardbare stelling is in de sociologie die de variatie in de sociale werkelijkheid moet bestuderen.

f. Het probleem van de sociologische wetten

Wanneer de eerste sociologen (Comte, Spencer) nog op het oog hadden sociologische wetten te formuleren, dan ziet men reeds een meer gematigde opstelling bij Durkheim en Weber die spreken over causale relaties.

Voor Gurvitch gaat het in de sociologie om een zeer betrekkelijk wetsbegrip. Hij gelooft in het etstellen van correlaties en een soort wetten die steunen op statistische waarschijnlijkheid. Tot causale wetten zal men niet komen omdat de discontinuïteit tussen oorzaak en gevolg in de sociale realiteit te groot is.

Op basis van al deze onvolmaaktheden besluit Gurvitch de sociologie te zien als : "... la typologie qualitative et discontinuïste fondée sur la dialectique des phénomènes sociaux totaux astructurels, structurables et structurés, qu'elle étudie d'emblée à tous les paliers en profondeur, à toutes les échelles et dans tous les secteurs, afin de suivre leurs mouvements de structuration, de déstructuration, de restructuration et d'éclatement, en trouvant leur explication en collaboration avec l'histoire" (1).

(1) GURVITCH, G., *La vocation...*, op. cit., p. 10.

Inkeles gaat echter niet zo diep in op de problemen op basis van zijn analyse. Als algemene lijnen voor de sociologie ziet hij dat sociologen wel verschillende instellingen bestuderen (gezin, staat). Verder moet men de onderlinge verhoudingen tussen de instellingen bestuderen. Ten derde moet men de samenleving als een geheel analyseren en zal de sociologie verklaren waarom gemeenschappen verschillen of niet. Ten vierde plaatst men als centraal analysepunt het 'sociaal handelen' en de sociale gebondenheid' (1).

2. *De empirische benadering*

De methode die Inkeles hierbij volgt bestaat uit het aanwijzen van de bestudeerde objecten in Amerikaanse sociologische handboeken, tijdschriften en congressen. De analyse van H. Hart, die door Inkeles wordt gebruikt, leert dat er rondom bepaalde thema's een grote eenduidigheid bestaat (de analyse heeft betrekking op 25 boeken tussen 1952-1958) : de wetenschappelijke methode, persoonlijkheid in de sociologie, cultuur, menselijke groeperingen, bevolking, kaste en klasse, ras, sociale verandering, economische instellingen, gezin, opvoeding, religie. Men moet er nochtans wel rekening mee houden dat er in de tijd een snelle verandering kan plaats grijpen. De grotere marktwaarde van een bepaald domein kan er voor zorgen dat er meer sociologen dan vroeger zich met een bepaald domein gaan bezig houden. Inkeles wijst er b.v. op dat vóór W.O.II in de U.S.A. slechts een 2 dozijn medische sociologen te vinden waren; in 1960 waren er enkele honderden. Er was immers veel meer geld vrijgekomen voor onderzoek in die sfeer.

De invloed van congressen wordt door Inkeles ook onderstreept. De invloed van de organisatoren van deze congressen kan in de V.S.A. bepalend zijn. Wij zouden dit echter willen betwijfelen voor de V.S.A.-congressen waar gelijk wat aan bod kan komen.

Deze werkwijze van Inkeles kunnen we misschien met enig recenter mate-

(1) INKELES, A., *op. cit.*, p. 18-19.

2.14
 riaal illustreren (1)

ALGEMEEN BEKENDE GEBIEDEN VAN DE SOCIOLOGIE EN ONTWIKKELINGEN IN DE U.S.A.

Gebieden van de sociologie in	Aantal pu- blikaties 1964(1)	Colleges aan een universi- teit in 1964 (2)	Eigen zitting van de ASA- vergadering in 1969 (3)
<i>Meer dan 150 publikaties</i>			
Politieke sociologie	298	0	0
Economische sociologie	297	0	0
Gezinssociologie	291	0	0
Sociale verandering en eco- nomische ontwikkeling	277	0	0
Demografie	270	0	0
Onderwijssociologie	240	0	0
Sociologie van de stad en ecologie	219	0	0
Godsdienstsociologie	193	0	0
Sociologie van het beroep	183	0	0
Sociologie van het platte- land	180	0	0
Communicatieonderzoek	174	0	0
Stratificatie	172	0	0
Cultuur en persoonlijkheid	156	0	0
<i>Minder dan 150 publikaties</i>			
Geschiedkundige en eigentijd- se situatie van de sociolo- gie	141	0	
Ras- en groepsbetrekkingen	140	0	0
Sociale organisatie	136	0	0
Sociologie van de gemeente	132	0	0
Methodologie	129	0	0
Theoretische sociologie	126	0	0
Medische sociologie	126	0	0
Sociale desorganisatie	118	0	
Jeugdsociologie	113	0	
Cultuur-evolutie	103	0	
Sociologie van de internat. betrekkingen	103	0	0

(1) SEGER, I., *Sociologie*. Den Haag, W. Gaade N.V., 1971, p. 14-15.

Gebieden van de sociologie in	Aantal publicaties 1964 (1)	Colleges aan een universiteit in 1964 (2)	Eigen zitting van de ASA-vergadering in 1969 (3)
<i>Minder dan 100 publicaties</i>			
Betrekkingen binnen kleine groepen		o	o
Sociologie van wetenschap en techniek	86		
Onderzoekstechnieken	79	o	
Openbare mening	74		
Bureaucratische organisatie	77	o	
Kennissociologie	77	o	o
Sociologie van het kind	64	o	
Sociale bewegingen	60		o
Anciënniteitsonderzoek	56	o	o
Statistische methoden	54	o	
Sociologie van het seksuele gedrag	50		
Marktstructuren en consumentengedrag			
Sociologie van de militaire organisatie	39		
Sociologie van de vrije tijd	35		
Collectief' gedrag	34	o	o
Sociologie van de kunst	30	o	o
Massacultuur	26	o	

(1) *Sociological Abstracts* publiceert korte besprekingen van boeken en artikelen die in de Verenigde Staten, deels ook in andere landen, verschijnen op het gebied van de sociologie.

(2) 'Colleges aan de universiteit' - hieronder worden zogenaamde cursussen aan 'Graduate Departments' verstaan, dus op college-niveau. Bron van (1) en (2): Paul F. Lazarsfeld, 'The Place of Empirical Social Research', UNESCO, 1966.

(3) ASA = American Sociological Association, Programma van de jaarlijkse vergadering in 1969.

Een goede illustratie van de bestudeerde domeinen in de sociologie vindt men ook in de *Sociological Abstracts*.

Uit deze analyse weten we wel met welke instituties de sociologen zich bezig houden, maar het zegt ons niets over wat eigenlijk in die verschil-

lende instituties bestudeerd wordt. Daarvoor moeten we eerder naar de inhoud gaan kijken van de verschillende omschrijvingen die van sociologie gegeven worden.

In de historische benadering hebben we reeds de opstelling gegeven van de grondleggers van de sociologie. Ook in hoofdstuk 1, §1 hebben we gehandeld over de objectbepaling van de sociologie door Parsons, Frankfurter Schule en Blumer. We zetten deze procedure nu verder voor enkele richtingen in de sociologie die het spectrum dat we door voorgaande bewerking reeds verkregen hebben enigszins moet uitbreiden.

Door Georg Simmel (1858-1918) in deze analyse op te nemen stappen we enigszins terug in de geschiedenis. De reden hiervan is de betekenis van Simmel als grondlegger van de formele sociologie. Daarenboven vindt men bij Simmel een poging om het aspectuele van de sociologie te beklemtonen (1).

De sociologie benadert een deel van de sociale realiteit vanuit een bepaalde invalshoek, meent Simmel. Deze invalshoek is de overtuiging dat de samenleving iets is dat een eigen bestaan kent. Deze samenleving bestaat uit een wisselwerking tussen individuen. Deze wisselwerking is niet het gevolg van driften en doeleinden van geïsoleerde individuen, maar wel van individuen die voor-, met- en tegen- elkaar handelen en zo elkaar beïnvloeden. Er ontstaat hier een vorm van 'Vergesellschaftung', een vorm van wording van de maatschappij, waarbij de individuen in verschillende mate op elkaar kunnen betrokken zijn. De inhoud, de materie van die 'Vergesellschaftung' vindt Simmel in de driften, doeleinden en neigingen. Maar deze 'Vergesellschaftung' speelt zich ook af in bepaalde vaste patronen, d.i. de vorm van dit proces. Deze vormen zijn voor Simmel de essentie van de samenleving en bijgevolg ook het eigen object van de sociologie.

Het is mogelijk dat dezelfde vorm van 'Vergesellschaftung' verschillen-

(1) SIMMEL, G., *On individuality and social forms*. Chicago, The University of Chicago Press, 1971 (*Soziologie*, 1908), p. 26-35.

de inhouden heeft en het is anderzijds ook mogelijk dat dezelfde inhoud verschillende vormen aanneemt. Dit is een trek die we terugvinden in de concrete sociaal-historische realiteit. Men ziet bv. groeperingen met zeer verschillende doeleinden (inhoud) als bende, gezin, partij, bedrijf, enz. dezelfde formele gedragspatronen ontwikkelen als boven- en onder-schikking, mededinging, navolging, arbeidsverdeling, enz. (vorm).

De sociologie staat in de studie van die inhoud niet alleen. Recht, economie en ethiek bestuderen eveneens die fenomenen. De sociologie zoekt nochtans in die verschillende inhouden dezelfde vormen. Dit is geen eenvoudige taak, meent Simmel. Dikwijls heeft men de indruk dat intuïtie in deze taak een belangrijke rol speelt.

Tot op het ogenblik van Simmel's werk had de sociologie de sociale realiteit verkeerd benaderd. Men vertrok van wat men 'objectieve grootheden' (staten, vakbonden, enz.) zou kunnen noemen en dit zou de samenleving zijn. Dit is nochtans de werkelijkheid vertekenen. 'Vergesellschaftung' ligt aan de basis van alle sociaal leven. Men moet vertrekken vanuit de micro-processen om de samenleving te leren kennen. Dit zijn immers 'das wirkliche *Geschehen*', waaruit die grotere eenheden geboren worden. Juist zoals in de biologie moet men de grotere eenheden (hart, nieren, enz.) verlaten om het werkelijke leven te kennen en overstappen naar de micro-biologie (cellen). De wisselwerking tussen individuen is het enige valide uitgangspunt om de samenleving te leren kennen.

Samenleving is dus 'Vergesellschaftung', maar vanwaar die 'Vergesellschaftung' dan. Om deze vraag te beantwoorden moet de socioloog bewust zijn dat hij deel uitmaakt van de realiteit die hij bestudeert. Hij is geen 'buitenstaander', zoals men de natuur zou bestuderen. In antwoord op die vraag naar het ontstaan van de 'Vergesellschaftung' formuleert Simmel drie 'soziologische Aprioritäten' :

- 1) Samenleving als 'Vergesellschaftung' veronderstelt altijd wederzijdse typologisering. Samenleving is mogelijk omdat wij de ander nooit in zijn volledige individualiteit kennen.

- 2) Daar wij niet totaal in onze rollen opgaan maakt dit het mogelijk dat wij die rollen enigszins persoonlijk spelen. "Das Apriori des empirischen sozialen Lebens ist, dass das Leben nicht ganz sozial ist".
- 3) De samenleving als structuur van posities en functies is afgestemd op een samenleving als totaal van ongelijke, niet ongelijkwaardige, individuen. Voor elk individu is er in de samenleving een positie waar hij best tot zijn recht komt.

Het voorwerp van onderzoek voor Homans is 'behavior' en meer bepaald 'social behavior', d.w.z. dat de persoon ten minste beloond of gestraft wordt door een andere in zijn gedrag. Deze beloning of straf moet komen van die andere persoon die hij ontmoet in zijn gedrag en niet een instantie die buiten het gedragspatroon staat. En daarenboven moet het gaan om actueel gedrag en niet om een norm die op het gedrag betrekking heeft. De verklaring van dit gedrag moet gevonden worden in een aantal gedragspsychologische en economische inzichten. Vooral het fenomeen van de wil staat daarin centraal.

Peter Blau schakelt zich voor een deel in dezelfde traditie als Homans, in die zin dat de ruil in zijn opvatting een belangrijke plaats geeft. Hij reageert echter tegen de inter-persoonlijke micro-analyse van Homans. Blau wil een studie maken van de "social associations, the processes that sustain them and the forms they attain". De verklaring van dit alles wil hij geven vanuit een analyse van de ruil die in sterke mate door machtsrelaties is bepaald. Blau verwerpt het psychologische reductionisme van Homans.

In de etnomethodologie komen vlg. Garfinkel de volgende elementen centraal staan : de rationele verklaarbaarheid van praktische acties. In elk menselijk handelen is er immers een bepaalde ratio aanwezig die aan de basis ligt van elk gedragspatroon. Deze onderliggende redenering wil hij vatten. Om dit te bereiken zal Garfinkel de meest elementaire gedragspatronen en uitspraken van de mensen gaan bestuderen.

De fenomenologische sociologie van Schütz heeft tot voorwerp de "procé-

dés van zingeving en betekenisverklaring, die voltrokken worden door de mensen in de sociale wereld". Deze procédés komen duidelijk tot uiting in het sociale handelen. De taak van de socioloog is dit alles te beschrijven. De methode die hij voorstelt is deze van het 'verstenen' waarbij de socioloog gebruik maakt van ideaaltypes (II, F. 22).

Terloops willen we ook even herinneren aan de hoger gegeven sociologie-opvatting van Gurvitch die oorspronkelijk in dezelfde fenomenologische geest stapte, wat overigens nog zichtbaar is in zijn meest recente sociologie-beschrijving, maar daarin uiteindelijk opteert voor een 'dialectisch hyper-empirisme'.

Wanneer men het werk van Alain Touraine bestudeert komt men tot de vaststelling dat hij de definitie van de sociologie als een moeilijk realiseerbaar iets beschouwt (1). Hij vertrekt vanuit de vaststelling dat de socioloog niet de sociale werkelijkheid kan observeren, maar wel een hele reeks van praktijken. Sociologische kennis moet hij uit die praktijken halen. Dat heeft voor gevolg dat : "L'objet de la sociologie ne peut pas être indiqué par une définition, mais plutôt par l'action critique et par le refus de croire toutes les interprétations, depuis la rationalisation dont un acteur couvre ses actes jusqu'au sens incarné dans les catégories administratives qui semblent les plus éloignées d'être chargées d'intentions" (p. 26).

Spijts deze opstelling gaat Touraine toch op zoek naar het object van de sociologie. Dit is niet te vinden in de maatschappij, en zeker niet in deze onderdelen van de maatschappij als de politiek, de godsdienst, het gezin, de arbeid, enz. Touraine stelt dat het gaat om : "les relations sociales". Deze sociale relaties bestaan niet enkel uit de handelingen van één actor tegenover de anderen. Een sociale relatie ontsnapt aan de actor omdat zij bijdraagt tot het definiëren van zijn rol. Daarenboven moet die sociale relatie steeds gezien worden in betrekking

(1) TOURAINE, A., *Pour la sociologie*. Paris, Editions du Seuil, 1974, 243 pp.

tot het systeem waarin ze verschijnt. Dit systeem wordt bepaald door de impact van een bepaalde collectiviteit op zichzelf. Het voorwerp van de sociologie wordt vervolgens geherformuleerd : "l'étude des systèmes d'action, c'est-à-dire des relations sociales définies á partir d'un certain mode d'intervention d'une collectivité sur elle-même" (p. 39). Voor Touraine gaat het duidelijk niet om een ruilproces, maar wel om een interventie, een ingreep van macht. Om deze reden is de studie van de klassen en van hun politieke en organisationele vormgeving zo belangrijk in de sociologische analyse. De maatschappij heeft een duidelijke impact op zichzelf.

De taak van de socioloog ligt volgens Touraine in de strijd tegen de macht die onder haar masker niet zichtbaar is. De socioloog zal deze strijd trouwens ook niet als een neutrale toezienaar volgen. Hoe meer hij de macht kritiqueert, hoe beter hij komt tot de kennis van het actie-systeem. Enkel in liberale landen is sociologie mogelijk, nl. in milieus waar de ongelijkheid niet wordt in stand gehouden, maar waar men tracht deze ongelijkheid weg te werken (p. 43-45). De socioloog is dan ook niet de passieve, positivistische waarnemer : "Le sociologue ne regarde pas des acteurs jouer une pièce; il contribue á découvrir la pièce qui sera un jour écrite parce qu'elle aura été d'abord jouée. Mieux encore, il travaille avec les acteurs pour qu'ensemble ils apprennent á reconnaître ce qui est en jeu" (p. 54).

Alvin Gouldner spreekt van een Reflexieve sociologie (1). Wat heeft dat te betekenen ?

- 1) Onderzoek is een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor de verdere ontwikkeling van sociologie. Men heeft nood aan een nieuwe 'praxis', die de persoon van de socioloog transformeert.
- 2) Het uiteindelijk doel van de reflexieve sociologie is de verdieping van het bewustzijn van de socioloog. Hij moet te weten komen wie hij is in een bepaalde maatschappij op een bepaald ogenblik en weten hoe

(1) GOULDNER, A.W., *op. cit.*, p. 488-512.

hij als persoon en socioloog de maatschappij beroert.

- 3) Hij moet niet enkel valied-betrouwbaar materiaal verzamelen, maar zich daardoor ook meer bewust maken van zijn eigen positie als socioloog.
- 4) Daarom is het niet voldoende dat hij valied en betrouwbare gegevens verzamelt en de methodologie verbetert, maar moet hij zich verbinden met de waarden van dat bewustzijn dat in verschillende stappen van de arbeid zichtbaar wordt.

Men kan dus stellen dat reflexieve sociologie niet zozeer gekarakteriseerd wordt door wat zij bestudeert, noch door de personen of problemen die worden bestudeerd, of de technieken van onderzoek die hierbij worden gebruikt. Zij wordt wel bepaald door de relatie die zij vestigt tussen het socioloog-zijn en persoon-zijn. In die zin geeft de reflexieve sociologie een kritiek op de "conventional conception of segregated scholarly roles", nl. het methodologisch dualisme waarin onderzoeker wordt onderscheiden van onderzocht object. Reflexieve sociologie wil dus de relatie van de socioloog tot zijn werk veranderen.

In feite kan men stellen dat de reflexieve sociologie een sociologie van sociologie is. Het is daarenboven een *radicale* sociologie, in die zin dat de socioloog niet enkel tracht de wereld te kennen, maar deze ook te veranderen. En tenslotte is het ook een *morele* sociologie, d.w.z. dat reflexieve sociologie niet enkel bestaat uit inductie uit onderzoek en feiten, die waardenvrij zijn samengebracht, maar zij wil ook bepaalde waarden bevorderen.

Tot nu toe hebben we een overzicht gegeven van de sociologie-omschrijvingen zoals die bij enkele merkwaardige vertegenwoordigers van de verschillende strekkingen in de sociologie te vinden zijn. Een eindoordeel vellen wordt daardoor niet eenvoudiger. Wij leren daaruit echter wel dat object en methode zeer nauw verbonden zijn. Dit voert ons naar de laatste optie van Inkeles.

3. *De analytische methode*

Inkeles bedoelt met de analytische methode dat de socioloog zelf een optie neemt op basis van de verworvenheden van de wetenschappelijke activiteit en de nood tot afgrenzing van zijn studie-object. Uitgaande van zijn historische en empirische analyse kiest Inkeles voor de studie van gemeenschappen, instellingen en sociale verhoudingen. Bij de studie van de gemeenschappen wil men de ganse samenleving bestuderen in zijn geheel. De tweede optie, deze der instellingen (kerk, gezin), is reeds gemakkelijker te realiseren. En tenslotte kan men nog eenvoudige eenheden tot studie-object nemen, nl. de sociale verhoudingen (b.v. tussen man en vrouw, ouders-kinderen) en de vormen ervan (dyade, groep, enz.). Dit is echter niet voldoende; men moet ook het perspectief bepalen van waaruit dit bestudeerd wordt teneinde te voorkomen dat sociologie met andere sociale wetenschappen zou samenvallen. Dit vindt Inkeles in het feit dat ze tracht "het karakter van de sociale orde en de sociale wanorde te verklaren" (p. 46). Uiteindelijk opteert Inkeles voor de studie van het 'sociale handelen' en het karakter van de verhouding tussen de elementen van het sociale handelen onderling. Hij tracht daarenboven "de continuïteit te verklaren en te begrijpen hoe en waarom deze elementen en hun verhouding tot elkaar veranderen of ophouden te bestaan" (p. 51). Uit het overzicht van de drie paradigma's die er volgens Ritzer in de sociologie bestaan wordt een grote verscheidenheid aan objectbepalingen van de sociologie duidelijk. Het "social fact paradigm" (Durkheim, Parsons, Dahrendorf) vermeldt als object van sociologie: "the social fact", d.w.z. groepen, maatschappijen, sociale systemen, posities, rollen, normen, waarden, het gezin, de politiek, enz. (1). Het "social definition paradigm" (Weber, symbolisch interactionisme, fenomenologische sociologie) gaat het sociaal gebeuren zien als een resultaat van de mens als een "actieve creator van zijn eigen sociale realiteit". Daarnaast gaat men een studie maken van wat omgaat in de geest van de mensen. De

(1) RITZER, G., *op. cit.*, p. 4548.

klemtoon ligt bij hen op de studie van het proces (p. 89-91). Het "social behavior paradigm" (Skinner, Bushell en Burgess, Homans, Blau) bestudeert "the relationship between the individual and his environment". In dit paradigma meent men dat het gedrag van het individu totaal bepaald wordt door de natuur van de externe stimuli (p. 144-145). Het gedrag staat hier tennetrad.

Deze drie paradigma's verzoenen zou voor Ritzer het ideaal zijn, ofschoon hij niet gelooft in de mogelijkheid om dit te doen. Hij wijst echter wel op de positieve aanbreng van Berger en Luckmann (social factism verzoenen met social definitionism), Warriner (idem), P. Blau (social factism en social behaviourism) en Singelmann (social definitionism en social behaviourism) om een verzoening tussen die verschillende paradigma's te bewerken. Dit probleem zal later uitgebreider ter sprake komen.

De procedure van John Rex om het voorwerp van de sociologie te bepalen is gelijkend op deze van Inkeles (1). Vanuit een kritisch onderzoek van de 'master minds' in de sociologie zoekt hij naar de eigen omschrijving van sociologie. Noch het begrip 'cultuur', noch het begrip 'maatschappij', geeft voldoende het studie-object weer. Om de maatschappij inzichtelijk te maken moet men letten op de sociale relaties, d.w.z. dat elke actor zijn eigen handelen plant vanuit de overtuiging dat een bepaald individu op een bepaalde wijze zal handelen. Dit mag men echter niet uitsluitend zien in termen van coöperatie. Ook conflict moet opgenomen worden. Om die reden ziet Rex liever de sociale interactie als object van de sociologie. De sociologie ziet er dan als volgt uit (p. 55, 56-57)

- "1) Sociology is the science which attempts to make verifiable statements about social interaction.
- 2) The data, which are relevant in the process of verification, and which it is the task of the empirical sociologist to observe as accurately as possible, are those stated above.

(1) REX, J., *Key problems of sociological theory*. London, Routledge & Kegan Paul, 1961, p. 42-59.

- 3) Since the emergence of co-operation is always contingent upon the behaviour of more than one individual any particular case of social interaction will fall somewhere between perfect co-operation and perfect conflict and somewhere between perfect co-operation and anomie.
- 4) Conceptual analysis of the concepts of perfect social cooperation, perfect conflict, and perfect anomie suggests other sustaining activities performed by the participants or third parties which are relevant as sociological data.
- 5) While it may, in any case, be asserted that some such sustaining activities are necessary for any situation of interaction, particular forms of sustaining activity are necessary, only in so far as the original interaction situation which gave rise to them is necessary. In a social system those activities which sustain one sort of interaction situation may well disrupt other social situations. This will always occur except in the limiting case of a perfectly integrated social system. One should therefore expect to discover conflict and anomie on the social system level of analysis as much as one does on the level of the analysis of particular interaction situations."

Een laatste voorbeeld van een gelijkaardige werkwijze vinden wij bij J.M.G. Thurlings (1). Na een overzicht te hebben gegeven van het materieel object, wijst Thurlings op de noodzaak eveneens het formeel object van de sociologie te bepalen. Het is immers zo dat tal van vragen over dit 'maatschappelijk verschijnsel' door tal van sociale wetenschappers (economen, antropologen, enz.) worden gesteld en deze vragen verschillen toch van deze van de socioloog. De eigenheid van de sociologie wordt dan bepaald door het formeel object, d.i. "... het centrale probleem dat zij (de empirische sociologie) aan de maatschappelijke werkelijkheid waarneemt en waarmee zij alle andere problemen in verband brengt, en

(1) THURLINGS, J.M.G., *De wetenschap der samenleving. Een drieluik van de sociologie*. Alphen a/d Rijn, Samson, 1977, p. 17-63.

vervolgens in de taal waarmee zij vraag en antwoord onder woorden poogt te brengen" (p. 50). Het formeel object kan tenslotte als volgt worden samengevat : "de institutionele structurering, destructurering en herstructurering van sociale verhoudingen en gedragingen" (p. 58). Zo komt Thurlings tot de volgende definitie : "... : empirische sociologie is de wetenschappelijke bestudering van de institutionele structrering van de intermenselijke verhoudingen en gedragingen, alsmede van de factoren en processen waardoor die aldus ontstane patronen zich handhaven, respectievelijk veranderen" (p. 58). In dit institutionaliseringsproces ontmoeten sociale structuur en cultuur elkaar.

Uit deze veelheid van omschrijvingen zou nu een besluit moeten getrokken worden. Vooraleer dit te doen willen we echter even kort ingaan op een aantal methodologische gevolgen die aan deze objectbepalingen vast hangen.

§ 2. METHODOLOGISCHE GEVOLGEN VAN DEZE DEFINITIES

In het begin van dit hoofdstuk stelden we dat we een inzicht zouden geven in de problematiek van "het reductionisme, psychologisme, sociologisme, nominalisme en realisme". Dit zal hier ook gebeuren. Maar laten we niet vergeten dat de vier laatste fenomenen in feite kunnen gevat worden onder de algemene noemer reductionisme. In een eerste punt zullen we dan een uiteenzetting geven van het reductionisme; in een tweede punt volgen vragen rondom het reductionisme in de sociologie.

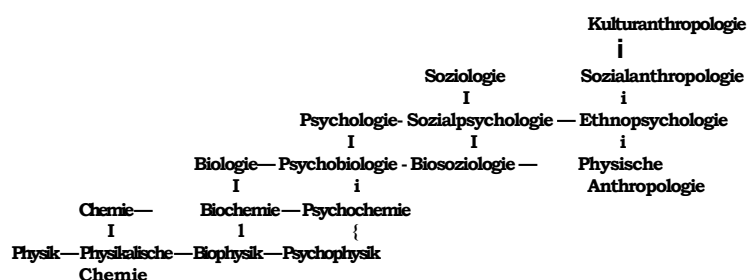
1. *Het reductionisme en emergentisme (1)*

In voorgaande uiteenzettingen over het object van de sociologie kwamen

(1) BRODBECK, M., "Methodological Individualisms : definition and reduction", in BRODBECK, M., ed., *Readings in the philosophy of the social sciences*. London, The Macmillan Company, 1969, p. 280-303.
 BUEHL, W., "Einleitung : Reduktionismus - die Soziologie als Natur-

verschillende opties aan bod. Zowel het handelen van individuen als het gedrag van groepen en collectiviteiten kwam ter sprake. In de ene optie ligt een reductionistische opstelling vervat, in de andere een emergentistische.

Op de meest eenvoudige wijze kunnen wij het reductionisme formuleren als de poging om fenomenen van één veld, b.v. scheikunde en psychologie, te verklaren in termen van een ander studieveld, b.v. respectievelijk fysica of fysiologie. Om dit te verduidelijken zouden we het schema van M.L. Lamb voor ogen kunnen houden (Bad, p. 12).

De reductie moet echter aan een aantal voorwaarden beantwoorden wil zij op een juiste wijze uitgevoerd worden (1). Kemeny en Oppenheim formule-

wissenschaft", in BUEHL, W., Hrsg., *Reduktionistische Soziologie. Soziologie als Naturwissenschaft?* München, Nymphenburger Verlags-handlung, 1974, p. 9-36.

KONINGSVELD, H., *Het verschijnsel wetenschap*. Meppel, Boom, 1977, p. 52-54.

NAGEL, E., *The structure of science*. London, Routledge & Kegan Paul, 1961, p. 336-397.

PHILLIPS, D.L., *Wittgenstein and scientific knowledge. A sociological perspective*. London. The Macmillan Press, 1977, p. 57-59.

POPPER, K., *Objective knowledge*. Oxford, The Clarendon Press, 1973, p. 289-301.

RADNITZKY, G., "Theorienpluralismus - Theorienmonismus : einer der Faktoren, die den Forschungsprozess beeinflussen und die selbst von Weltbildannahmen abhängig sind", in DIEMER, A., *Der Methoden und Theorienpluralismus in den Wissenschaften*. Meisenheim am Glan, Verlag Anton Main, 1971, p. 135-184.

(1) NAGEL, E., *op. cit.*

WEBSTER, M.Jr., "Psychological reductionism, methodological individualism, and largescale problems", *American Sociological Review*, Vol. 38, April, 1973, p. 261-262.

ren deze als volgt : Er is slechts een reductie indien

- 1) de reducerende theorie termen of concepten bevat die niet in het vocabularium van de te reduceren theorie zijn opgenomen;
- 2) elke vaststelling verklaard door de te reduceren theorie wordt verklaard door de reducerende theorie;
- 3) de logische strengheid en integratie met andere theorieën van de reducerende theorie ten minste even groot zijn als deze van de gereduceerde theorie.

Om het te vertolken in termen van een reductie van de sociologie tot psychologie kan men deze formele voorwaarden zo stellen :

De sociologische theorie is gereduceerd tot een psychologische theorie indien en enkel indien :

- 1) het vocabularium van de psychologische theorie termen bevat die niet in het vocabularium van de sociologische theorie zijn opgenomen;
- 2) elke sociologische waarneming die in de sociologische theorie is opgenomen en verklaard ook opgenomen en verklaard is in de psychologische theorie;
- 3) de psychologische theorie ten minste even goed gesystematiseerd is als de sociologische theorie.

Deze theoretische formulering klinkt eenvoudig en gemakkelijk realiseerbaar. Nochtans moeten wij er rekening mee houden dat wetenschappelijk onderzoek een continu proces is waarin steeds nieuwe observaties worden gedaan en nieuwe termen worden gebruikt. Door het doen van nieuwe waarnemingen zullen echter ook de verklaringen veranderen en ook de termen veranderen om deze nieuwe fenomenen te beschrijven. Een 'theoretische reductie' zal dan ook niet zo eenvoudig kunnen worden toegepast. Nochtans zien wij dat bepaalde wetenschappen of delen van wetenschappen gereduceerd worden tot andere wetenschappen, b.v. scheikunde tot fysica, bepaalde delen van de biologie tot biofysica. Dit is een 'empirische reductie'. Deze empirische reductie is in voorgaande formulering opgenomen in de tweede propositie.

Merken we nochtans op dat verschillende wetenschapsfilosofen (c. Hempel, J.G. Kemeny, P. Oppenheim, P.K. Feyerabend, K.F. Schaffner) er op wijzen dat een totale reductie van de ene wetenschappelijke discipline tot een andere een illusie is. Zij die dit menen getuigen van weinig zin voor het empirische. Men moet dan ook stellen dat het hoger gegeven schema van Lamb enkel maar een richting aanwijst van mogelijke reducties. Wij mogen echter niet zeggen dat hoe verder we naar links in het schema komen desto hardere wetenschappelijke resultaten wij halen uit deze reductie. Tegenover het reductionisme staat het emergentisme. Men gebruikt hier ook de term 'holisme' voor. Een emergentistische verklaring gaat ervan uit dat de dingen en processen hiërarchisch georganiseerd zijn. Men stelt hierin eveneens dat het voorkomen van eigenschappen op hogere organisatie-niveaus niet voorspelbaar zijn uit eigenschappen gevonden op lagere niveaus. Kijkend naar het schema van Lamb zou men kunnen stellen dat de links gelegen disciplines geen verklaring kunnen geven van de rechts gelegen disciplines.

Emergentie kan drie vormen aannemen, meent Hummell en Opp, uitgaande van twee vormen van reductie. In het eerste geval spreekt men van reducties als de begrippen uit de ene wetenschap door de begrippen van een tweede wetenschap *gedefinieerd* kunnen worden. In het tweede geval spreekt men over reductie als de *afleidbaarheid* van theorieën van de ene wetenschap uit de theorieën van andere wetenschappen kan gebeuren. Op basis van de afwezigheid (-) of aanwezigheid (+) van afleidbaarheid en definieerbaarheid spreekt men van (1) :

	afleidbaarheid definieerbaarheid		
1)	-	-	totale emergentie
2)	-	+	explanatorische emergentie
3)	+	-	reductie in ruimere zin (descriptieve emergentie)
4)	+	+	volledige reductie

(1) HUMMELL, H.J. & OPP, K.D., *Die Reduzierbarkeit von Soziologie auf Psychologie*. Braunschweig, Fried. Vieweg & Sohn, 1971, p. 11-12.

Soms ziet men het emergentisme ook als een deel van een evolutionistische kosmogonie. Hierin wordt gesteld dat de meer eenvoudige eigenschappen en organisatievormen die reeds bestaan bijdragen tot de creatieve vooruitgang van de natuur door te zorgen dat er meer complexe en onherleidbare nieuwe kenmerken en structuren ontstaan. Wij beperken onze uiteenzetting echter tot de eerste betekenis.

Nagel formuleert het emergentisme op de volgende wijze (p. 367 e.v.). Stel dat we 0 beschouwen als een object dat bestaat uit een aantal elementen $a_1 \dots a_n$, die met elkaar in een complexe relatie R staan; en veronderstel dat 0 een bepaalde klasse eigenschappen P bezit, terwijl de elementen van 0 eigenschappen bezitten die behoren tot de klassen $A_1 \dots A_n$. Ofschoon de elementen numeriek verschillend zijn, mogen zij toch niet allemaal verschillend zijn naar soort; daarenboven kunnen zij opgaan in relaties met elkaar (of met andere elementen die geen deel zijn van 0) die verschillend zijn van R om complexe gehelen te vormen die verschillen van 0. Het is echter zo dat het voorkomen van de elementen $a_1 \dots a_n$ in de relatie R bij hypothese de noodzakelijke en voldoende voorwaarde is voor het voorkomen van 0 gekenmerkt door de eigenschappen P .

Wat is nu 'complete kennis' van de elementen van 0 volgens de emergentisten? Wij kennen alle eigenschappen die de elementen bezitten wanneer zij geïsoleerd van elkaar bestaan. Anderzijds kennen wij alle eigenschappen tentoongesteld door de andere complexen dan 0, wanneer sommige of alle elementen tegenover elkaar (of tegenover additionele elementen) staan in relaties verschillend van R , zowel als alle eigenschappen van de elementen in deze complexen. Het emergentisme verschijnt nu op twee wijzen. In het eerste geval is het mogelijk uit zulke complete kennis te voorspellen (af te leiden) dat indien de elementen $a_1 \dots a_n$ voorkomen in de relatie R het object 0 zal gevormd worden en dat dit de eigenschappen P zal bezitten. In het tweede geval stelt men dat er tenminste één eigenschap P_e in de klasse P is zodat, spijs de complete kennis van de elementen, het onmogelijk is uit deze kennis te voorspel-

len dat, indien de elementen tegenover elkaar staan in de relatie R , het object O met de eigenschap P_e zal gevormd worden. In het laatste geval is object O een 'emergent object' en P_e een 'emergente eigenschap' van O .

In een vertrouwd voorbeeld uitgedrukt kan men stellen dat het onmogelijk is de eigenschappen van water (viscositeit en doorschijnbaarheid) af te leiden uit de eigenschappen van waterstof en zuurstof alleen.

Het is belangrijk eraan te herinneren dat deze emergentie voor de ontwikkeling van de wetenschappen een erg belangrijke zaak is. Er zouden bepaalde wetenschappelijke disciplines geen kans gekregen hebben indien het emergentisme uitgesloten ware geweest : een reductionistische sociologie zou de sociologie verhinderd hebben zich tot een apart vak te ontwikkelen. Dit betekent echter niet dat een reductionistische sociologie geen bepaalde wetenschappelijke inzichten kan geven die vruchtbaar zijn (Bühl, p. 13-14). Beide benaderingswijzen hebben hun voordeel; zij moeten elkaar aanvullen.

Ten slotte staan we nog even stil bij de relatie die er bestaat tussen reductionisme en emergentisme aan de ene kant en theorieënmonisme (TM) en theorieënpluralisme (TP) aan de andere kant. De analyse van Radnitzky betreft hier het gebruik van theorieën in een proces dat hij noemt 'Wissen-Probleme-Instrumente'. De ontwikkeling van deze drie factoren in het onderzoeksproces wordt bepaald door TM en TP.

Onder TM verstaat men dan een streven om alle kennis over een bepaald kennisdomein in één systeem samen te vatten. Dit was b.v. in de 18e eeuw het geval, zegt T. Kuhn, toen men alles wilde verklaren met de theorie van Newton. In het TP ziet men dat de onderzoeker zijn aandacht vooral vestigt op wat vroeger niet verklaard kon worden met behulp van het bestaande kennissysteem en daarom zoekt naar alternatieven en dus meerdere theorieën gaat formuleren. Deze twee standpunten staan nu vlg. Radnitzky in relatie tot enkele "globalere Annahmen über die Natur des Studienobjekt". Deze vooropstellingen noemt Radnitzky 'Weltbildhypothese', d.w.z. bepaalde vooropstellingen over de fysische werkelijkheid, mens

Merk verder nog op dat TM dikwijls wordt gezien als het 'normale' in de kennisopbouw. Dit heeft echter ook zijn nadelen : gevaar voor een dogmatiserende aanpak aan de universiteiten is niet denkbeeldig; er komt weinig ruimte voor nieuwe ontwikkelingen in de wetenschap; centraal in de belangstelling van wetenschappelijk onderzoek komen vragen naar precisie en inwendige kritiek staan. Het logisch empirisme is uitdrukking van een radicaal TM.

Anderzijds kan men stellen dat TP voert tot nieuwe inzichten in de kennisdomeinen. Daartegenover staat echter dat er een volledige anarchie uit kan ontstaan. Dit is niet zonder betekenis voor het gehanteerde wereldbeeld : uit die nieuwe inzichten kan een nieuw wereldbeeld ontstaan. Men mag echter niet vergeten, meent Radnitzky, dat TP slechts een voorlaatste stadium is dat uiteindelijk moet uitmonden in een grote synthese.

Tussen deze TM en TP aan de ene kant en het wereldbeeld aan de andere kant bestaat er een terugkoppelingsverband, stelt Radnitzky. Dit is van deze aard dat aan een TM een reductionistische wereldbeeld ten grondslag ligt en aan een TP een emergentistisch wereldbeeld. In het reductionisme gelooft men dat men een eenheid kan vinden die aan de basis ligt van alles, terwijl men in het emergentisme de mening is toegedaan dat de werkelijkheid uit een veelheid lagen bestaat die elkaar aanvullen. Men gaat in dit laatste van eenvoudige eenheden naar meer gecompliceerde complexen, waarin nieuwe, dit zijn emergente, eigenschappen te zien zijn.

Het wereldbeeld dat aan de basis ligt van het reductionisme is dat delen op een of andere wijze fundamenteeler zijn of een betere 'ontologische status' hebben dan de gehelen. Dat heeft voor gevolg dat de kennis (wetten, theorieën) over de delen (b.v. personen) meer fundamenteel zijn dan de kennis over de gehelen (b.v. groepen). In dit geval gaat men de macro-theorie uit de micro-theorie afleiden (b.v. een psycholo-

gische wet uit een fysiologische wet afleiden). Dit noemt men micro-reductionisme. De uitspraken die over deze micro-toestanden geformuleerd worden zijn slechts zinvol, wanneer alle descriptieve begrippen tot het observatie-vocabularium terug te voeren zijn. Dit is het standpunt van de radicale empiristen. Een reductionistisch wereldbeeld heeft dus blijkbaar een andere wetenschapsopstelling voor gevolg, nl. TM, dan wel een emergentistisch wereldbeeld dat aan de onderzoeker de mogelijkheid geeft om alternatieve zienswijzen uit te werken. Men kan b.v. de maatschappij gaan benaderen als een adaptief systeem, of een innovatief systeem, enz. TP is hiervan het gevolg.

Radnitzky meent dat TP de meest vruchtbare weg is voor het wetenschappelijk onderzoek. Te meer daar het TM in de onderzoekspraktijk niet houdbaar is. Men kan immers een bepaalde theorie niet empirisch toetsen zonder beroep te doen op andere theorieën. Men confronteert immers de informatie van een theorie met informatie die men op basis van data heeft. De wijze waarop men die data verzamelt (b.v. meten) berust immers op een theorie over de 'data-producerende systemen'.

Reductionisme en emergentisme hebben dus blijkbaar een ontologische (Radnitzky) en een methodologische betekenis (Kemeny en Oppenheim).

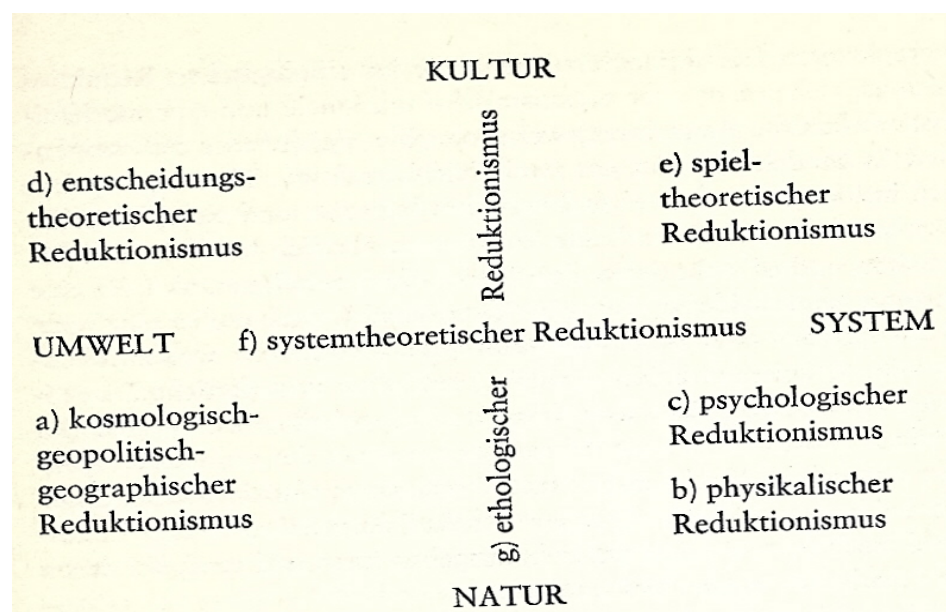
2. *Reductionisme en emergentisme in de sociologie* (1)

Reductionisme en emergentisme vormen eveneens voor de sociologen proble-

-
- (1) AGASSI, J., "Methodological individualism", *The British Journal of Sociology*, Vol. 11, n. 3, September 1960, p. 244-270.
 BENDIX, R., "Compliant behavior and individual personality", in SMELSER, N.J. & SMELSER, W.T., eds., *Personality and social systems*. New York, John Wiley, 1970, p. 100-112.
 BRODBECK, M., *op. cit.*
 BUEHL, W.L., *op. cit.*, p. 36-109.
 DERKSEN, A.T., "Sociologisme : een produkt van een misleidende zeggwijze ?", *Mens en Maatschappij*, 51e jg., nr 1, winter 1976, p. 43-53.
 HOMANS, G., "The sociological relevance of behaviorism", in BURGESS, R.L. & BUSHELL, D., eds., *Behavioral sociology*. New York, Columbia University Press, 1969, p. 1-24.

men. Men zou het in algemene termen kunnen stellen als een gevecht in de sociologie tussen atomisme en holisme. In het ene geval gaat men de maatschappij als veelheid atomen zien, en in het andere geval ziet men de maatschappij als een levende eenheid. De verzoening van de twee is het ideaal.

Bal wijst echter op een veel grotere verscheidenheid in het reductionisme (p. 36).

HOMANS, G., "The relevance of psychology to the explanation of social phenomena". in BORGER, R. & CIOFFI, F., eds., *Explanation in the behavioural sciences*. Cambridge, The University Press, 1970, p. 313-343. HUMMELL, H.J. & OPP, K.D., *Die Reduzierbarkeit von Soziologie auf Psychologie*. Braunschweig, Fried. Vieweg & Sohn, 1971, 102 pp. LINDENBERG, S., "Three psychological theories of a classical sociologist", *Mens en Maatschappij*, 50e jg., nr 2, voorjaar 1975, p. 133-154.

LUKES, S., "Methodological individualism reconsidered", *The British Journal of Sociology*, Vol. 19, n° 2, June 1963, p. 119-129.

POPPER, K.R., *De armoede van het historicisme*. Utrecht/Antwerpen, Het Spectrum, 1974 (1935), p. 28 e.v., 86 e.v., 114 e.v.

STRASSER, S., *Fenomenologie en empirische menskunde*. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1973, p. 155 e.v.

WARRINER, C.K., "Groups are real : a reaffirmation", *American Sociological Review*, Vol. 21, n° 5, October 1956, p. 549-554.

WEBSTER, M.Jr., *op. cit.*

WRONG, D.H., "The oversocialized conception of man in modern sociology", in SMELSER, N.J. & SMELSER, W.T. eds. *op cit.*, p. 113-124

Wij zullen kort stil staan bij a, b, g, maar langer bij c, d, e en f. In deze laatste komt trouwens een oud probleem van de sociologie ter sprake : nominalisme-realisme en psychologisme-sociologisme.

a. Het kosmologisch, geopolitisch en geografisch reductionisme
 Het gaat hier om drie vormen van reductionisme die verwijzen naar de ruimte waarbinnen het sociale gebeuren zich afspeelt en waarbij deze ruimte wordt gehanteerd ter verklaring van het sociale gebeuren. In het eerste geval wordt de kosmos gezien als een zeer belangrijke determinant van het sociale gebeuren. In het tweede geval gaat men water, land, klimaat, enz. aanvoeren ter verduidelijking van het sociale gebeuren. Dit was het geval in de Duitse en Engelse geopolitiek (K. Haushofer). De Franse school (Vidal de la Blache) en de sociale geografie maakten zich meer los van de fysische en biologische determinisme. De mens kan zelf de natuur veranderen, stellen dezen. Hier is er een terugkoppeling tussen domeinen van de sociologie en domeinen van de geografie.

b. Het fysisch reductionisme

Hierin is men de mening toegedaan dat de wetten van de fysica ook toepasbaar zijn op het sociale gebeuren. Dit komt terminologisch reeds goed tot uiting : cohesie, entropie, sociale afstand. J.Q. Stewart bouwt een sociologie op waarbij hij 6 begrippen uit de fysica hanteert : afstand, tijd, massa, temperatuur, lading, aantal en moleculen. Hetzelfde vindt men in de 'traagheidswet' (Parsons, Bales, Shils) : "een bepaald gedragsproces zal zich in een bepaalde mate en in een bepaalde richting voortzetten als het niet gehinderd of afgebogen wordt door tegengestelde motivationele krachten" (naar het model van Newton). Ook bij Pareto vinden we deze redeneringen terug.

c. Ethologisch reductionisme

Deze vorm van reductionisme kan een brugfunctie vervullen tussen natuur en cultuur. Bal meent dat in de Duitse sociologie er immers een scherpe

tegenstelling is van hen die met real-factoren een verklaring willen geven van het sociale gebeuren en deze die het met ideaal-factoren willen doen. Dit drukt zich uit in een Realsoziologie en een Kultursoziologie. De eersten sluiten zich aan bij een materialistische 'Popular-metaphysik', de tweeden bij een idealistische. Het ethologisch reductionisme kan hier helpen 'de-dogmatiseren'.

Om dit te verduidelijken wordt er verwezen naar de verklaring van de socialisatie. Deze socialisatie kan verduidelijkt worden door terug te grijpen naar reguleringsmechanismen bij verschillende diersoorten en deze toepassen op de menselijke samenleving. Vier mechanismen of interactieverlopen zijn hier belangrijk : de territorialiteit, rangorde-gedrag (status, dominantie), paarbinding en ritualisering. Deze inzichten over dieren zijn zinvol voor de sociologie als men ze ook als reductie- verklaringen beschouwt, d.w.z. dat men deze verklaringen ziet als grensgevallen van menselijk sociaal gedrag in een ruimere vorm.

d. Psychologisme en sociologisme

De vraag die nu behandeld wordt is een zeer oude vraag, nl. moet de samenleving benaderd worden vertrekkend van de persoon of van de groep. In de vroegere sociale wijsbegeerte en de pre-sociologische werken ziet men deze problematiek aanwezig en krijgt men drie verschillende opties. Een meer individualistische benadering vindt men bij Hobbes en bij de meeste auteurs van de Verlichting (Vico en Montesquieu uitgezonderd), maar eveneens bij J.S. Mill. De Bonald en Comte gaan echter een meer collectieve toer op. Tarde, Weber en H. Elias zullen het individualistisch standpunt verdedigen en Durkheim en het functionalisme het collectivistische. Simmel, Cooley, Gurvitch, Ginsberg, Berger en Zijderveld willen deze tegenstelling overstijgen. Ook wij zijn deze mening toegeedaan (Verhoeven, p. 198 e.v.).

Deze oude tegenstelling geeft dus aanleiding om de vraag te gaan stellen naar de wijze waarop nu aan sociologie moet gedaan worden. Wanneer we de verschillende mogelijkheden in een substructie onderbrengen dan

2.36

krijgen we het volgend beeld :

Gemeenschap		
Persoon	Ja	Neen
Ja	dialektiek	nominalisme
Neen	realisme	

De vier reductievormen van Bühl die we nog niet behandeld hebben kan men hierin onderbrengen. De psychologische reductie kan men in het nominalisme plaatsen (G. Homans). Het besluitvormingsreductionisme en het speltheoretische reductionisme kan in de 'dialektiek' geplaatst worden, ofschoon wij hier moeten opmerken dat dialektiek een fenomenologische betekenis krijgt in deze cursus (later aan de orde). Het systeemtheoretische reductionisme is eigenlijk een omgekeerde beweging; het is een macro-reductie en dus eerder een emergentisme. In bovenstaand schema zou het eerder thuishoren onder het realisme.

In de benadering van deze verschillende opties zullen we enkele elementen niet uit het oog mogen verliezen, nl. dat er aan deze problemen een methodologisch en een ontologisch facet is. M.a.w. hoe moeten wij het object van de sociologie onderzoeken en wat is de zijnswaarde van het object van de sociologie ? Om dit te verduidelijken zullen wij twee tegengestelde opties onderzoeken, nl. het nominalisme of psychologisme en het realisme of sociologisme. Tussenliggende opties zullen ook aan bod komen, maar de behandeling van de dialektiek zal naar het conclusie-hoofdstuk worden uitgesteld.

1) Het nominalisme of psychologisme

In het nominalisme wordt de opvatting vertolkt dat de groep geen reëel bestaande werkelijkheid is. Het is slechts een begrip dat kan aangewend worden om te verwijzen naar een verzameling van individuen. Methodolo-

gisch impliceert dit een psychologisme, of zoals T. Geiger zegt een anaskopische methode. Psychologisme houdt in dat men sociale fenomenen enkel met psychologische theorieën tracht te verklaren.

Deze opstelling ziet men duidelijk aanwezig bij M. Weber, G. Homans, Hummell en Opp en in de studie van de kleine groepen in de Amerikaanse sociologie.

Wat zijn de problemen van dit nominalisme of psychologisch reductionisme ? Om dit te verduidelijken doen we beroep op het schema van J. Agassi die verdedigt dat individualisme niet psychologistaisch moet zijn maar institutionalistisch kan gebeuren.

	Individualisme	Holisme
Psychologisme	a	d
Institutionalisme	c	b

Wat betekent individualisme en holisme ? Agassi vat dit samen in de volgende formuleringen :

Individualisme :

- 1) Enkel individuen hebben doelen en belangen (individualisme).
- 2) Een individu handelt op een adequate wijze volgens zijn doel, rekening houdend met zijn omstandigheden (rationaliteitsprincipe).
- 3) De sociale structuur (set-up) is veranderlijk, rekening houdend met het gedrag van het individu (institutionele hervorming).

Holisme :

- 1) Maatschappij is het 'geheel', dat meer is dan de som van de delen (holisme).
- 2) 'Maatschappij' heeft een invloed op de doelen van het individu (collectivisme).
- 3) De sociale structuur beïnvloedt en dwingt het gedrag van het individu (institutionele analyse).

Aan de drie voorgaande proposities (drie van het individualisme en drie van het holisme) voegt Agassi een vierde, nl. indien 'gehelen' bestaan dan zullen zij afzonderlijke doelen en belangen eigen aan henzelf hebben. Deze propositie zou bij vele sociale filosofen onuitgesproken blijven, maar toch gebruikt worden. Agassi verwerpt dit standpunt. Hij meent met Popper dat 'gehelen' bestaan, maar dat zij geen afzonderlijke doelen hebben. Dit bepaalt mede de optie van Agassi om een institutionalistisch individualisme te verdedigen.

In relatie tot het hier behandelde nominalisme is het psychologisch individualisme en holisme belangrijk, d.w.z. een psychologisme dat individualistisch van aard is (Freud) en een psychologisme dat collectivistisch of holistisch is (Jung aanvaardt b.v. een groepsbewustzijn). Deze laatste vorm komt echter weinig voor en zal dan ook niet behandeld worden.

Ontologisch ziet men in deze opstelling de overtuiging bestaan dat enkel de individuen bestaan en dat wanneer men over de maatschappij spreekt dat dit enkel een verzameling van individuen is. De maatschappij is dus slechts een constructie van de geest. Hieruit zou de conclusie kunnen volgen dat enkel individuen observeerbaar zijn. Dit is echter niet waar; wij kunnen niet enkel leerlingen zien, maar ook klassen. Daarenboven is het niet zo dat leerlingen gemakkelijker observeerbaar zouden zijn dan klassen (denk b.v. aan de moeilijkheid om motieven van leerlingen te observeren en de gemakkelijker observatie-mogelijkheid van klas-processen). Leerlingen kunnen niet bestaan zonder klassen en klassen niet zonder leerlingen.

Zuiver psychologistische verklaringen houden geen steek. In erg gereduceerde termen zou dit hier op neerkomen dat men werkeloosheid zou verklaren vanuit de luiheid van de individuen of oorlog vanuit de slechtheid van de oorlogvoerende individuen. Wij weten echter dat beide fenomenen ontsnappen aan de wil van individuen. Deze denkwijze vond men reeds bij Bacon die meende dat men inductief feiten moest verzamelen om daaruit theorieën af te leiden, en uit deze theorieën zouden dan weder-

om algemenere theorieën worden afgeleid (axiomata media). De feiten haalt men uit het individuele gedrag en men gaat ervan uit dat dit inductivisme uiteindelijk de menselijke natuur zal blootleggen. De vraag blijft echter of deze individuele waarnemingen echter een geheel van niet bedoelde instituties kunnen blootleggen (b.v. werkloosheid, oorlog, armoede, enz.).

Het psychologisme heeft nochtans overtuigde verdedigers gevonden, zoals o.m. G. Homans, Hummell en Opp. Anderen zijn zelfs zo ver gegaan te stellen dat Durkheim die zeer duidelijk het sociologisme zou aankleven in feite op talrijke plaatsen beroep zou doen op psychologische verklaringen. Derksen b.v. argumenteert dat Durkheim bij de verklaring van de zelfmoord steeds terug zou vallen op de volgende psychologische uitspraken: "Mensen hebben behoefte aan een bepaalde mate van integratie en normzekerheid", "Als deze behoeften niet bevredigd worden zullen ze zich eerder unhappy gevoelen op grond waarvan ze dan eerder de hand aan zichzelf zullen slaan" (p. 46). Lindenberg komt tot eenzelfde conclusie, zowel voor de studies over zelfmoord als deze over arbeidsverdeling en godsdienst.

Hummell en Opp verdedigen zeer overtuigd een reductie in psychologische stijl. Het kan immers bijdragen tot een zinvolle verandering van sociologische hypothesen die tot dan toe geen toetsing gekend hebben. Reductionisme dwingt tot het preciezer formuleren van de begrippen. De evidentie van sociologische hypothesen zal vermoedelijk verhoogd worden door de afleiding van sociologische hypothesen uit sociaal-psychologische hypothesen omdat sociaal-psychologische theorieën beter gegrond zijn dan sociologische hypothesen. Uit de reductionistische werkwijze vloeit vlg. Hummell en Opp nog voort dat onze kennis tot een betere integratie en cumulatie komt. Vervolgens meent men dat de toepasbaarheid van sociaal-psychologische theorieën zal toenemen, aangezien zij op andere situaties (tot dan toe enkel door sociologen onderzocht) worden toegepast. Daarenboven levert de grotere algemeenheid van psychologische theorieën (in vergelijking met sociologische) de mogelijkheid om fenomenen te verklaren die sociologen tot dan toe niet konden verklaren. Tenslotte

wijzen zij er op dat reductionisme niet tot conservatisme leidt aangezien dit noch tot een behoud van de reducerende theorie noch tot het behoud van de gereduceerde theorie leidt. Sociologische uitspraken kunnen immers gefalsifieerd worden en dus ook de psychologisch reducerende theorie. Noch het ene noch het andere moet behouden worden (Hummell & Opp, p. 81-84).

2) Het realisme of sociologisme

Tegenover het nominalisme en het methodologisch individualisme staat het realisme of sociologisme. Warriner noemt drie belangrijke kenmerken van modern realisme : 1) de groep is even reëel als de persoon; 2) beide zijn abstracte, analytische eenheden, geen concrete entiteiten, en 3) de groep kan begrepen en verklaard worden in termen van onderscheiden sociale processen en factoren, en niet door te refereren *naar* individuele psychologie (p. 550). Merk op dat deze formulering niet de harde opstelling heeft van Durkheim.

Dit sociologisch realisme stemt overeen met descriptief en verklarend emergentisme (May Brodbeck, p. 301) en institutioneel holisme (Agassi, p. 246).

Welke argumenten worden er tegen het realisme aangevoerd en wat zijn hiertegen de reacties ? Warriner omschrijft dit als volgt.

Een eerste kritiek is dat wij personen kunnen zien, maar geen groepen, tenzij door personen te observeren. Deze thesis is het gevolg van een misverstand over persoon. Men moet een onderscheid maken tussen de idee 'persoon' en 'individu'. Wij kunnen enkel het individu zien, d.w.z. een biologische structuur, maar niet de persoon, die wij enkel door zijn handelen en handelingen kunnen zien. Het is dus duidelijk dat men evenmin personen kan observeren als groepen. Zowel de persoon als de groep is een abstractie en samenvatting van onze observaties van bepaalde aspecten van de realiteit.

De tweede reactie tegen het realisme stelt dat groepen zijn samengesteld uit personen. Hiertegen kan men het hoger gegeven argument over de per -

soon en de groep aanvoeren. Daarenboven kan men stellen dat de propositie die zegt dat groepen uit personen bestaan ons niets zeggen over de groep alsdusdanig. Men kan evenmin zeggen wat een stoel is door rekening te houden met zijn moleculen. Dus deze tweede reactie geeft enkel één kenmerk van de groepen, maar zegt ons niets over de structurele kenmerken van de groepen.

Een derde bedenking luidt : "Sociale fenomenen zijn slechts reëel *in* de personen; dit is de enige mogelijke plaats van zulke fenomenen". Hier wordt de overtuiging uitgedrukt dat maatschappij en cultuur afgespiegeld worden in elk individueel lid van de maatschappij. Nochtans is het mogelijk dat een persoon bepaalde overtuigingen en gedragspatronen kan kennen zonder dat zij een integraal deel uitmaken van zijn persoonlijkheid. M.a.w. het is mogelijk dat bepaalde overtuigingen en gedragspatronen kunnen bestaan zonder dat zij door alle actors in een gegeven situatie moeten opgenomen zijn.

De vierde kritiek luidt : "Het doel van de studie van groepen is de verklaring en voorspelling van individueel gedrag te vergemakkelijken". Dit is slechts een optie, die men even gemakkelijk kan herformuleren. De sociologische realist opteert hier zeker anders.

Naast deze verdediging van het realisme vindt men uiteraard ook scherpe reacties tegen het realisme. Hierboven vermeldden we reeds Derksen en Lindenberg. Ook Agassi en Popper verwerpen het institutioneel holisme. Agassi reageert daarin vooral tegen het marxisme en het functionalisme. In het marxisme veronderstelt men dat de groepsbelangen op lange termijn de individuele belangen zullen overstijgen : d.i. een metafysische overtuiging. In het functionalisme gelooft men dat alle bestanddelen van de groep zullen bijdragen tot het behoud van het geheel. Ook dit is een overtuiging die niet altijd door de feiten wordt bevestigd. De overtuiging die uit het realisme blijkt (o.m. bij Dahrendorf, Merton, Parsons), nl. de klemtoon te leggen op emergente eigenschappen wordt gemakkelijk gezien als een reactie tegen het psychologisch reductionis-

me en het methodologisch individualisme. Murray Webster stelt echter dat het aanvaarden van emergente eigenschappen kan compatibel zijn met methodologisch individualisme. Het is immers niet zo dat door het feit dat men emergente eigenschappen aanvaardt dat men daardoor ook stelt dat eigenschappen *werkelijk* bestaan. Hier maakt Webster een onderscheid tussen emergente eigenschappen en methodologisch holisme. In dit laatste wordt verondersteld dat een object of een situatie in al zijn aspecten wordt bestudeerd om een valide onderzoek te hebben. Dit is niet de inhoud van emergente eigenschappen. Van de methodologisch individualist wordt verwacht dat hij kan aantonen hoe emergente groepeigenschappen kunnen worden verklaard als gevolgen van individueel gedrag (Webster, p. 269-272; zie ook Lukes, p. 123-127). Webster komt tot de overtuiging dat emergente sociologische concepten nog niet vanuit het individu kunnen verklaard worden, maar dat dit in de toekomst wel mogelijk kan zijn. In elk geval kan men niet besluiten tot een algemeen psychologisch reductionisme.

3) Alternatieve oplossingen

De oplossing die wij persoonlijk voorstaan is een fenomenologische dialectische benadering vanuit persoon en gemeenschap. Dit zal in het laatste hoofdstuk behandeld worden. Nu staan we enkel stil bij de twee alternatieven die Warriner onderscheidde, nl. interactionisme en neonominalisme en het institutionalistische individualisme van Agassi.

In het *interactionisme* verwerpt men de dichotomie groep-individu. In de plaats daarvan gaat men uit van de interactie; Wirth spreekt van de studie van "complexes of the meaningfully oriented actions of persons reciprocally related to one another". Noch groep, noch persoon is reëel tenzij gesteld in relatie tot elkaar. Er zijn geen groepen zonder personen en geen personen zonder groepen. In dit interactionisme zijn echter ook andere reducties aan de orde; men gebruikt naast sociale en culturele verklaringen ook persoonlijke en biologische.

In zijn meest zuivere vorm hebben we dit interactionisme in *Sociologie II*

bestudeerd in het symbolisch interactionisme.

Het *neo-nominalisme* stelt dat de term 'groep' verwijst naar een objectieve realiteit, maar poneert anderzijds dat de groep minder reëel is dan personen, omdat de groep slechts bestaat uit personen. De verklaring van groepsfenomenen kan uiteindelijk maar gebeuren in termen van individuele psychologie (F. Allport).

Agassi verdedigt een institutionalistisch-individualisme dat hij ook bij Popper aantreft. Voor de holisten bestond er het probleem van de relatie tussen sociale doelen en doelen van de individuen. In het institutionalistisch-individualisme bestaan er geen sociale doelen en zit men bijgevolg niet met het probleem van de holisten. In het psychologisme komt men er niet toe de verschillende sociale structuren psychologisch te verklaren. Deze instituties worden echter wel verklaard in een sociologische verklaring van het institutionalistisch individualistisch type.

Deze laatste opstelling houdt in dat men de maatschappij ziet als "conventional-means of co-ordination between individual actions". Hiertegen worden er twee objecties geformuleerd, nl. : 1) het contract is nooit getekend, 2) ofschoon iemand zich steeds uit een bepaalde conventie of contract kan houden, kan hij zich toch nooit uit een maatschappij houden. Deze kritiek weerlegt Agassi en besluit : "... institutions can be explained as interpersonal means of co-ordination, as attitudes which are accepted conventionally or by agreement. Not that an agreement was signed by those who have the attitude, but the attitude is maintained by one largely because it is maintained by many, and yet everyone is always at liberty to reconsider his attitude and change it" (p. 267).

Vermelden we ten slotte nog dat Agassi deze benadering ook meent terug te vinden in het individualistische ideaaltype van Weber, ofschoon hij wel toegeeft dat bij Weber ook psychologisme aanwezig is. Dit blijkt trouwens duidelijk uit de optie van Weber dat het handelen komt van personen.

Reïficatie is duidelijk niet denkbeeldig in een extreem realisme. In

het hoger geformuleerde gematigde realisme en in de juist behandelde alternatieven wijkt echter dit gevaar voor hypostasering.

§ 3. BESLUIT

Voorgaande analyse liet ons een grote verscheidenheid zien in objectbepalingen van de sociologie en de gevolgen hiervan voor de methodologische regels voor het onderzoek van deze verschillende beschreven objecten. Uit deze verscheidenheid in opvattingen hebben we nochtans een aantal zaken kunnen leren die onze optie voor een bepaalde sociologische opstelling zal kunnen leiden in de toekomst.

Een eerste vaststelling die we te doen hebben is dat deze opvattingen op eenzelfde ogenblik naast elkaar kunnen bestaan zonder dat zij direct aanleiding geven om elkaar niet-sociologisch te noemen. Men bestrijdt weliswaar de vruchtbaarheid van de objectafzondering en de methodologische opties van de anderen, maar er bestaat bij de meeste discutanten de overtuiging dat ook de bediscuteerde auteur een sociologische benadering realiseert. De redenen hiervan zullen wij o.m. langs een sociologie van de sociologie later dienen te achterhalen. Het is ondertussen wel duidelijk geworden, vooral uit § 2, dat de methodologische opties een verband vertonen met de ontologische opstellingen tegenover maatschappij en mens. Telkens kwam in de argumentatie tegen of vóór één of andere vorm van reductionisme of emergentisme een geheel van redenen ter sprake die betrekking hadden op het ontologisch karakter van persoon en maatschappij. Een keuze voor één of ander object en methode van de sociologie zal dan ook wel verband houden met een bepaalde metafysische visie van de onderzoeker op maatschappij en mens. De socioloog kan blijkbaar niet ontsnappen aan zijn betrokkenheid op zijn studie-object in het dagelijks leven. Dat hier het probleem van de waarde-vrijheid en objectiviteit rijst is duidelijk. Dit zal echter later behandeld worden.

Op de tweede plaats moeten wij vaststellen dat de verschillende methodes die wij hebben gebruikt om het object van de sociologie te leren kennen geen afdoend antwoord heeft gegeven om te komen tot een overeenstemming in de objectbepaling van de sociologie.

Het gebruik van de historische methode leerde ons dat er een grote verscheidenheid aan opvattingen over sociologie was. Deze nogal ver uit elkaar liggende opvattingen streden allemaal in het begin voor een erkenning. In feite kunnen wij hier een gelijkaardige verscheidenheid vaststellen als in de fysica vóór Newton (1). Gurvitch van zijn kant wijst ons in dit verband op een aantal problemen die later nog meermaals ter sprake komen.

Wanneer men dan meer empirisch werkt en gaat zien wat er gebeurt aan sociologisch onderzoek wordt de zaak niet eenvoudiger. Ook op de huidige dag is er weinig eenstemmigheid over de sociologie. De analytische methode, waarvan we enkele voorbeelden hebben gegeven blijkt uiteindelijk de enige bruikbare methode te zijn. Nochtans dienen wij op te merken dat deze methode verloopt in discussie met de sociologische traditie en met de sociologische praktijk (huidige opvattingen). Er is op één of andere wijze een continuïteit, ook al kan men tal van breukvlakken zien.

Ten derde kan men vaststellen dat men zich niet enkel bezig houdt met de beschrijving van 'wat' in de sociologie bestudeerd wordt (materiële object), maar ook aandacht schenkt aan het standpunt van waaruit dit object onderzocht wordt (formele object). Verschillende sociologen zagen in dat de andere sociale wetenschappen zich om dezelfde objecten bekommerden en dus ook de sociologie. Vanuit de bedoeling het specifieke van de sociologie te onderstrepen beklemtoonde men het formele object van de sociologie.

In vierde instantie kan men uit voorgaande analyse aflezen dat de functie

(1) KUHN, T.S., op. cit., p. 27.

van de sociologie zeer verschillend wordt gezien. Uit het geheel komen twee categorieën naar voor : de ene categorie ziet de sociologie als een wetenschap die inzicht in de samenleving wil geven zonder dat men directe beleidsbedoelingen heeft, en de andere categorie die sociologie ziet gebeuren in directe relatie tot de maatschappij en alsdusdanig ook een directe impact heeft op het beleid. Tot deze laatste categorie behoren de marxistische, kritische en reflexieve sociologie en het actionalisme. Deze optie houdt verband met de positie van de socioloog en de sociologie in de samenleving en heeft een zware impact op de problemen van waardevrijheid en objectiviteit, kortom op de methodologie. Een optie in dit verband zal ook moeten geformuleerd worden nadat we meer inzicht hebben in de sociologische analyse van de sociologie.

Op basis van deze overwegingen zal uiteindelijk een omschrijving van sociologie dienen gegeven te worden. Laten we hier reeds aanstippen dat in deze cursus wordt uitgegaan van de overtuiging dat de samenleving bestaat uit een sociaal handelen (interacteren) van zingevende actors (de basis hiervan zal later vanuit fenomenologische hoek beargumenteerd worden). In deze optie voor het sociale handelen als materieel object van de sociologie sluiten we aan bij een traditie die ruim verspreid is. Uit *Sociologie II* hebben we geleerd dat dit sociale handelen een bijzondere plaats krijgt bij M. Weber, A. Schütz, G. Mead, H. Blumer, maar ook in de ruiltheorie van P. Blau, de actie-theorie van Parsons, de etnomethodologie en zelfs vindt men aanduidingen over 'wijzen van handelen' bij Durkheim (1).

Enkele standpunten moeten hier echter verduidelijkt worden. P. Blau

(1) Zie ook :

- GIRNDT, H., *Das soziale Handeln als Grundkategorie erfahrungswissenschaftlicher Soziologie*. Tübingen, J.C.B.Mohr (Paul Siebeck), 1967, 87 pp.
- HAFERKAMP, H., *Soziologie als Handlungstheorie*. Düsseldorf, Bertelsmann Universitätsverlag 1972, 147 pp.

stelt zich op tegenover Weber en Parsons, door 'sociale associaties' te willen bestuderen en niet de structuur van sociale actie zoals de twee andere auteurs. Doch hiervoor wil hij een studie maken van de "processes of face-to-face interaction", en meer bepaald de ruil (II, E 12-E 13). In het werk van Mead zien we een poging "to explain the conduct of the individual in terras of the organized conduct of the social group" (II, 10.16). Blumer van zijn kant beklemtoont de studie van sociale interactie en gezamenlijke handelingen (II, 10.28-10.29). Garfinkel betreft zijn analyse, ofschoon op een zeer specifieke wijze, op het sociale handelen (II, 11.6).

Het probleem is echter dat dit sociale handelen in zeer verschillende situaties gebeurt en door verschillende wetenschappers wordt aangepakt. Wanneer men het werk van de antropoloog bekijkt dan ziet men dit sociale handelen ook centraal staan. Weliswaar gaat het hier echter om een handelen in relatief onveranderende samenlevingen waar historische geschreven bronnen ontbreken. Ook de econoom bestudeert het sociaal handelen van mens en samenleving, maar dit in de mate dat men geconfronteerd wordt met schaarse goederen om consumptie en produktie te realiseren. Hetzelfde kan men over de geschiedenis zeggen; maar hier staat het handelen in het verleden centraal. Tenslotte kan men ook stellen dat er in de psychologie aandacht is voor het handelen van het individu in relatie tot de hem omringende wereld (1).

Het is duidelijk dat door deze verschillende wetenschappers een ander standpunt wordt ingenomen dan door de sociologen. Het formele object van deze onderzoekers ligt anders dan dit van de sociologen. Nochtans wordt deze opvatting niet gedeeld door alle sociologen, zoals vroeger reeds werd' beschreven. Zij stelden dat een sociaal probleem maar kon inzichtelijk gemaakt worden door een politiek, een economisch, een psychologisch, een historisch, enz. standpunt in te nemen. Deze op-

(1) VERHOEVEN, J., *Sociologie* (1e kand. ped. wet.) Leuven, ACCO, s.d., p. 11-15.

vatting is een redelijke opvatting en sociologen met een andere opstelling zullen dit niet bestrijden. Zij laat echter geen *kans* aan de specifieke bijdrage van de sociologie. Dit willen wij echter behouden. Het formele voorwerp van de sociologie wordt dan een belangrijk element. Het formele standpunt dat later meer toegelicht zal worden is te vinden in het gestructureerd zijn van het sociale handelen en het feit dat dit sociale handelen in zijn culturele context dient geplaatst te worden.

Uit voorgaande analyse (§ 2) blijkt nu dat de studie van het sociale handelen gemakkelijk aanleiding geeft tot een psychologisme of een anaskopische methode. Maar anderzijds willen wij ons niet laten verleiden tot een reïficatie die in het sociologisme of de kataskopische methode aanwezig is. Dit dwingt ons tot een diepere reflectie over de methodologische aanpak van dat sociaal handelen, waarin zowel gestructureerd handelen van personen als van groepen aan de orde is. De uitweg daarvoor zullen wij trachten te vinden in een fenomenologisch dialectische benadering die zowel vanuit de persoon als vanuit de groep denkt. De optie daarvoor sluit aan bij de metafysische visie die wij hebben op mens en op maatschappij. Een verantwoording hiervan zal vanuit de fenomenologie worden aangereikt. In welke mate men in een dualisme blijft steken zal later moeten blijken (hoofdstuk 6).

Vooraleer deze vragen meer extensief te behandelen moeten er echter nog enkele andere problemen worden aangesneden. De sociologen behoren immers tot deze wereld van mensen die zich wetenschappers noemen. De logica die het werk van deze mensen beheerst zal wellicht ook het werk van de sociologen beheersen. Een inzicht in de verschillende methodologische keuzen in relatie tot het studie-object, maakt het objectief uit van volgend hoofdstuk.

Het model- of analogie-begrip heeft een zeer verscheiden betekenis en zeer verschillende functies in het wetenschappelijk onderzoek. Sommige auteurs zien het als een onderzoeksinstrument waardoor men meer informatie verzamelt; anderen zien het in directe relatie met de theorieën in de wetenschap.

Een zeer algemene op informatie gerichte beschrijving vindt men bij Bertels en Nauta: "als men een bekend systeem B, dat onafhankelijk is van een systeem O, benut om door B informatie te verkrijgen over O, dan is B een model voor O".

C. Hempel en M. Brodbeck hanteren echter een meer theorie-betrokken begrip. Brodbeck drukt het zo uit : "Two theories whose laws have the same form are isomorphic or *structurally similar* to each other. If the laws of one theory have the same form as the laws of another theory, then one may be said to be a *model* for the other" (p. 583). Hempel legt in zijn definitie de klemtoon op de syntactische isomorphie tussen twee reeksen wetten (p. 436). Dit noemt hij een *nomische isomorphie*.

In het wetenschappelijk werk hanteert men diverse modelnormen. Men bouwt o.m. *schaalmodellen* op waarbij men alle kenmerken van grotere fe-

(1) BRAITHWAITE, R.B., *op. cit.*, p. 88 e.v.

BRODBECK, M., "Models, meaning, and theories", in BRODBECK, M., ed., *op. cit.*, p. 579-600.

DE VRIES, J., *Dienstbaar onderzoek*. Meppel, Boom, 1973, p. 62 e.v.

DIEDERIKS, J.P.M. & KRAAN, J.R., "Modellen en accumulatie van kennis in de sociologie", *Sociologische Gids*, 19e Jg, nr. 1, januari-februari 1972, p. 114.

HEMPEL, C.G., *op. cit.*, p. 433-447.

KUYPERS, IC. e.a., *Encyclopedie van de filosofie*, Amsterdam/Brussel, Elsevier, 1977, p. 456 e.v.

NAGEL, E., *op. cit.*, p. 107.

nomemen op een kleinere schaal opneemt zodat men veel gemakkelijker de werking van die fenomenen kan bestuderen (b.v. waterloopkundige modellen). Verder kent men ook nog theoretische en empirische analogiemodellen. In het eerste geval past men dezelfde begrippen uit een bekende theorie toe op een ander gebied met een overeenkomstige structuur (elementen uit de mechanica past men toe op elektriciteit). In het tweede geval past men principes van een structuur in werkelijkheid op een andere structuur toe (b.v. hartmachines). Ideaalmodellen vervolgens bestaan uit het wegwerken van de storende factoren zodat men een zuivere situatie heeft (ideaal gas). Structuurmodellen omvatten structuren, schema's waardoor men inzicht krijgt in het onderzochte veld op een zuiver kwalitatieve wijze (kaarten, stroomdiagrammen). Zet men deze relaties om in algebraïsche vergelijkingen dan spreekt men van mathematische modellen.

In al deze modelvormen gaat het om het volgende (J. De Vries in navolging van Bertels en Nauta) :

- 1) een model staat altijd in relatie tot een systeem; het is een model van een systeem;
- 2) een model representeert een systeem;
- 3) een model betekent een vereenvoudiging ten opzichte van het systeem dat het representeert;
- 4) de relatie tussen model en gerepresenteerd systeem moet isomorf zijn.

Deze werkwijze is ook reeds lang toegepast in de sociologie. Zo ziet men dat bepaalde sociologen de samenleving zijn gaan bestuderen als een organisme. In de mate dat dit geen aanleiding gaf tot reïficatie kan men hier hetzelfde modellen denken in onderkennen als in de natuurwetenschappen. Andere voorbeelden nog zijn de speltheorie.

Modellen hebben een belangrijke betekenis voor de ontwikkeling van de wetenschap.

Zij hebben een zekere economische betekenis. Indien men een verklaring kent voor één bepaald systeem kan men gemakkelijker een verklaring vinden voor een ander systeem.

3.3

Ook hebben zij een bijzondere betekenis in wat men met Reichenbach de "context of discovery" kan noemen, m.a.w. zij hebben een heuristische betekenis. Indien men voor een bepaald systeem nog geen verklaring heeft gevonden dan kan dit gebeuren aan de hand van de analogie. In die zin kan men ook spreken van een zekere 'predictieve' betekenis van een model, voor systemen waar men nog niet veel kennis over bezit. Men kan hier stellen dat zij op die wijze bijdragen tot kennisaccumulatie.

Een ander voordeel is nog dat een gebruik van een model niet impliceert dat de proposities van een model waar moeten zijn. Wij bouwen immers een systeem op *alsof* het zou overeenkomen met een ander systeem. Wij trachten dus verschijnselen te verklaren alsof ze zouden functioneren zoals het model. Modellen zijn dus enkel nuttig of onnuttig, en niet geldig of ongeldig.

Modellen laten anderzijds ook toe om een zeer complexe realiteit in een vereenvoudigde vorm voor te stellen, zodat men de meeste relevante factoren beter onder controle kan houden.

Tenslotte vervullen zij nog een bemiddelende functie tussen theorie en empirie.

Hoofdstuk 4

LESSEN UIT DE WETENSCHAPSFILOSOFIE

Het is te idealistisch om te stellen dat wetenschapsfilosofie een continue invloed heeft gehad op sociologie. Juist zoals in zoveel andere wetenschappen heeft wellicht de meerderheid van sociologen aan onderzoek gedaan zonder expliciet naar wetenschapsfilosofische problemen te verwijzen. Het is echter wel zo dat het werk van wetenschapsfilosofen langs tal van: onderzoekshandboeken en algemene theoretische werken in de sociologie zichtbaar werd. Op dit ogenblik ziet men bepaalde theoretische werken die uitdrukkelijk in hun vraagstelling zich door wetenschapsfilosofische uitgangspunten laten inspireren, zoals de vele paradigmatische analyses van sociologische theorie die in het spoor van Kuhn lopen. Een bevruchting is er zeker te zien. Aangezien sociologen op tal van momenten inspiratie hebben gehaald uit de wetenschapsfilosofie is het zinvol op zoek te gaan naar de lessen die wij kunnen trekken uit de wetenschapsfilosofie. De bedoeling van deze uiteenzetting is een weg te vinden voor een oplossing van het tegenstellingenprobleem in de sociologie.

Beroep doen op de wetenschapsfilosofie (wetenschapsleer, wetenschapstheorie, meta-wetenschap) geeft ons echter een nieuw probleem, nl. wat is wetenschapsfilosofie. Theoretisch kan men stellen dat wetenschapsfilosofie zich bezig houdt met: "1) begrip, idee en ideaal van wetenschap; 2) de methode der wetenschappen (methodologie); 3) het probleem van de eenheid en samenhang der wetenschappen; 4) de theoretische en ethische verantwoording van de toepassing van wetenschappelijke kennis in de samenleving" (1). Deze formulering kan men echter niet probleemloos hanteren. Wetenschapsfilosofie houdt zich zeker met boven gegeven

(1) KUYPERS, K. e.a., *op. cit.*, p. 718.

problemen bezig, maar doet dit zeker niet op een eenvormige wijze. Men kan niet spreken over *de* wetenschapsfilosofie. Er zijn verschillende opstellingen bij de wetenschapsfilosofen waar te nemen. Daarenboven is het zo dat deze verschillende inzichten aanleiding geven tot zeer verschillende systematiseringen, wat het overzicht wederom niet eenvoudiger maakt. We geven hiervan enkele voorbeelden.

Russell Keat en John Urry spreken over positivisme, realisme en conventionalisme (1). In het positivisme staat het deductief-nomologische model centraal bij de verklaring. Theorieën worden hier gezien als algemene universele vaststellingen die bij middel van observatie of experiment op hun waarheid of valsheid moeten getoetst worden. Zowel Hempel als Popper worden tot de positivisten gerekend. De realist stelt dat er voor de oplossing van waarom-vragen, ook een oplossing moet gegeven worden voor de vragen 'hoe' en 'wat'. Dit is de mening van Rom Harré.

In het conventionalisme overheersen drie principes : 1) wetenschappelijke vaststellingen zijn eerder creaties of constructies van de wetenschappers; 2) de basis waarop een wetenschappelijke theorie wordt aanvaard of verworpen zijn in zekere zin 'subjectief', omdat zij bepaald wordt door de praktische belangen, esthetische en morele waarden en dgl. van de wetenschapsman; 3) observatie kan geen objectieve controle geven voor aanvaarding of verwerping van een theorie. Deze mening leeft voor een gedeelte althans bij P. Duhem, W.V. Quine, I. Lakatos, P. Feyerabend, N.R. Hanson en T.Kuhn.

Frederick Suppe houdt voorgaande driedeling niet aan (d). Hij onderscheidt twee grote strekkingen : 1) 'Received View'; 2) de alternatieven voor de 'Received View'. Tussen 1920 en 1950 stond de 'Received View'

(1) KEAT, R. & URRY, J., *Social theory as science*. London, Routledge & Kegan Paul, 1975, p. 9-65.

(2) SUPPE, F., "The search for philosophic understanding of scientific theories", in : SUPPE, F., ed., *The structure of scientific theories*. Urbana, University of Illinois Press, 1974, p. 1-232

(Putnam) of het logisch positivisme centraal in de wetenschapsfilosofie. Vanaf 1960 komt er hiertegen meer en meer kritiek. Deze kritiek dient zich aan onder drie vormen : 1) descriptieve analyses van theorieën die sceptisch staan tegenover de mogelijkheid dat men op basis van een diepgaande analyse van theorieën ooit kan komen tot diepere eigenschappen gemeenschappelijk voor elke theorie (P. Achinstein), 2) analyses die de theorieën zien in relatie tot een bepaalde 'Weltanschauung' (S. Toulmin, T. Kuhn, N.R. Hanson, P. Feyerabend, K.R. Popper, D. Bohm) en 3) semantische benaderingen (Beth, Van Fraassen, Suppe). Met geen woord rept Suppe echter over een wetenschapsopvatting die wij de hermeneutische zouden kunnen noemen. Hiervoor kan men terecht bij G. Radnitzky die naast het Anglo-Saksische logisch empirisme of logisch positivisme ook het continentaal hermeneutisch dialectische wetenschapsbegrip opneemt (1). Tot de eerste richting kan men de wetenschapsfilosofen rekenen die zojuist de 'Received View' werden genoemd. Tot de laatste groep behoren de eigen menswetenschappelijke benaderingen die terug te vinden zijn onder de begrippen 'hermeneutische' (M. Weber, fenomenologen) en 'dialectische' (G. Gurvitch) benadering en die door K.O. Apel en J. Habermas tot hermeneutisch-dialectische wetenschappen worden gecombineerd.

Een laatste bedenking bij deze verschillende wetenschapsfilosofische opties moet nog gemaakt worden vanuit het artikel van Ian I. Mitroff en Ralph H. Kilman die een 'geïntegreerde wetenschapstheorie' verdedigen. Zij stellen daarbij dat dit objectief kan bereikt worden door de inzichten van wetenschapsfilosofie te verbinden met wetenschapsgeschiedenis, wetenschapssociologie en wetenschapspsychologie. Deze zouden daarom nog best uitgebreid worden met wetenschapsanthropologie en wetenschapseconomie waar nog niet veel over te vinden is (2).

(1) RADNITZKY, G., *Contemporary schools of metascience*. Göteborg, Akademiförlaget, 1970, 202 + 200 pp. (2 delen).

(2) MITROFF, I.I. & KILMAN, R.H., "Systemic knowledge. Toward an integrated theory of science", *Theory and Society*, Vol. IV, n° 1, 1977, p.103-129.

In onderhavige analyse zal beroep gedaan worden op de overzichten van Suppe en Radnitzky aangezien zij samengenomen een volledig beeld geven van de wetenschapsfilosofische achtergronden die in de sociologie worden gebruikt. Wij zullen ons echter moeten beperken tot enkele strekkingen die ons - vanuit de sociologie dan - als zeer relevant overkomen. Op de eerste plaats betekent dat het logisch empirisme, het kritisch rationalisme, de opvattingen van Kuhn, Lakatos en Feyerabend, de hermeneutische benadering en de hermeneutisch-dialectische benadering. In relatie tot elk van deze wetenschapsfilosofische richtingen zal eveneens verwezen worden naar de sociologische benaderingen die in hun spoor lopen.

Wat kunnen wij leren uit deze wetenschapsfilosofische opstellingen? Op de eerste plaats leren wij hoe onderzoek moet verlopen om wetenschappelijk verantwoorde inzichten te verwerven. De veelzijdigheid van de verschillende benaderingen en meer bepaald deze van Kuhn en Feyerabend leren ons dat wetenschappelijke activiteit geen éénduidige zaak is. Op die wijze krijgen we ook hier een bevestiging van de vroeger in hoofdstuk 1 als probleem ervaren tegenstellingen in de sociologie. Spijts deze tegenstellingen kan meta-wetenschap een adviserende functie vervullen; zij kan in alle betrekkelijkheid een geheel van regels aanwijzen die moeten gevolgd worden door de wetenschappelijke onderzoeker.

Op de tweede plaats werkt de wetenschapsfilosofie ook als een katalysator voor de groei van wetenschappelijk inzicht. Uit de wetenschapsfilosofie komt er een geheel van kritische reflectie op de onderzoekspraktijk zodat de bestaande onderzoeksmethodes gecorrigeerd worden en de wetenschappelijke kennis in een versneld tempo wordt verzameld (1).

Op de derde plaats leert men uit de wetenschapsfilosofie dat wetenschappelijk werk wordt doorkruist door vooronderstellingen, d.w.z. "... alle kennis welke logisch aan het empirisch en theoretisch onderzoek vooraf -

(1) RADNITZKY, G., *Contemporary...*, op. cit., Vol. 1, p. XII-XIII.

gaat en er onafhankelijk van is" (1). Deze vooronderstellingen komen op tal van domeinen terug. Op de eerste plaats hebben zij betrekking op een visie op mens en op maatschappij; op de tweede plaats hebben zij betrekking op de wijze waarop wij kennen en op de derde plaats hebben zij betrekking op de functie die wij aan de wetenschappelijke kennis toewijzen (zuivere verklaring of ook kritische evaluatie).

De visie op mens en op maatschappij is een uiterst belangrijke factor die door geen enkele wetenschapper wordt losgelaten ook al is hij daarvan niet bewust. Het houdt eenvoudigweg verband met zijn menselijk bestaan in de wereld. Gouldner spreekt in dit verband van "background assumptions": "These are beliefs about the world that are so general that they may, in principle, be applied to any subject matter without restriction". Stephan Pepper noemt ze "world hypotheses" en - zoals we in hoofdstuk 2 schreven - spreekt Radnitzky over "globalen Annahmen über die Natur des Studienobjekts" of "wereldbeeldhypothesen". Hieronder verschijnen reductionisme en emergentistische wereldbeelden, die resp. in relatie staan met theorieënmonisme en een theorieënpluralisme. Deze zeer algemene wereldhypothesen zijn de basis voor wat Gouldner noemt "domain assumptions", d.w.z. "background assumptions applied only to members of a single domain; they are, in effect, the metaphysics of a domain". Hieronder wordt b.v. verstaan dat de wetenschapper de mensen ziet als rationele of irrationele wezens, ofwel dat de wereld stabiel is of veranderlijk, ofwel dat menselijk gedrag voorspelbaar is of niet, enz. (2).

Deze wereldhypothesen of visie (term die wij in navolging van S. Strasser zullen hanteren) vervult een hoogst belangrijke functie in de ontwikkeling van de wetenschap (3). Het is immers zo dat de feiten rondom ons

(1) CORNELIS, A., "De crisis in de sociale wetenschap: het probleem der vooronderstellingen", *Mens en Maatschappij*, 48e Jg., nr. 2, voorjaar, 1973, p. 156.

(2) GOULDNER, A.W., *The coming... op. cit.*, p. 29-37.

(3) STRASSER, S., *Fenomenologie en empirische menskunde*. Deventer, Van Loghum Slaterus, 1973, p. 174 e.v., 203 e.v.

dezelfde zijn, maar wij kijken op een verschillende manier naar deze feiten. Hieruit ontstaat er een nieuwe ordening en eventueel benaming van de feiten waardoor men een groot stuk vernieuwing in de wetenschap aanbrengt. Bij wijze van voorbeeld herinneren wij eraan dat de studieobjecten van de positivistische socioloog en de fenomenologische socioloog dezelfde zijn, maar dat zij elk op een totaal andere wijze naar de werkelijkheid kijken en daardoor ook verschillende resultaten in hun onderzoek krijgen. De keuze voor deze visie is geen resultaat van empirisch onderzoek, maar wel zoals A. Einstein het uitdrukte : "Zu diesen ...Gesetzen führt kein logischer Weg, sondern nur die auf Einfühlung in die Erfahrung sich stützende Intuition". Het verhaal dat Freud geeft over de ontdekking van zijn theorie is een duidelijke indicatie van de nieuwe wijze waarop hij naar de feiten kijkt. De visie is dus blijkbaar een zeer belangrijke creatieve kracht voor het wetenschappelijk werk. S. Strasser, die in dit verband zeer sterk Mannheim volgt, stelt dat de waardevolheid van een visie niet moet gevonden worden in haar waarheidswaarde, wel in haar vruchtbaarheid. "Vruchtbaar is een visie, die het menselijke beter leert begrijpen" (Strasser, p. 177). Hier een oordeel over geven is een lastige onderneming. Het vergt dikwijls decennia vooraleer blijkt dat deze visie niet vruchtbaar is of wel.

Deze visies nu zijn van metafysische aard. Wanneer ik in mijn wetenschappelijk werk uitga van de opvatting dat de mens een bundel spieren en zenuwen is, ofwel hem zie als een zinvolle actor in de wereld dan is dit een optie van mij. Geen enquête of observatie zal hier iets aan veranderen. Maar deze visie is niet falsifieerbaar. Strasser wijst in dit verband op het feit dat iedere visie een metafysische visie is voor wat betreft de visies in de menskunde. Deze metafysische visies liggen nu aan de basis van elke vorm van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Zoals hoger reeds door Radnitzky werd betoogd heeft een reductionistische visie op de wereld als gevolg dat de wereld als één geheel wordt benaderd zodat de natuurwetenschap gemakkelijk het uitgangspunt kan worden voor wetenschappelijke studie van die wereld. Langs die weg wordt het

positivisme in de sociologie ingevoerd. Een emergentistisch wereldbeeld voert dan wederom naar een pluralistische opstelling: menswetenschappen moeten niet langer het natuurwetenschappelijk model volgen. Een andere visie nog schetst Cornelis vanuit Marx, nl. het realisme t.o. het idealisme (p. 162). De vraag is hier: wat beschouwt men als de basiscomponent van de samenleving, de materie of de idee?

Een tweede reeks van vooronderstellingen hebben betrekking op het kennen. Het menselijk denken wordt beschouwd als te bestaan uit twee delen: een goed en een slecht deel. Het goede deel is het deel dat voldoet aan de wetenschappelijkheid, en het slechte daarentegen wordt gezien als niet-wetenschappelijk. Uit de derde Duitse methodenstrijd blijkt nu dat het goede deel door heel wat sociologen niet als maatschappelijk relevant wordt gezien, terwijl de kennis die maatschappelijk relevant is door andere sociologen niet als wetenschappelijk wordt gezien.

De drie vooronderstellingen in verband met kennis luiden vlg. Cornelis (p. 163-173): 1) kennis is waarneming, 2) kennis is handelen, 3) kennis is taal.

Het eerste standpunt wordt door M. Schlick en de Wiener Kreis verdedigd. De eigen observatie van de onderzoeker is iets heilig in zijn ogen. Het ultieme criterium van kennis is observatie : "What I see, I see!" (p. 168). Deze drukt Schlick in observatiezinnen uit die niet kunnen worden neergeschreven. Het zijn "flitsende gebeurtenissen in de tijd onder bepaalde omstandigheden waarin observatie plaats kan vinden". Dit is de basis van zekerheid. Deze waarneming kan echter niet volstaan voor wetenschappelijke zekerheid. Hiervoor voert Schlick de verificatie als criterium voor wetenschappelijke zekerheid in. De opstelling van Popper dat falsificatie de plaats van verificatie moet innemen verandert weinig aan het grote belang dat er gehecht wordt aan de observatie.

De tweede vooronderstelling die kennis als handelen, maken of produceren ziet heeft een lange tijd geen kans gehad om te ontwikkelen. Dit hield

verband met het dualistisch wereldbeeld waarin lichaam en geest, mens en dier, geest en natuur afgescheiden van elkaar worden verondersteld. Het kennen is eigen aan de geest, het handelen behoort tot het lichamelijke. Tegen dit dualisme reageerde Marx. Hij zag een directe band tussen handelen en denken. Het menselijk kennen is op drie wijzen met "de praxis als georganiseerde vorm van het sociale handelen" verbonden : "1) doordat de praxis het vertrekpunt is van het wetenschappelijk kennen; 2) doordat de praxis de doelstellingen van het wetenschappelijk kennen bepaalt, 3) doordat de praxis het criterium is voor waarheid en objectiviteit" (Cornelis, p. 168).

Deze tweede vooronderstelling vindt men ook terug in het pragmatisme. De relatie tussen kennis en handelen wordt hier echter gezien als een "betekenistheorie", d.w.z. dat "alle voorstellingen, begrippen en oordelen als regels voor het individuele handelen moeten worden beschouwd".

De derde vooronderstelling ziet kennis als taal, twee fenomenen die niet te scheiden, maar wel onderscheiden kunnen worden. Dit uitgangspunt houdt verband met de twee voorgaande: taal steunt op waarneming en door onze taaluitingen realiseren wij een bepaald handelen.

Het criterium voor geldigheid dat hier wordt aangewend is te vinden in de communiceerbaarheid "in de zin van individuele en sociale aanvaardbaarheid". In deze optie wordt de klemtoon gelegd op het sociale en voorafgaandelijk karakter van de kennis. De categorieën van ons denken en hun samenhang komen hier centraal staan als uitgangspunt van kennis. Durkheim zegt het zo : "Iets in begrippen vatten is zowel een beter leren van zijn essentiële elementen als het plaatsen ervan in zijn plaats, omdat elke beschouwing zijn georganiseerd systeem van concepten heeft die deze beschouwing karakteriseren" (p. 172).

De derde reeks van vooronderstellingen heeft betrekking op de waardevrijheid. Dit probleem zal in volgend hoofdstuk behandeld worden.

Een laatste vraag moet nog aangepakt worden vooraleer naar het eigen-

lijke onderzoek over te stappen, nl. op welke wijze kunnen wij de sociologische theorie in relatie brengen met de wetenschapsfilosofische opstellingen. Indien men zou vertrekken van de indelingen die er door de sociologische theoretici gegeven worden dan kan dit een zeer moeilijke onderneming worden. We geven hiervan enkele voorbeelden (1) :

- R. Hinkle & G. Hinkle : neo-positivisme, sociale actie-theorie.
- C. Zimmerman: Statisch structuralisme, neo-positivistisch empirisme, neo-dynamische sociologie.
- O. Duncan & L. Schnore : culturele, behaviouristische en ecologische benaderingen.
- D. Martindale : positivistisch organicisme, conflict-theorie, formele theorie, sociaal behaviourisme, sociologisch functionalisme.
- M. Timasheff : neo-positivisme, menselijke ecologie, functionele school, analytische sociologie, filosofische scholen, historische sociologie.
- H.R. Wagner : natuurwetenschappelijke theorie of positivisme, interpretatieve sociologie, evaluatieve of niet-wetenschappelijke sociologie.
- H.J. Knebel : fenomenologisch-hermeneutische richting, structureel-functionele richting, neo-positivisme, neo-marxisme.
- R. Wippler : de symbolisch interactionistische of interpretatieve oriëntatie, de behaviouristische of gedragstheoretische interpretatie, de functionalistische of systeem-oriëntatie, de conflict- of historisch-materialistische interpretatie.
- J.M.G. Thurlings : wil, dwang en consensus en deze drie gecombineerd met determinisme en voluntarisme.

(1) COHEN, P.S., *Modern social theory*. London, Heinemann, 1970, p. 21-31.
 KNEBEL, H.J., *Metatheoretische Einführung in die Soziologie*. München, Wilhelm Fink Verlag, 1973, p. 7 e.v.
 KOOLIJ, A.T.J., "Richtingen in de methodologie en de keuze van preten-ties". *Sociologische Gids*, 19e Jg., nr 4, Juli-augustus 1972, p. 229-238.
 THURLINGS, J.M.G., *op. cit.*, p. 127 e.v.
 WIPPLER, R., "Van theoretische oriëntaties naar verklarende theorie-en", *Mens en Maatschappij*, 50e jg., nr. 1, winter 1975, p. 4-23.
 WAGNER, H.R., "Types of sociological theory : toward a system of classification", *American Sociological Review* Vol. 28, 1963, p. 735- 742.

- P.S. Cohen : the coercion theory, interest theory, value-consensus theory, "inertia theory".
- A.T.J. Nooy : fenomenologische sociologie, kritische sociologie, operationalistische sociologie, structuralistische sociologie.

Dit is zeker geen exhaustieve lijst. Ter illustratie verwijzen we hiervoor naar de werken van R. Friedrichs en M. Mullins. Een exhaustieve lijst opbouwen zou ons immers ook niet veel verder brengen. De meeste auteurs ontwikkelen immers een aantal types, en verbinden deze met enkele innoverende sociologen. Nochtans vindt men nergens een poging om het ganse sociologische werk te typificeren.

De reden van deze verschillen ligt in de aanvoer van verschillende criteria door de diverse sociologen. De poging van Wagner die enkele relevante criteria omvat kunnen wij trouwens evenmin bijtreden. Empirisch is dit niet haalbaar. De criteria zijn : 1) is het schema intern consistent ?, 2) maakt het schema een onderscheid daar waar er significante verschillen zijn ?; 3) omvat het schema de ganse reeks van bestaande theorieën ? (p. 736). Wanneer 1 en 3 wellicht haalbaar zouden zijn, dan kan er meer discussie ontstaan rondom 2.

Dit probleem moet ons echter niet verhinderen de wetenschapsfilosofische vraagstelling aan te snijden. Uitgangspunt vormt immers de wetenschapsfilosofische vragen en de sociologische benaderingen worden er telkens exemplarisch aan vast geknoopt. Het ligt niet in de bedoeling alle sociologische benaderingen in dit hoofdstuk op te nemen.

§ 1. 'RECEIVED VIEW', LOGISCH EMPIRISME, LOGISCH POSITIVISME (1) 1.

Wetenschapsfilosofische problemen

a. Historische achtergrond

Wanneer men de 'received view' onder ogeschouw neemt dan ziet men de historische wortels voornamelijk in vier domeinen liggen, het positivisme, het empirisme, het kritisch idealisme van Kant. Het positivisme dat wetenschap enkel wil uitbouwen vanuit 'positieve feiten', het 'gegevene' werd reeds door Comte en J.S. Mill sterk onderstreept. Het empirisme dat beklemtoont dat ervaring het enige fundament is van wetenschappelijke kennis vindt men ook reeds bij Francis Bacon en David Hume. Kant van zijn kant wijst op het onderscheid tussen de werkelijkheid 'an sich' en de werkelijkheid zoals die voor mij als kennend subject verschijnt. Ik kan slechts een werkelijkheid kennen die door mij voor-gestructureerd is. De werkelijkheid, die ik ken, ken ik slechts door mijn zintuigelijkheid en verstand, waarlangs ik die werkelijkheid voor-structureer. Aangezien deze zintuigelijkheid en verstand bij alle mensen te vinden is is intersubjectiviteit mogelijk. Dit neo-Kantiaans denken heeft de groei naar de 'Received view' gestimuleerd (Helmholtz, H. Cohen en zijn Marburger school, E. Cassirer).

Daarnaast was er nog de invloed van het mechanistisch materialisme (L. Büchner). Tussen 1856 en 1880 had deze strekking veel betekend in Duitsland. Bij deze wetenschapsfilosofen leefde de overtuiging dat er geen macht is zonder stof en dat er geen stof is zonder macht. Een ob-

(1) KONINGSVELD, H., *op. cit.*, p. 29-91.

RADNITZKY, G., *Contemporary...* Vol. 1. *op. cit.*, p. 1202.

SUPPE, F., *op. cit.*, p. 6118.

CARNAP, R., *The logical structure of the world and Pseudoproblems in philosophy*. London, Routledge & Kegan Paul, 1968 (1928), 364 pp.

HEMPEL, C.G., *Aspects of scientific explanation*. New York, The Free Press, 1965, 505 pp.

jectieve wereld bestaat los van de waarnemer.

Een directe invloed ging er ook uit van Ernst Mach, oorspronkelijk neo-Kantiaan, die zich eerder naar het positivisme toewendt : wetenschap is volgens Mach niets anders dan een conceptuele reflectie op feiten. De elementen van deze feiten zijn bewustzijnsinhouden die ons door ervaring gegeven zijn. Wetenschappelijke vaststellingen moeten empirisch verifieerbaar zijn, d.w.z. dat alle empirische proposities in een theorie reduceerbaar moeten zijn tot ervaringsvaststellingen.

Onder deze verschillende invloeden kwam de 'Wiener Kreis' (Moritz Schlick, Rudolf Carnap, P. Frank, V. Kraft, H. Feigl, F. Waismann, en de socioloog Otto Neurath), de 'Berliner Gruppe' (Hans Reichenbach, R. von Mises, Carl G. Hempel) en het logisch positivisme van Alfred J. Ayer en E. Nagel tot stand. Het zijn deze denkers die de grondleggers zijn van de 'Received view', een richting die rond 1925 startte.

Door Radnitzky - die hier ook spreekt van logisch empirisme - wordt ook het Popperisme (Albert Agassi, Feyerabend, Gombich, Watkins) tot deze richting gerekend, alsook het pragmatisme (Dewey, Ch. Morris, C.W. Churchman) en het pragmaticisme van C.S. Peirce. Omwille van het specifieke karakter zullen wij Popper echter los van de 'Received view' behandelen.

b. Wetenschapsfilosofische achtergronden

In hoofdstuk 3 werd reeds op diverse plaatsen een inzicht gegeven in enkele basisproblemen van het L.E. (logisch empirisme), meer bepaald de wijze waarop zij wetenschap, verklaring, wetten, theorieën en dgl. benaderen. Wij willen nu nog enkele basisopvattingen aanduiden die belangrijk zijn om de positivistische sociologie te verduidelijken.

1) De L.E. reageerden tegen de metafysica. Zij zagen filosofie eerder als een logica, een zuivere of een toegepaste logica, d.w.z. een meta-mathematica en een wetenschapslogica. Daarnaast aanvaardden zij een bepaalde isomorfie, nl. tussen een ideale taal en de wereld (homeomorfie).

I.a.w. zij stellen dat er een voldoende positieve analogie is tussen diagrammen en modellen die gemaakt zijn bij middel van geschikte geconstrueerde taalschema's en de logische vorm van de wereld (Carnap).

2) In het L.E. staat het principe van het empiricisme centraal, d.w.z. "the principle of Direct Acquaintance" en "the principle of Inter-subjective Verification". Het eerste van de twee stelt dat elke primitieve term moet refereren naar iets dat men ervaart en dat elke niet-primitieve term moet worden aangevoerd met primitieve termen door een reeks van definities. Wanneer iemand met dit principe werkt dan stelt hij zich op als een metafysicus. In het tweede geval stelt hij zich op als een wetenschapsfilosoof. Dit tweede principe wordt ook genoemd : het principe van 'perceptual acquaintance', d.w.z. mijn eigen ervaringen (introspectieve kennis) moeten uitgedrukt worden in objectieve, behaviouristische taal. Spreken over de geest op een wetenschappelijke wijze betekent hier dat men spreekt over dingen die intersubjectief ~~waarneembaar~~ zijn.

Vanuit deze uitgangspunten construeerde men een wetenschapstaal L, die wordt opgesplitst in een waarnemingstaal La en een theoretische taal Lt. In de waarnemingstaal Lo steken de volgende elementen :

- a) Vo (observation vocabulary), dit zijn waarnemingstermen of om het met Koningsveld uit te drukken (p. 50) : "een term P is een waarnemingsterm als een normale waarnemer onder de geëigende omstandigheden d.m.v. eenvoudige, directe waarneming, kan vaststellen of de uitspraak 'Dit is P' waar is of onwaar";
- b) singuliere observatie-uitspraken over direct waargenomen dingen;
- c) universele observatie-uitspraken of empirische wetten (op basis van inductief opgebouwde waarnemingen);
- d) een bepaalde logica en grammatica die wij in de dagelijkse taal gebruiken; zij regelen Let redeneren en de zinsbouw in Lo.

Wanneer men nu een aantal empirische wetten heeft dan formuleert men een theorie met behulp van een theoretische taal Lt. De bedoeling van

deze theorie is een beter inzicht te geven in de empirische wetten. Men doet hiervoor beroep op theoretische wetten, d.z. wetten die uitspraken formuleren over niet-waarneembare grootheden of processen (b.v. de moleculen). Deze theoretische wetten worden in Lt uitgedrukt. De bestanddelen van Lt zijn :

- a) Vt (theoretical vocabulary).
- b) Een calculus K, d.i. "een geformaliseerd axiomatisch systeem, dat is een axiomatisch systeem waarin beschrijvende termen door betekenisloze symbolen zijn vervangen" (Koningsveld, p. 199). De constructie van K gebeurt op basis van axioma's en postulaten die men uit bestaande theoretische uitspraken in de literatuur afleidt. Deze axioma's laten toe om de andere theoretische uitspraken te deduceren. In deze theoretische uitspraken worden in een tweede fase alle niet-logische termen of beschrijvende termen vervangen door symbolen zonder enige betekenis. Deze betekenisloze symbolen hebben een formele betekenis, d.w.z. dat zij een betekenis krijgen in het netwerk van de verschillende symbolen. Axioma's die op een dergelijke manier zijn opgesteld laten toe met behulp van Lt formele theorema's af te leiden. De formele betekenisgeving wordt impliciete definitie genoemd. Ook expliciete definitie is mogelijk. Hier worden dan de symbolen uit de axioma's als primitieven gebruikt.
- c) Tenslotte worden ook nog de correspondentieregels C gehanteerd. Deze regels verbinden de symbolen uit de calculus met observatietermen uit Vo van Lo. In feite gaat het om operationele definities van symbolen, waardoor Vt een empirische inhoud krijgt. Op die wijze wordt de formele calculus hervormd tot een empirische theorie.
- d) Daarnaast zijn in Lt nog opgenomen : de logica, de grammatica en de wiskunde.

Wetenschap die in bovenstaande termen wordt opgebouwd is dus cumulatief. Door het aanvoeren van empirisch materiaal wordt de kennis steeds meer uitgebreid. Een aantal basiswetten en -theorieën worden hier als vast aangezien; enkele randhypothesen vergen nog wel empirische confirmatie.

Op basis van bovengestelde eisen wordt in het L.E. de wetenschappelijkheid van een theorie bepaald. In die zin formuleert het L.E. ook een waarderende uitspraak, nl. wetenschappelijkheid van een theorie hangt af van de mate waarin zij zich enkel laat leiden door feiten en logische redeneringen. Men kan dus niet stellen dat wetenschap ontwikkelt onder invloed van politieke, sociale of economische of psychologische factoren.

Feiten moeten voor zichzelf spreken. Directe waarneming moet ons deze *objectieve* feiten aangeven. Nu bestaat er wel het gevaar dat wij deze feiten onder invloed van ideologieën of theorieën verkeerd waarnemen. Deze moeten dan direct gecorrigeerd worden. Waardenvrijheid is een eis van deze wetenschapsopvatting. Wij aanvaarden theorieën niet om ideologische redenen, maar wel op *basis van* feiten en logische redenering.

3) L.E. stelt de idee voorop van een 'Einheitswissenschaft', 'the unified science', d.w.z. dat we hier een reeks theorieën krijgen die tot geen andere theorie kunnen gereduceerd worden. Andere theorieën kunnen wel *naar* deze theorieën gereduceerd worden.

Hieruit blijkt dat de L.E. een ontologisch monisme voorstaat, nl. er is slechts één wereld waarin alles eenzelfde natuur heeft. Verder staan deze wetenschapsfilosofen een linguïstisch monisme voor, nl. slechts één taal, nl. L kan deze wereld adequaat weergeven. Op de derde plaats verdedigt men een methodologisch monisme, d.w.z. zij verdedigen hun methode van logische reconstructie als de enige valiede in de wetenschapsfilosofie. En tenslotte verdedigen de L.E. een epistemologisch monisme, waarin wordt gesteld dat er slechts één soort menselijke ervaring is, nl. de intersubjectieve ervaring die in de waarnemingstaal wordt uitgedrukt.

4) In het L.E. wordt de vraag : "Wat is de natuur van de kennis ?" vervangen door de vraag : "Wat betekent het dat hypothese h wordt bevestigd door ervaring e ?". Deze wetenschapsfilosofen blijken bij hun epistemologische problemen steeds te belanden in de opbouw van een inductieve logica. Alle problemen - epistemologische, methodologische of

ethische - worden omgezet in logische problemen. Nochtans mag men niet stellen dat zij niet over de realiteit willen praten. Hun 'Weltanschauung' vertrekt immers van de overtuiging dat ervaring fysisch of fenomenalistisch gespecificeerd kan worden. Zij willen immers niet enkel een meta-mathematisch bewijs geven, maar de L.E. willen wel een verklaring geven van de wereld.

c. Kritische reflecties

Deze opstelling van de 'Received View' heeft lange tijd de wetenschapsfilosofie beheerst en de wetenschappelijke praktijk zoals ideaal voorgesteld door de schrijvers over onderzoeksmethode. Nochtans stelt men zeer frequent vast dat de onderzoekspraktijk sterk afwijkt van het ideaalbeeld dat door hen werd voorgesteld, m.a.w. onderzoek verloopt dikwijls anders dan deze wetenschapsfilosofen meenden dat het zou moeten lopen.

Door hun gericht staan op het ideaal hebben deze L.E. een beetje de grond onder hun voeten verloren. Zij geraakten totaal op de wegen betrokken die moesten bewandeld worden om zo waarschijnlijk mogelijke kennis te verwerven. De studie van de methodes ging prevaleren. Zodanig zelfs dat men niet zozeer de vraag ging stellen welke problemen er op te lossen waren, dan wel welke methodes men had om valiede kennis op te doen. De methodes gingen bepalen welke problemen men durfde aansnijden.

Het ontologisch monisme van het L.E. wordt daarenboven door de wetenschappelijke inzichten tegengesproken. De wereld verschijnt niet als een eenheid, maar als een zeer gedifferentieerde realiteit. Dezelfde kritische opstelling krijgt men wanneer men het linguïstisch monisme bestudeert. Ook op dit domein ziet men een groeiende diversificatie ontstaan.

Ook op methodologisch vlak kan men moeilijk het standpunt van het L.E. handhaven. L.E. bestudeert niet de methoden van de wetenschap. Het poneert een bepaalde methode, terwijl in realiteit er een veelheid van methodes gebruikt wordt.

Daarenboven, meent Radnitzky (p. 87), dat er in het reductionisme van het L.E. een nominalistisch en materialistisch a priori steekt.

2. *Het logisch empirisme in de sociologie*

Zoekend naar een erkenning in de wetenschappelijke wereld was van bij het begin het positivisme in de sociologie terug te vinden. Het wetenschapsmodel van de natuurwetenschappen werd door Comte, J.S. Mill, H. Spencer e.a. op de sociale realiteit toegepast. Dit denken zou de sociologen een lange tijd begeistereën. Durkheim formuleerde gelijkaardige principes in Frankrijk. Duidelijk was dit empirisme ook te zien in de sociologie van Chicago (van 1892 tot ongeveer 1940). Chicago leverde in die tijd een groot aantal Ph.D.'s af die de sociologie-leerstoelen in het ganse land zouden bezetten. Zij werkten meestal in het spoor van elkaar, waarbij Chicago als 'laboratorium' werd beschouwd. De studies hadden dan ook grotendeels betrekking op stadssociologie en ecologie (1).

Deze trend is op de huidige dag niet uit de sociologie verdwenen. In de Amerikaanse sociologie vindt men dit terug in het structureel-functionalisme van Parsons en zijn medestanders. Een duidelijk empiristische opstelling vindt men ook bij de theoretici van de kleine groepen (Lewin, Lipitt, Bales, Homans), de sociale voorspellers (D. Bell), de theoretici van de causaliteit (Blalock, Borgatta, e.a.), en de mathematische structuralisten (Harrison, C. White)(2). Dit standpunt wordt eveneens verdedigd in de behaviouristische sociologie van G. Homans, R.L. Burgess en D. Bushell (3).

(1) OBERSCHALL, A., "The institutionalization of American sociology", in : OBERSCHALL, A., ed., *The establishment of empirical sociology*. New York, Harper & Row, 1972, p. 187-251.

(2) MULLINS, N.C., op. cit., p. 39 e.v., 105 e.v., 155 e.v., 213 e.v., 250 e.v.

(3) BURGESS, R.L. & BUSHELL, D., eds., *Behavioral sociology. The experimental analysis of Social process*. New York, Columbia University Press, 1969, 418 pp.

Een duidelijk neo-positivistisch standpunt werd ingenomen door George A. Lundberg (1895-1966) en Stuart C. Dodd. De eerste was wellicht de belangrijkste woordvoerder voor het sociologisch positivisme in Amerika (1). Hij drukte dit standpunt het scherpst uit in *Foundations of Sociology* (1939).

Wetenschap wordt door Lundberg gedefinieerd : "a technique of deriving reliable knowledge about any type of phenomena in the universe and then applying this derived knowledge for the purposes of prediction and control" (2). Voor deze wetenschap bestaat er eenheid nl. de eenheid van de methode, die zowel op fysische als op de sociale werkelijkheid van toepassing is. Hierin komen de volgende vier methodes voor : 1) toevallige observatie, 2) systematische observatie, 3) toetsen van geïsoleerde hypothesen door statistische technieken of 4) door experimenten.

Om dit te realiseren moet men vier stappen zetten : 1) werkhypothesen formuleren, 2) observatie en vastleggen van de data, 3) de rangschikking van de verzamelde data, en 4) het formuleren van veralgemeningen. Al deze stappen moeten door gelijk welk wetenschapper worden gezet. Nogtans heeft er een twijfel bestaan over de mogelijkheid een 'wetenschap van de sociologie' op te bouwen.

Het voorwerp van de sociologie is de interactie, d.i. wederkerig of afhankelijk gedrag tussen een geheel van mensen in een situatie. Het grootste deel van deze menselijke interactie impliceert het gebruik van symbolen en wordt communicatie genoemd. Deze komt voor in de vorm van associaties en dissociaties, d.w.z. dat er in een sociaal veld een patroon is van aantrekking en afstoting van delen van een sociaal atoom. Ook hier gaat het dus om 'bewegingen' in 'krachtenvelden', juist zoals dit

(1) TIMASHEFF, N.S., *Sociological theory. Its nature and ground*. New York, Random House, 1961 (1955), p. 191 e.v.

(2) LUNDBERG, G.A., *Social research*. New York, Greenwood Press, 1968 (1929), p. 5.

in de fysische werkelijkheid het geval is.

Dit complexe voorwerp heeft vlg. Lundberg de sociologen dikwijls de neiging gegeven om de 'grandiose methodes van de geschiedenisfilosofie te hanteren'. Dit is nochtans fout. Een zeer diepgaande studie van afzonderlijke krachtenvelden zal toelaten een sociologie op te bouwen.

Een andere moeilijkheid om een sociologie op te bouwen ligt volgens sommigen in het feit dat sociale feiten enkel maar langs symbolen gekend worden, d.w.z. woorden die in de plaats staan van fenomenen als traditie, gewoonten, houdingen, waarden, d.i. de 'subjectieve' wereld. De natuurwetenschappen zouden hun objecten direct door hun zintuigen kennen. Lundberg stelt hiertegenover echter : "When we develop techniques of observing and reporting 'subjective' phenomena so that observations can be communicated and corroborated, they are as proper objects of scientific study as any other data" (p. 20).

Ook in het feit dat wij in de sociologie nog niet veel kunnen voorspellen ziet Lundberg als geen probleem. Het is een kwestie van tijd. Wanneer wij systematisch feiten blijven verzamelen dan zal na een tijd ons voorspellingsvermogen ook gaan toenemen.

Erg belangrijk daarvoor is ons geloof in de kwantificeerbaarheid van alle sociale fenomenen. In het begin zal de kwantificering eerder gering zijn, maar later zal dit vermogen toenemen. Het is immers de bedoeling van de onderzoeker om betrouwbare uitspraken te doen over de feiten en zich niet in subjectieve termen uit te drukken. Daarom gaat men b.v. in de fysica warmte beschrijven in termen van een thermometer-schaal, of kleurgradaties in termen van lichtgolven. Dit moet ook de gewoonte worden in de sociologie. De opstelling van 'case workers' dat twee situaties niet totaal dezelfde zijn moet men in acht nemen. Maar dit is ook in de fysische werkelijkheid het geval. Praktisch is het trouwens zo dat de 'case worker' ook zoekt naar gelijkenissen in verschillende situaties. Kwantificering heeft tot bedoeling om dit onbewust proces bewust te maken, m.a.w. men gaat beroep doen op de kwantitatieve

en objectieve statistische methodes. Hiervoor doet men beroep op schalen. Operationaliseren wordt een centrale activiteit. Dit operationalisme impliceert dat een houding moet gedefinieerd worden als dat wat gemeten wordt door het onderzoeksinstrument.

Een sociologie die haar resultaten wil kwantificeren kan volgens Lundberg waarden en idealen bestuderen. Daarvoor kan men schalen en vragenlijsten gebruiken. *Maar* hij meent anderzijds dat sociologie een waarde vrije onderneming is. Wetenschap kan geen morele oordelen geven. De waarden die in de wereld bestaan zijn niet te verklaren uit de functies die zij hebben voor het overleven van individuen en groepen. Zij blijven eerder verder bestaan omdat de leden van de samenleving ervaren hebben dat bepaalde waarden hun voordelen hebben.

Wanneer in 1955 Lundberg zijn standpunt omtrent de sociologie als wetenschap opnieuw uiteenzet dan beklemtoont hij opnieuw een aantal opties van zijn vroeger werk, maar wijst anderzijds ook op de verwarring die er heerste bij bepaalde interpretatoren (1). Opnieuw herhaalt Lundberg kwantitatisme, behaviourisme en pragmatisme als basis van zijn 'natuurlijke wetenschap'. Hij verwerpt daarbij de opvatting dat kwantificering voor het ene fenomeen zou mogelijk zijn en voor het andere niet. Hij blijft het standpunt getrouw dat : "... corroboration and generalization are essentials in science and that these are always quantitative in the sense that they involve numbers of observations, as does the concept of probability, in terms of which scientific empirical laws are always stated" (p. 192). Ofschoon hij het operationalisme gaat bepalen als een communicatie-middel om zo duidelijk mogelijk begrippen over te brengen, blijft Lundberg toch vasthouden aan de juistheid van de zin "Intelligence is what the intelligence tests test". (Dit verschilt duidelijk van : "Intelligence is the intelligence quotient", wat door Lundberg verworpen wordt).

(1) LUNDBERG, G.A., "The natural science trend in sociology", *The American Journal of Sociology*. Vol. LXI, n° 3, November 1955, p. 191-202.

Vanuit een positivistische optie van de katholieke socioloog Furfey verdedigt Lundberg dan verder de waarde vrije benadering en het feit dat sociologie zich niet inlaat met supra-empirische proposities. Ook wanneer we geconfronteerd worden met mentale appreciaties van betekenissen, zoals b.v. bij de man die vlucht voor een hem achtervolgende menigte, dan nog blijven wij geconfronteerd met uitingen daarvan in taalsymbolen die door de mens kunnen worden medegedeeld aan zichzelf en de anderen. In die zin zijn deze appreciaties observeerbaar.

Tenslotte beklemtoont Lundberg nog het niet-ethische karakter van de resultaten van wetenschappelijk onderzoek. Of een katholiek een fenomeen onderzoekt, een liberaal of een communist; de resultaten moeten dezelfde zijn. Wat zij echter met deze resultaten gaan doen als zij in het beleid komen kan verschillend zijn.

Tegenover deze extreme opstellingen is er van verschillende kanten kritiek gekomen. Op de eerste plaats vanuit de wetenschapsfilosofie en op de tweede plaats vanuit de sociologie zelf. In plaats van deze kritieken hier achtereenvolgens te geven verwijzen we naar de volgende paragrafen die enkele belangrijke andere benaderingen voorstellen. We staan echter nog even stil bij de reflecties die Radnitzky op basis van literatuurstudie formuleert in verband met het L.E. in de sociale wetenschappen (1).

Een eerste bedenking betreft de specifieke aanpak van de problemen : het gaat om een zeer gedetailleerde, systematische benadering van onderzoeksvragen die zelden een globale samenleving betreffen. Deze sociologie wil vooral de regels van de 'positivistische wetenschappelijkheid' niet krenken, waardoor zij gedwongen wordt zich van globale maatschappelijke problemen te onthouden en zich op een waarde vrij standpunt te plaatsen.

(1) RADNITZKY, G., *Contemporary... op. cit.*, p. 131-139.

In deze sociologie-opvatting zit impliciet de mening vervat dat een serieus beleid maar kan gevoerd worden op basis van een systematische detail-studie zodat men wel een inzicht krijgt in de gevolgen van een bepaalde act, maar daarbij niet het effect kent dat het op de globale maatschappij heeft. Men heeft immers een aantal conclusies getrokken voor een beperkt onderzoeksdomein en gaat daarbij uit dat de niet bestudeerde omstandigheden constant blijven. In deze ceteris paribus-clausule ligt dus een groot gevaar voor het hanteren van de technieken die men op een beperkt terrein heeft uitgeprobeerd. De L.E. gaat daarbij uit van een fundamenteel rationalistische overtuiging, nl. men moet zo efficiënt mogelijk de middelen gebruiken tot een bepaald doel. Aan dit principe wordt een buitengewone waarde toegekend. De vraag blijft echter of wij ons steeds door dit rationaliteitsprincipe laten leiden (cfr. Weber). Vanuit de waardevrijheidsopvatting laat de L.E. zich blijkbaar leiden door de overtuiging dat alles zo rationeel mogelijk door de mens wordt aangepakt. Aangezien dit rationaliteitsprincipe zo sterk in onze dagelijks vertechniseerde samenleving is ingeburgerd ziet men niet langer dat dit rationaliteitsprincipe ons leven bepaalt en dat deze waarde ons zoeken naar de kennis van de realiteit in een bepaalde baan leidt.

Een maatschappij die dit wetenschapstype opneemt loopt vlg. Habermas het gevaar een proces van rationalisering te doorlopen dat in vier stadia er als volgt uitziet. In een eerste stadium worden technologieën geformuleerd gebaseerd op wetenschappelijke kennis en men formuleert gelijkaardige technocratische modellen voor de politieke praktijk. In een tweede stadium wordt met behulp van een 'beslissingstheorie' gekozen tussen de verschillende technologieën die allen verschillende kosten impliceren. Vanuit een technisch belang worden de keuzen gedaan. Het derde stadium gaat een systematiek aanbrengen in de technologieën, d.w.z. met behulp van 'speltheorie' en 'operationele analyse' worden de technologieën in relatie gebracht met elkaar. In dit stadium gaan de mensen zo geplaatst worden dat zij hun functie in het systeem gaan vervullen

tot behoud van het systeem. Dit moet normaliter uitmonden in een vierde stadium waarin de technieken in een cybernetisch systeem worden ingebouwd, zodat de keuze van de technieken uiteindelijk met behulp van een computer zou kunnen gebeuren. Dit noemt Habermas een onbereikbaar droombeeld. In dit cybernetisch model zijn de waarden 'geïrrationaliseerd', d.w.z. dat men de principes (waarden) die de keuze van de techniek moeten bepalen uit de discussie van de mensen zijn weggenomen en onbediscuteerbaar in het cybernetisch model zijn ingebouwd. Hierin zit de opvatting ingebouwd dat de geschiedenis van de samenleving deze van de natuur is. Deze natuur kan beheerst worden door technieken die men uit de regelmaat van natuurlijke fenomenen heeft afgeleid. Men gelooft dus dat dit voor de samenleving op een identieke wijze kan gebeuren. Radnitzky noemt dit een "a-historische of aoristische geschiedenisfilosofie".

Een computer zal immers een homeostatisch systeem aanbieden, ook al bouwt men veranderingen in in het programma. Men komt niet los uit het voorgeprogrammeerde gedrag. De samenleving is echter anders gestructureerd : het is een 'waarde- en doelbepalend' systeem (Törnebohm), d.w.z. dat de mensen in interactie met elkaar doelen opnieuw formuleren, kritiseren en een nieuwe richting kiezen voor hun gedrag. Dit krijgt geen plaats in het cybernetisch model; het formuleert geen nieuwe doelen en maakt zich op die wijze los van het historisch gebeuren. Merken we echter op dat Buckley hiertegenover wel een oplossing tracht te formuleren binnen het systeemdenken (1).

Het gevaar van een dergelijk computer-geleide samenleving bestaat hierin dat de mens een volledig geautomatiseerd iemand wordt, die enkel nog maar kan doen wat door de technieken is vastgelegd. In een dergelijke maatschappij zou nog maar enkel gezocht worden naar de meest economische gedragsvorm om het ingebouwde doel te bereiken, een deel dat cen-

(1) BUCKLEY, W., *Sociology and modern systems theory*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall, Inc., 1967, 227 pp.

traal zou bepaald worden (staat, partij en dgl.). Dit zou een kans geven aan een 'gesloten maatschappij' (Plessner) waarin de eigen originaliteit van de leden van de maatschappij enkel maar hinderend zou zijn voor het centraal gestelde doel. Een autoritaire samenleving zou met dit model perfect kunnen functioneren. Het individu zou maar plaats krijgen in de mate dat het meewerkt in het cybernetisch systeem : Het individu zou m.a.w. nog maar enkel gemanipuleerd worden; het zou gereïficeerd worden.

Tenslotte wijst Radnitzky nog op het gevaar dat voortvloeit uit de scheiding van onderzoeker-onderzocht object in het L.E.. Men erkent niet dat sociaal onderzoek eveneens een sociaal proces is dat het gekende, de samenleving, bepaalt. Men maakt een onderscheid tussen het burger-zijn en het onderzoeker-zijn. Radnitzky stelt de L.E. verder voor als utopisten die menen dat de samenleving volgens een eenheids-wetenschap te kennen is. Daarenboven zouden zij geloven in een eenheids-cultuur, waarin de wetenschapper tevreden is met de belangloze kennis van die samenleving en de andere leden van die samenleving tevreden zouden zijn met het vervullen van de functies die door de wetenschapper zijn onderkend. De wetenschapsman wordt hier de 'strateeg' of 'de Machiavellistische koninklijke adviseur'.

Tegen dit L.E. kwam er verzet van verschillende kanten. Een eerste vorm van verzet treffen we aan bij de kritisch rationalisten.

§ 2. KRITISCH RATIONALISME

1. Wetenschapsfilosofische problemen

Het kritisch rationalisme vond zijn ontstaan in de grote denkkraft van Karl Raimund Popper, die in zijn *Logik der Forschung* (1934) reageert tegen de inductieve methode die de L.E. voorstonden en in de plaats het falsificationisme voorstond vertrekkend vanuit een door de onderzoeker

geformuleerde theorie. Sedertdien is dit standpunt van Popper door anderen bijgetreden en gecorrigeerd. Twee figuren willen we in deze analyse opnemen, nl. Imre Lakatos (-1974) en Hans Albert (1921-).

a. K.R. Popper (1).

De in 1902 in Wenen geboren Popper was gevormd onder invloed van de Wiener *Kreis*. Nochtans kon hij met deze wetenschapsfilosofen niet akkoord gaan. Dit standpunt formuleert hij reeds scherp in zijn *Logik der Forschung*. In 1937 verliet hij Oostenrijk om hoogleraar filosofie te worden aan de universiteit van Nieuw-Zeeland. Dit bleef hij tot 1945. In die tijd schreef hij *The open society and its enemies* (1945). Vanaf 1946 doceerde hij logica en methodologie aan de London School of Economics. Zijn politiek denken veranderde van een marxistische overtuiging in zijn jeugdjaren naar een sociaal-democratische opstelling die sterk anti-marxistisch is, zoals we kunnen leren uit *De armoede van het historicisme*.

In zijn referaat *Die Logik der Sozialwissenschaften (L.S.)* vertrekt Popper van de vaststelling dat wij veel weten over de werkelijkheid, maar dat

(1) POPPER, K.R., *The logic of scientific discovery*. London, Hutchinson, 1965 (1934), 460 pp.

POPPER, K.R., *De armoede van het historicisme*. Utrecht/Antwerpen, Uitgeverij Het Spectrum, 1974 (1957), 172 pp.

POPPER, K.R., *Conjectures and refutations*. London, Routledge & Kegan Paul, 1974 (1963), 431 pp.

POPPER, K.R., *Objective knowledge*. Oxford, The Clarendon Press, 1972, 380 pp.

POPPER, K.R., "Normal science and its dangers", in : LAKATOS, I. 5 MUSGRAVE, A., eds., *Criticism and the growth of knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press, 1978 (1970), p. 51-58.

LAKATOS, I. & MUSGRAVE, A., eds., *Problems in the philosophy of science*. Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1968, 448 pp. (Verschillende reacties van Popper).

POPPER, K.R., "Die Logik der Sozialwissenschaften", in : ADORNO, T.W., Her., *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*. Neuwied, Luchterhand, 1969, p. 103-123.

KONINGSVELD, H., *op. cit.*, p. 92 e.v.

MAGEE, B., *Popper*. Utrecht/Antwerpen, Uitgeverij Het Spectrum, 1974, 140 pp.

ULTEE, W.L., "Kritisch rationalisme", in : RADEMAKER, L., ed., *Sociologische stromingen*. Utrecht/Antwerpen; Het Spectrum, 1977, p. 272-286.

RADNITZKY, G., *Contemporary... op. cit.*

wij er anderzijds niet onderuit kunnen te aanvaarden dat we zeer weinig weten. Hoe meer we over iets te weten komen, hoe meer we beseffen dat het domein van ons 'niet-weten' ontzaglijk groot is. Het is de taak van de kennistheorie om dit probleem op te helderen. De gewoonte in de natuurwetenschappen was dat men feiten zeer systematisch begon te observeren die op de grens lagen van onze kennis en onze onwetendheid. Deze feiten werden geregistreerd en men zocht naar telkens terugkerende karakteristieken. Dit liet toe hypothesen op te stellen over de oorzaken die die weerkerende karakteristieken konden verklaren. De onderzoeker speurt dan verder naar feiten teneinde die hypothese te ondersteunen of te verifiëren. Op basis van die afzonderlijke feiten fundeert men algemene uitspraken, d.i. de methode van de inductie en voor de logisch positivisten ligt hier de demarcatie-lijn tussen wetenschap en niet-wetenschap.

Carnap formuleerde nu wel twijfels over de verificeerbaarheid van algemene uitspraken omwille van de beperktheid van onze waarnemingen. In de plaats stelt hij dat wij wel inductief kunnen zoeken naar een confirmatie van algemene uitspraken zodat we een bepaalde waarschijnlijkheid van onze uitspraken kunnen bereiken.

Dit lost echter niets van het probleem op, meent Popper. Want onze waarnemingen blijven altijd zeer beperkt in vergelijking met de oneindigheid van de algemene uitspraak die wij formuleren. Daarenboven is het zo dat wij uit een waarneming van een feit vandaag (b.v. primaire groepen vormen een belangrijke basis voor socialisatie) niet kunnen besluiten dat dit fenomeen morgen ook zo zal zijn. De toekomst kunnen wij niet waarnemen. M.a.w. men heeft geen logische grondslagen voor de algemene uitspraak.

Popper stelt dat de wetenschapper echter anders vertrekt. Hij vertrekt niet vanuit waarneming, maar wel vanuit problemen. "Kein Wissen ohne Probleme - aber auch kein Problem ohne Wissen". Maar ook "Kein Problem ohne Wissen - kein Problem ohne Nichtwissen" (L.S., p. 104). Dit pro-

bleem nu tracht de wetenschapper op te lossen. Deze problemen kunnen op alle mogelijke zaken betrekking hebben b.v. stratificatie, armoede, anal-fabetisme, enz. M.a.w. wij formuleren eerst dus een theorie ("searchlight theory of science"), en bepaalde verwachtingen over hoe iets zou moeten zijn. Wanneer wij nu feiten waarnemen die niet met die theorie of verwachting overeenstemmen gaan wij ons afvragen waarom dit zo is. Als onze kritiek klopt, dan moeten wij een andere oplossing voorstellen. Onze kritiek wordt de voorlopige oplossing voor het probleem, die bij waarneming van nieuwe feiten opnieuw in vraag kan gesteld worden. De methode van de wetenschap is deze van 'trial and error'. Oplossingen in de wetenschap zijn dus steeds voorlopig; het kan op zeker ogenblik duidelijk worden dat onze kennis eerder een niet-weten was. De rechtvaardiging van ons weten is dus steeds voorlopig.

Objectiviteit van de wetenschap bestaat vlg. Popper nu in de objectiviteit van de kritische methode : "dass heisst aber vor allem darin, dass keine Theorie von der Kritik befreit ist, und auch darin, dass die logischen Hilfsmittel der Kritik - die Kategorie des logischen Widerspruchs - objektiv sind" (*L.S.*, p. 106). Daarom is het ook fout te stellen dat een natuurwetenschapper objectiever zou zijn dan een sociale wetenschapper. Zij zijn beiden even partijdig. Objectiviteit hangt af van de kritische traditie die het kan opbrengen dogma's te critiseren. Wat de kennissociologen ook moge beweren, objectiviteit kan er zijn als men de moed opbrengt om kritisch elke theorie (voorlopige oplossing) te onderzoeken. Deze kritiek op de theorieën is er immers niet gekomen omdat er concurrentie bestond tussen scholen of onderzoekers, een traditie, sociale instituten of staatsmacht.

Waardevrijheid is bijgevolg een nastrevenswaardig iets, maar is moeilijk volledig te bereiken. Zowel de natuur- als de sociale wetenschappers blijven in de wereld aanwezig en zijn van daar uit partijdig. Maar het is wel mogelijk te zoeken *naar* waarheid en daarmee verbonden *naar* de relevantie, het belang en de betekenis van een bepaalde oplossing voor een probleem. In de wetenschap blijven altijd twee waarden aanwezig, nl. *de-*

ze van de waardevrijheid en de objectiviteit. Deze waarheid kan ik als onderzoeker echter niet zo gemakkelijk funderen. Wel kan ik pogen de onwaarheid te ontmaskeren door mijn kritiek op de voorlopige antwoorden die ik hanteer.

De uitweg voor de wetenschapper is dus de deductie en de falsificatie. Magee formuleert dit op de volgende heldere wijze (p. 26).

"Om het uit te drukken in termen van de propositielogica : hoewel geen enkele hoeveelheid waarnemingsuitspraken die verslag doen van waarnemingen van witte zwanen, ons veroorlooft de universele uitspraak 'Alle zwanen zijn wit' af te leiden, veroorlooft één enkele waarnemingsuitspraak, die van één enkele waarneming van een zwarte zwaan verslag doet, ons de uitspraak 'Niet alle zwanen zijn wit' logisch af te leiden. In deze belangrijke logische betekenis zijn empirische generalisaties, hoewel ze niet verifieerbaar zijn, wel falsifieerbaar. Dit betekent dat wetenschappelijke wetten toetsbaar zijn ondanks het feit dat ze niet te bewijzen zijn : ze kunnen getoetst worden door systematische pogingen om ze te weerleggen."

De deductieve logica wordt op die wijze het instrument waarmee men als wetenschapper kritiek uitbrengt op de voorlopige antwoorden. Men formuleert een bepaalde theorie (eventueel een mythe) en men gaat op zoek of de feiten deze theorie ontkrachten. De deductieve logica krijgt in het denken van Popper zo een belangrijke functie : "Die deduktive Logik ist nicht nur die Theorie der Uebertragung der Wahrheit von den Prämissen auf die Konklusion, sondern gleichzeitig auch umgekehrt die Theorie der Rückübertragung der Falschkeit von der Konklusion auf wenigstens einè der Prämissen" (L.S., p. 116). De deductieve logica wordt in die zin de theorie van de rationele kritiek.

Dat wij in de wetenschap met theorieën of deductieve systemen werken heeft twee gronden. Op de eerste plaats is een theorie of deductief systeem een poging om een wetenschappelijk probleem op te lossen. "Das logische Grundschema jeder Erklärung besteht also in einem logischen,

deduktiven Schluss, dessen Prämissen aus der Theorie und den Anfangsbedingungen besteht und dessen Konklusion das Explikandum ist" (L.S., p. 118).

Op de tweede plaats gebruiken wij theorieën omdat zij rationeel kritiseerbaar zijn. M.a.w. wij kunnen waarheid zoeken. Als wij kritiek uitbrengen op de theorie op basis van onze waarnemingen dan stellen wij dat een theorie vals is. Ik kom tot waarheid door de onwaarheid van een uitspraak vast te stellen.

Wetenschap kan dan ook in die zin vooruitgaan. Een theorie kan op een bepaald ogenblik zeer zinvolle toepassingen toelaten (b.v. Newton), maar na een tijd kan er een andere theorie (b.v. Einstein) naar voor worden geschoven die betere resultaten afwerpt. De feiten die men voortdurend verzamelt kunnen na een tijd doen inzien dat een theorie niet langer in staat is om die feiten te verklaren. Men gaat dan automatisch naar een andere theorie zoeken, die wederom op haar geldigheid moet onderzocht worden. Popper geeft in die zin een verklaring van de logica en de geschiedenis van de wetenschap. Hij wil geen beschrijving geven van de psychologie van de wetenschapsbeoefenaars.

Op basis van deze schets wordt het duidelijk dat de demarcatielijn tussen wetenschap en niet-wetenschap door Popper getrokken wordt op basis van de falsificatie. Verificatie is een drogredenering. Theorieën die op basis van verificatie werkten vonden altijd wel een of andere bevestiging in de feiten, maar zij sloten hun ogen voor de zo frequente falsificaties. Dit vond Popper terug in de psycho-analyse van Freud en in het marxisme dat voor alle problemen een oplossing scheen te geven.

Tegen dit laatste gaat hij fel tekeer in *De armoede van het historicisme*. Popper vat de grondstelling van dit boek op de volgende wijze kort samen (p. 11-12) :

- "1) De loop van de geschiedenis der mensheid wordt sterk beïnvloed door de groei van de menselijke kennis. (De waarheid van deze premisse zullen zelfs diegenen moeten toegeven, die onze ideeën - inclusief

onze wetenschappelijke ideeën - louter zien als bijprodukten van een of ander soort *materiële* ontwikkeling.)

- 2) Wij kunnen de toekomstige groei van onze wetenschappelijke kennis niet volgens rationele of wetenschappelijke methoden voorspellen. (Deze bewering kan op logische gronden worden bewezen op grond van hieronder kort aangegeven overwegingen.)
- 3) Wij kunnen derhalve de toekomstige loop der geschiedenis der mensheid niet voorspellen.
- 4) Dit betekent dat wij moeten afzien van de mogelijkheid tot een *theoretische geschiedenis*; dat wil zeggen van een historische sociale wetenschap, die zou overeenkomen met de *theoretische natuurkunde*. Een wetenschappelijke theorie van de historische ontwikkeling, die als basis zou dienen voor voorspelling van de geschiedenis, is niet mogelijk.
- 5) De fundamentele doelstelling van de historicistische methode (...) berust derhalve op een dwaling. En het historicisme is een fiasco."

Deze uiteenzetting willen we nog kort afsluiten met Popper's standpunten omtrent de kennislogica van de sociale wetenschappen.

Zoals de andere wetenschappen zijn de sociale wetenschappen geen zuiver waarnemingswetenschappen, maar wetenschappen die min of meer bewust en kritisch theoretiseren. De opdracht van de sociologie is nu de sociale omgeving te beschrijven en met verklarende theorieën te verklaren. Dit kan niet gebeuren door de psychologie, ofschoon de psychologie ook een sociale wetenschap is. Denken en handelen hangt immers sterk van de sociale relaties af. Dat de psychologie dit niet kan vloeit voort uit het feit dat ongewilde en ongewenste sociale gevolgen van menselijk handelen zijn die niet uit een individuele opstelling kunnen verklaard worden, b.v. concurrentie is niet steeds door de individuen gewenst en toch bestaat het. In deze zin is sociologie autonoom.

Sociologie is nog in een tweede betekenis autonoom, nl. als een 'verstehende sociologie', d.w.z. wanneer men gebruik maakt van een objectief -

verstehende methode of een logica van de situatie. In dit geval ontwikkelt men de sociologie los van individuele en psychologische ideeën. Maar men analyseert zo diep mogelijk de situatie zodat men het handelen van de mensen uit de situatie kan verklaren en niet uit de psychologie van de actor. De onderzoeker behoudt daarbij wel zijn eigen kenmerken maar hij kan stellen dat indien hij in een vergelijkbare situatie ware geweest als iemand anders hij ook zo zou gehandeld hebben. Aangezien deze situatie-beschrijvingen rationele en theoretische reconstructies zijn, zijn die in algemene regel vals. Nochtans kunnen zij spijs deze beperkingen een groot waarheidsgehalte hebben. Zij zetten ons immers op weg om de feiten te zien en de feiten kunnen deze reconstructies tegenspreken.

Deze logica van de situatie veronderstelt een fysische wereld, waarin wij handelen, maar ook een sociale wereld, waarin wij geconfronteerd worden met andere mensen maar ook met sociale instituties. Het zijn deze sociale instituties die het eigenlijke sociale karakter van onze wereld bepalen. Men vergete echter niet dat vlg. Popper het niet de sociale instituties zijn die handelen, maar wel de individuen in die instituties.

b. *Imre Lakatos (1)*

De analyse van Lakatos wil een oplossing geven omtrent de controverse tussen Popper en Kuhn. Bij de positivisten bestrijdt hij het dogmatisch en het naïeve falsificationisme en stelt in de plaats de idee van feilbaarheid of 'fallibilism'. Bij T.S. Kuhn verwerpt hij het paradigma-begrip en stelt in de plaats het begrip 'wetenschappelijk researchprogramma'.

Op basis van zijn onderzoek van het positivisme concludeert Lakatos :

(1) LAKATOS, I., *Wetenschapsfilosofie en wetenschapsgeschiedenis. De controverse tussen Popper en Kuhn*. Meppel, Boom, 1970, 147 pp.
 KONINGSVELD, H., *op. cit.*, p. 176 e.v.
 ULTEE, W.C., *op. cit.*, p. 277 e.v.

"Wetenschappelijke theorieën zijn niet alleen altijd onbewijsbaar, en altijd onwaarschijnlijk, maar ze zijn ook altijd onweerlegbaar". Maar de erkenning dat niet slechts de theoretische, maar alle wetenschappelijke uitspraken feilbaar zijn, houdt de val in van alle vormen van dogmatische rechtvaardigingstheorieën als theorieën van wetenschappelijke rationaliteit" (p. 15).

Dat wetenschappelijke theorieën onbewijsbaar en onwaarschijnlijk zijn werd reeds door Popper aangetoond, maar in de 'onweerlegbaarheid' wordt Popper aangevallen. Lakatos betoogt immers dat ofschoon een theorie éénmaal gefalsifieerd kan worden, dit geen garantie is dat dit steeds zo zal gebeuren. Daarenboven is het zo dat er iets kan verkeerd gegaan zijn bij de verzameling van de feiten, zodat de falsificatie ook mis is. Men zou dus kunnen stellen dat de verificationist en de falsificationist even zwak zitten.

Dit kan volgens Lakatos voor gevolg hebben dat de scepticus gelijk krijgt, nl. "wetenschap is niets meer dan ijdele speculatie en er bestaat niet zoiets als vooruitgang in wetenschappelijke kennis".

De argumenten tegen het falsificationisme leidt Lakatos af uit de geschiedenis van de wetenschap : "De geschiedenis van de wetenschap doet echter vermoeden, dat 1) experimenten - minstens - driezijdige gevechten zijn tussen rivaliserende theorieën en ervaring, en 2) een aantal van de meest interessante experimenten op het eerste gezicht tot bevestiging, en niet tot weerlegging leiden" (p. 27). In die zin verschilt hij van Popper, maar hij bouwt anderzijds verder op Popper.

Het probleem voor de methodologisch falsificationist is volgens Lakatos dat hij niet enkel verklarende hypothesen gebruikt, maar ook interpretatieve hypothesen. Maar ook over deze laatste blijft onzekerheid bestaan. Ook hier is feilbaarheid mogelijk. Deze dubbele feilbaarheid moet men echter trachten te overwinnen. Ofwel zit de fout in de verklarende hypothese ofwel in de interpretatieve hypothese. Of men nu kiest voor de verwerping van de ene hypothese of de andere hangt af van de weten-

schappelijke vooruitgang die de verwerping van de ene hypothese oplevert. Lakatos geeft het voorbeeld van de theorieën van Newton en Einstein. Einstein's theorie werd verkozen omdat zij alles verklaart van wat de theorie van Newton verklaart en daarenboven nog verklaringen geeft *aan* onregelmatigheden die Newton niet kon verklaren.

Het gevaar bestaat nu echter dat wanneer men een theorie gaat verwerpen van af het ogenblik dat men één falsificatie heeft gevonden, dat men van het beste van de wetenschap wegwerpt. Dit heeft veel gemeen met het verificatie-denken waarbij men op basis van één bevestiging de theorie handhaaft. Dit moet vermeden worden. Men moet rekening houden met de nieuwe aanbreng van een theorie of hypothese (cfr. theorie van Einstein b.v.).

Hier moet wel gewaarschuwd worden voor de al te simplistische opstelling aan een bepaalde theorie een specificatie toe te voegen zodat de theorie wel opgaat. Maar door deze bewerking gaat het informatiegehalte van de theorie of hypothese afnemen, zodat zij praktisch niets meer oplevert. Een dergelijke nieuwe hypothese of theorie betekent vooruitgang van kennis als zij op minder tegenspraken stuit in de werkelijkheid dan de voorgaande hypothese of theorie. Deze redenering geldt zowel voor de verklarende als de interpretatieve hypothesen.

Al deze overwegingen doen Lakatos tot het volgende besluit komen : "Een van de belangrijkste kenmerken van het genuanceerde falsificationisme is, dat het begrip *theorie* als het fundamentele begrip van de researchlogica vervangen wordt door dat van reeksen theorieën. *Het is een op-eenvolging van theorieën, en niet één bepaalde theorie, die als wetenschappelijk of pseudo-wetenschappelijk wordt beoordeeld.* Maar de leden van dergelijke reeksen theorieën worden gewoonlijk verbonden door een opmerkelijke *continuïteit* waardoor ze een *research programma* vormen" (p. 44). Dit brengt Lakatos tot de methodologie van research-programma's. De wetenschap ontwikkelt zich immers volgens bepaalde researchprogramma's die in het begin gegeven zijn en zich doorheen de tijd verder ont-

wikkelen. Dergelijke programma's bestaan uit een tweetal methodologische regels, nl. negatief-heuristische regels en positief-heuristische regels. De eerste soort regels zeggen ons welke research-wegen we moeten vermijden. De tweede soort zegt ons welke wegen we moeten volgen. "De negatieve heuristiek geeft de 'harde kern' van het programma aan, die op grond van de methodologische beslissing van de aanhangers ervan onweerlegbaar' is; de positieve heuristiek bestaat uit een gedeeltelijk uitgewerkte verzameling voorstellen, hoe de 'weerlegbare *varianten*' van het researchprogramma gewijzigd of ontwikkeld, hoe de 'weerlegbare' beschermende zone veranderd en verfijnd kan worden" (p. 48). In de positieve heuristiek laat de onderzoeker zich niet afleiden door de grote hoeveelheid onregelmatigheden, maar hij bouwt *modellen* op van de werkelijkheid (dit zijn simulaties). "Een *model* is een verzameling aanvangscondities waarvan men weet dat ze *voorbested* zijn om gedurende de verdere ontwikkeling van het programma vervangen te worden, en men weet zelfs min of meer hoe" (p. 49).

Door de positieve heuristiek laat de wetenschapper zich niet gemakkelijk van de *wijs* brengen door weerleggingen, maar bouwt hij eerder verder op verificaties. Hij behoudt een researchprogramma omdat het nieuwe inzichten aanbrengt.

Lakatos meent nu dat de geschiedenis van de wetenschap er één is van concurrerende researchprogramma's. De concurrentie heeft de wetenschap doen vooruitgaan. Het is niet zo dat we een opeenvolging krijgen van 'normale wetenschap'. In die zin heeft 'theoretisch pluralisme' (Popper, Feyerabend) meer betekenis dan 'theoretisch monisme'.

c. Hans Albert (1)

De reflecties van H. Albert over wetenschap en filosofie zijn een duidelijke explicatie van de opstellingen van Popper. Zijn aandacht ging daarenboven zeer sterk uit naar de betekenis van het kritisch rationalisme voor het hanteren van normen, waarden en beslissingen in beleids-situaties.

De grote aanval die Albert levert op het rechtvaardigingsdenken drukt hij uit in het Münchhausentrilemma. Pogen voor alle proposities een rechtvaardiging te vinden voert de wetenschapper tot een drietal problemen waar hij geen oplossing voor vindt. Hij kan ten eerste vervallen in een voortdurende regressie, die niet realiseerbaar is. Ten tweede bestaat er de kans dat hij een kringredenering maakt, in deze zin dat hij propositie I tracht te rechtvaardigen door propositie II en deze tracht hij op haar beurt weer te rechtvaardigen met propositie I. En ten derde stopt men op zeker ogenblik om nog een rechtvaardiging te zoeken. Dit laatste is zuivere willekeur. Men stelt dat een bepaalde propositie niet meer dient gerechtvaardigd te worden en men hanteert ze bijgevolg als een dogma, d.w.z. wetenschap wordt opgebouwd op basis van een dogma (2). Dit trilemma beschreef Albert in zijn *Traktat über*

(1) ALBERT, H., *Traktat über kritische Vernunft*. Tübingen, 1975. ALBERT, H., *Plädoyer für kritischen Rationalismus*. München, R. Piper, 1971, 149 pp.

ALBERT, H., *Transzendente Traumereien*. Hamburg, Hoffmann und Campe, 1975, 154 pp.

ALBERT, H., *Rationaliteit in wetenschap en samenleving*. Alphen aan de Rijn, Samson Uitgeverij, 1976, 283 pp.

ALBERT, H., *Theorie en kritiek*. Meppel, Boom, 1976, 241 pp.

ALBERT, H., "Der Mythos der totalen Vernunft" en "Im Rücken der Positivismus?", in : ADORNO, T.W., Her., *Der Positivismusstreit... op. cit.*, p. 193 e.v., 267 e.v.

ULTEE, W.C., "Albert en Topitsch", in : RADEMAKER, L. & PETERSMA, E., red., *op. cit.*, deel 2, p. 110-133.

ULTEE, W.C., "Kritisch rationalisme", *op. cit.*, p. 282-284.

(2) ALBERT, H., *Transzendente... op. cit.*, p. 100 e.v.

JOLLES, H.M., "Albert's Münchhausen-trilemma : een kritiek", *Sociologische Gids*, 25e jg., nr 3, mei-juni 1978, p. 174-188.

Dit werken met dogma's werd in de samenleving soms beschermd door juridische normen op te stellen die dogma's niet discutabel maakten. In de sociale realiteit is het trouwens dikwijls zo dat bepaalde instituties de waarheidswaarde van bepaalde uitspraken garanderen, d.i. b.v. het geval in onderzoeksgroepen die zich geëngageerd noemen. Bepaalde principes mogen er niet in vraag gesteld worden. M.a.w. Albert gelooft dat men hier uitspraken 'immuun' maakt tegen kritiek.

Albert reageert ook tegen de naturalistische redeneerfout, nl. "dat wat is ook behoort te zijn". Dit zou impliceren dat men het rechtvaardigings - denken van de wetenschap ook op ethische principes zou toepassen : het dogmatisme zou in die zin de besluitvorming beïnvloeden. Waarden kunnen niet 'gerechtvaardigd' worden. Ook op waarden moet kritiek kunnen gebracht worden. Hier stelt zich een 'overbruggingsprobleem', nl. kunnen wij de kritische principes van de wetenschap ook naar de praxis overbrengen. Twee principes hiervoor zijn : 1) het realiseerbaarheidspostulaat, nl. "behoren impliceert kunnen", 2) het congruentiepostulaat, nl. in waarden mag niet verwezen worden naar factoren die niet voor wetenschappelijke behandeling in aanmerking komen. Het eerste principe stelt *daarbij* dat de wetenschap zal zeggen wat niet kan.

De waardevrijheid wordt ook door Albert verdedigd. Dit impliceert echter niet dat hij geen waarden het wetenschapsbedrijf ziet beheersen, nl. meent hij dat "waarheid" en "informatiegehalte" moet nagestreefd worden door de wetenschappelijke onderzoeker.

Een andere kritiek formuleert Albert op de hermeneutiek. De beklemtoning van het 'Verstehen' als verschillend van het verklaren, is een produkt van het onderscheid dat Dilthey maakt in de wetenschappen. Dit verschil werd soms ook zo voorgesteld zegt Albert, dat 'Verstehen' een alternatief was voor waarneming, "dus de zintuigelijke waarneming als registratie van een zintuigelijk gegeven en het *Verstehen* van de zin (*Sinnverstehen*) als interpretatie, dat wil zeggen als registratie van

een zin die het gegevene transcendeert,..." (1976, p. 41-42). Ook deze formulering verwerpt Albert omdat : "Een waarneming houdt steeds al de interpretatie van op dat moment aanwezige stimuli in, ook als taalkundige interpretatiemiddelen nog geen rol spelen". De oplossingen die Gadamer, Apel en Habermas in die zin voorstellen verwerpt hij. 'Verstehen' moet immers zelf nog 'verklaard' worden. Deze kan vlg. hem maar gebeuren vanuit het feit dat "*waarneming* zelf als een *interpretatieproces van tekens*" wordt beschouwd. "Men kan *Verstehen* in de zin van interpretatie van teksten of andere taalkundige uitingen zonder meer als een waarnemingsprestatie van een bijzondere aard beschouwen...". Voorwaarden tot Verstehen vindt men dus in de waarneming.

Tenslotte wijzen we er nog op dat Albert sterk tegen het dialectisch denken reageert (1).

2. *Het kritisch rationalisme in de sociologie*

a) Ofschoon tal van geleerden het filosofisch werk van Popper zeer hoog plaatsten en door hen werd gesteld dat hij "de grootste wetenschapsfilosoof (is) die er ooit is geweest" (P. Medarwar), (2), is het toch niet gemakkelijk direct de sporen aan te wijzen van Popper's denken in de sociologie.

Sommigen, zoals J. Rex, nemen de methode van falsificatie over op de ene plaats (3), maar reageren op andere plaatsen tegen de waardevrijheidsopvatting van Popper en zijn zware kritiek op het marxisme (4).

Zeer uitdrukkelijk zit de opstelling van Popper's falsificatie-theorie

(1) Voor deze korte schets werd gebruik gemaakt van : ALBERT, H., "Criticisme en naturalisme", in : ALBERT, H., *Theorie en Kritiek*, op. cit., p. 27-53.

(2) MAGEE, B., op. cit., p. 9 e.v.

(3) REX, J., *Key problems...* op. cit., p. 1819.

(4) REX, J., *Sociology and the demystification of the modern world*. London, Routledge and Kegan Paul, 1974, p. 224-225.

ingebouwd in het werk van Johan Galtung (1). Weinig plaats zal er wederom kunnen zijn in het empiricistisch, inductief denken van het symbolisch interactionisme van H. Blumer (So. II).

b. Laten wij echter enkele gelijkenissen opsporen in het werk van R.K. Merton met dit van Popper.

In een aantal van de meesterlijke artikelen uit *Social theory and social structure* wordt het probleem van de wisselwerking tussen theorie en onderzoek onderstreept (2). Het werk van Popper wordt in deze stukken niet vermeld, maar toch krijgen we de indruk dat Merton de theorie ook ziet als "a search light theory". Er moet een "... knowing the theory from which to derive hypotheses to be tested" zijn (p. 87). Ofschoon Merton hier het begrip 'testen' gebruikt, zien wij hier toch als uitgangspunt geformuleerd een theorie van waaruit hypothesen moeten geformuleerd worden. Merton gelooft immers dat algemene theorieën gunstiger zijn voor de ontwikkeling van de sociologie dan afzonderlijke hypothesen. Nochtans mag men niet blind zijn voor het feit dat Merton de term "confirmation" blijft behouden (p. 93), of ook nog spreekt over "testability" en "verified predictions" (p. 98).

Verder echter in dit werk spreekt hij over "confirm or refute hypotheses" (p. 103). Het begrip 'verwerping' wordt daardoor in zijn methodologie ingevoerd. Empirisch onderzoek heeft hiervoor een bijzondere betekenis, nl. dat de gedane observaties nieuwe hypothesen kunnen aanbrengen. Verder kan uit empirisch onderzoek ook de nood aan een nieuwe conceptueel schema, duidelijke concepten en nieuwe theorieën duidelijk worden.

In de twee essays "Social structure and anomie" en "Continuities in the theory of social structure and anomie" (p. 131-194) krijgt men dui-

(1) GALTUNG, J., *Theory and methods of social research*. London, Georg Allen and Unwin Ltd, 1969, p. 323 e.v.

(2) MERTON, R.K., *Social theory and social structure*. New York, The Free Press of Glencoe, 1963, p. 85-117.

delijk een voorbeeld van een zoeklichttheorie als uitgangspunt voor analyse.

Aansluitend bij ervaringsgegevens en literatuurstudie formuleert R. Merton vijf types van adaptatie (p. 140) :

Wijzen van adaptatie	Culturele doelen	Geinstitutionaliseerde middelen
I. Conformity	+	+
II. Innovation	+	-
III. Ritualism	-	+
IV. Retreatism	-	-
V. Rebellion	±	±

De betekenis van + is "acceptance", - is "rejection", en ± is "rejection of prevailing values and substitution of new values".

Vanuit deze theorie gaat Merton dan feiten verzamelen die zowel betrekking hebben op 'acceptance' als 'rejection' van culturele doelen en middelen. Maar, concludeert hij : "it has not put the explanatory power of the analytical scheme to full empirical test by determining group variations in deviant and conformist behavior; it has only touched upon rebellious behaviour which seeks to refashion the social framework" (p. 160).

In het tweede essay gaat hij dan verder empirisch materiaal aanvoeren. Hij voert hier aan dat adaptatie niet de enige wijze van handelen is, maar dat anomie dit proces doorkruist. Anomie wordt dan gezien als een breuk in de culturele structuur, m.a.w. een acute disjunctie tussen culturele normen en doelen enerzijds en de sociaal gestructureerde capaciteiten van de groepsleden om in overeenstemming met deze normen en doelen te handelen anderzijds. De structuur van de Amerikaanse samenleving is echter zo complex dat men op de differentiaties moet letten.

Dit heeft voor gevolg : "... It would search out, ..., the statuses in the structure of American society which entail the greatest difficulty for people to live up to the normative requirements, for this is what is meant by saying that the disjunction between accepted norms and opportunities for socially rewarded conformity to these norms 'exerts pressure' for deviant behaviour and produces anomie" (p. 176). Vervolgens bestudeert Merton op basis van empirisch onderzoek de verschillende adaptaties aan anomie.

De bedoeling van Merton is echter niet te komen tot een 'empirische generalisatie' : "This is an analysis of varying rates and types of deviant behavior, not an empirical generalization to the effect that all those subject to these pressures respond by deviation" (p. 183).

Ofschoon Merton dus niet spreekt in termen van falsificatie, vertrekt hij vanuit een zoeklicht-theorie over adaptatie en stelt zich vragen omtrent de factoren die afwijkingen t.o. deze adaptatie mogelijk maken. Zijn conclusie is daarenboven voorlopig.

c. Een zeer duidelijke redenering in termen van "conjectures and refutations" vindt men in het werk van Hans J. Hummell en K.D. Opp (1).

De schrijvers gaan van de vaststelling uit dat men dikwijls in de sociologie het probleem van het reductionisme van de hand heeft gedaan met de eenvoudige bewering dat de sociale realiteit iets bijzonders is dat niet te herleiden is tot de samenstellende delen, nl. de personen. Dit had volgens hen een blokering van de vooruitgang der wetenschap voor gevolg. Men poneerde eenvoudigweg een stelling en bracht de moed niet op om deze aan kritisch onderzoek te onderwerpen. Zij willen dit immobilisme doorbreken.

Daartoe gaan zij de 'probleemsituatie' zeer scherp omschrijven. Hiervoor moeten zij klaar omschrijven wat zij onder psychologische en so-

(1) HUMMELL, H.J. & OPP, K.D., *Die Reduzierbarkeit von Soziologie auf Psychologie*. Braunschweig, Fried. Vieweg & Sohn, 1971, 102 pp.

ciologische begrippen verstaan. Psychologische begrippen hebben betrekking op menselijke organismen of kenmerken daarvan, terwijl sociologische begrippen op collectiviteiten of kenmerken daarvan omvatten. Zij stellen dan als te toetsen hypothesen :

- 1) Sociologische begrippen zijn door psychologische begrippen te definiëren.
- 2) Singuliere voorvallen, die door sociologische uitspraken beschreven worden, kunnen door psychologische hypothesen verklaard worden.
- 3) Sociologisch wetmatige uitspraken zijn in hun oorspronkelijke of gewijzigde vorm uit psychologische uitspraken logisch af te leiden.

Deze probleemsituatie van het reductionisme moet dus verklaard worden door een tentatieve theorie. De werkwijze die zij dan verder voorstellen kan men zo samenvatten (p. 9) : "Fragen wir nun, in welcher Weise die Reduktionismus-These bestätigt oder widerlegt werden kann. Wenn behauptet wird, dass soziologische Begriffe durch psychologische Begriffe definiert werden können, und dass soziologische Hypothesen aus psychologischen Hypothesen ableitbar sind, so kann man dies offenbar nur überprüfen, indem man soziologische Begriffe daraufhin analysiert, ob sie durch psychologische Begriffe definierbar sind und indem man im einzelnen zeigt, dass soziologische Hypothesen aus psychologischen Hypothesen logisch ableitbar sind. Die Richtigkeit der Reduktionismus-These kann also nicht a priori entschieden werden, sondern nur nach einer eingehenden Analyse soziologischer Begriffe und Hypothesen.".

Om deze toetsing door te voeren gaan zij kollektieve eigenschappen uit de sociologie in hun analyse opnemen en pogen deze langs individuele eigenschappen te verklaren.

Het resultaat van hun onderzoek is dat zij geen enkel sociologisch begrip gevonden hebben dat niet herleidbaar was tot psychologische begrippen en dat men geen enkele sociologische hypothese niet heeft kunnen herleiden tot een psychologische hypothese. En zij concluderen (p. 10) : "Dies heisst selbstverständlich nicht, dass sie endgültig als bestätigt

angesehen werden kann. Bei jeder prüfbaren Allaussage ist ja immer eine Widerlegungsmöglichkeit gegeben. In unserem Falle bestünde eine Widerlegung darin, einen soziologischen Begriff zu finden, der nicht psychologisch definierbar ist, oder eine soziologische Hypothese zu finden, die nicht aus einer psychologischen in ihrer ursprünglichen oder in modifizierter Form abgeleitet werden kann. Solange solche Fälle nicht gefunden sind, muss man aufgrund unserer Ausführungen die Reduktionismusthese als vorläufig bestätigt ansehen."

De onderzoekers zijn er dus niet van overtuigd dat zij het laatste woord over het probleem gezegd hebben. Immers, zij leven in de overtuiging dat door hun bewijsvoering andere onderzoekers het probleem op eenzelfde kritische rationele wijze zullen aanpakken om te onderzoeken of de door hen voorgestelde oplossing houdbaar is.

d. Het kritisch rationalisme heeft echter ook zijn tegenstanders gekend. Zo denken we onder meer aan de reactie van Popper tegen het 'Verstehen'. Hij tracht het 'Verstehen' terug te voeren tot 'situational logic' of 'situational analysis' (1). Verder verwijzen we ook naar de zware aanvallen van Habermas op Popper (S.II, p. 5.24-5.31).

Habermas stelt o.m. dat Popper de redelijkheid als geloofspunt vooropstelt. Dit moet niet gelegitimeerd worden. In het maatschappijbeeld van Popper steekt de overtuiging dat de mensen in staat zijn om rationeel te discussiëren. Daarenboven treft men bij hem ook de dichotomie kennen-beslissen aan, juist zo als in het L.E..

e. Tenslotte verwijzen we nog naar pogingen om in de sociologie het principe van de wetenschappelijke research-programma's te hanteren. Op het wereldcongres van 1978 te Uppsala stelde Tyriakian een poging in die zin voor. Hierin stelde hij dat sociologie drie grote historische periodes had. De eerste was gevormd door Durkheim en zijn school. De

(1) POPPER, K.R., "On the theory of the objective mind", in : POPPER, K.R., ed., *Objective knowledge. op. cit.*, p. 153-190.

tweede werd opgebouwd rond Park en de Chicago-school tussen de twee wereldoorlogen en de derde werd in de U.S.A. en elders vorm gegeven onder invloed van T. Parsons. Overwegend wat we in *Sociologie II* hebben bestudeerd is het niet verwonderlijk dat deze theorie moeilijk kon blijven overleven. Andere benaderingen kunnen hier misschien een oplossing brengen.

De idee van de opeenvolging van wetenschappelijke research-programma's botst verder ook nog op weerstand van deze auteurs die hierin een bron zien van pseudo-pluralisme. Klima noemt dit pseudo-pluralisme omdat alle gebruikte theorieën waar kunnen zijn (niet waar moeten zijn). Het zijn m.a.w. theorieën die elkaar aanvullen; op zich geen antwoord verschaffen op de vraag waarom, wel wanneer men ze samenvoegt. Klima verworpt de opvatting dat dit pseudo-pluralisme vruchtbaar zou zijn voor de sociologie. Deze sociologische theorieën laten immers niet altijd kritiek toe. Ze schermen zich af voor empirische toetsing. Enkel indien er een methodologische consensus in de sociologie zou ontstaan is dit mogelijk, meent Klima (1).

(1) KLIMA, R., op. cit., p. 200-204.

4.44

§ 3. ANALYSES VANUIT 'WELTANSCHAUUNGEN'

Wanneer Hans Reichenbach de termen 'context of discovery' en 'context of justification' gebruikte dan had hij daar een speciale bedoeling mee voor wat betreft de epistemologie. Hij meende dat de epistemologie zich enkel bezig hield met de 'context of justification'. De 'ontdek-kingscontext' was voor hem een zaak van psychologie of geschiedenis. Hiertegen kwamen reacties van verschillende wetenschapsfilosofen. Wetenschap is een sociaal gebeuren en dat betekent dat het hanteren van een theorie ook moet bekeken worden op het ogenblik van haar ontdekking, ontwikkeling, de experimenten die men hanteert om haar te verwerpen of te behouden. Dit proces gebeurt met een bepaalde taal (de latere Wittgenstein). Wetenschappelijk denken wordt dus door deze factoren beïnvloed. Dit heeft voor gevolg dat wetenschapsfilosofie ook rekening moet houden met deze feiten, d.w.z. dat de benadering van de realiteit gebeurt vanuit bepaalde 'Weltanschauungen'. Theorieën worden geïnterpreteerd vanuit bepaalde 'Weltanschauungen'. Indien men dit stelt dan zal de wetenschapsfilosoof zeer duidelijk gaan rekening houden met de geschiedenis en de sociologie van de wetenschap.

Deze opstelling vindt men bij tal van auteurs, o.m. S. Toulmin, N.R. Hanson, T.S. Kuhn, P. Feyerabend. Zonder de betekenis van deze auteurs te willen meten, zullen we twee hiervan kort bespreken, omdat zij hun sporen in de sociologie hebben achtergelaten, nl. Kuhn en Feyerabend.

1. Wetenschapsfilosofische problemen

a. Thomas S. Kuhn (1)

Fundamenteel voor de wetenschapsfilosofie van Kuhn is de overtuiging dat

(1) KUHN, T.S., *De structuur van wetenschappelijke revoluties*. Meppel, Boom. 1972 (1962), 238 pp.
Kuhn's opvatting vindt men op tientallen plaatsen : wij vermelden enkel
- SUPPE, F., *op.cit.*, p. 135-151.
- KONINGSVELD, H., *op. cit.*, p. 155-175.
- MEYNEEL, H., "Science, the truth, and Thomas Kuhn", *in Mind*, Vol. 84, n 1, 1975, p. 79-93.

men wetenschap niet kan zien als een logisch opeenvolgend proces van redeneringen, maar dat wetenschap ontstaat binnen een 'gemeenschap' van wetenschappers, die op bepaalde tijden wordt doorbroken door 'revolutionaire' denkers die de oude wetenschappelijke schema's doorbreken en rondom zich een nieuwe gemeenschap van geleerden verzamelen. Kuhn diept m.a.w. een wetenschapsfilosofie op die haar inspiratie zoekt in een geschiedenis en een sociologie van de wetenschap.

Vertrekkend vanuit een 'preparadigmatische' periode gaat men over in een 'paradigmatische periode' of 'normale' wetenschap. Op een bepaald ogenblik stellen wetenschappers vast dat het gebruikte paradigma geen antwoord kan geven op de gestelde vragen; er breekt een crisis of revolutie uit, die opnieuw wetenschappers verzamelt. Terug krijgt men een 'normale' wetenschap, enz. Wetenschap ontwikkelt zich dus vlg. een aantal breuken.

Wat zijn de kenmerken van de preparadigmatische periode? Het gaat volgens Kuhn om een periode waarin "veelvuldige en diepgaande debatten over toelaatbare methoden, problemen en normen waaraan oplossingen moeten voldoen" (p. 66) te zien zijn. Het gaat eerder om 'scholen' die mekaar bestoken en zich niet zozeer de vraag stellen iets te verklaren dan wel de grondslagen van het verklaren betwisten. Kuhn stelt in dit verband dat de sociale wetenschappen misschien in dit stadium zijn blijven steken: "en het blijft een open vraag welke delen van de sociale wetenschap op dit moment ook maar één paradigma hebben verworven" (p. 30). In de wereld der wetenschap is men dus op zoek naar de 'normale wetenschap'. "Normale wetenschap heeft niet tot taak om nieuwe soorten verschijnselen ten tonele te voeren, de verschijnselen die niet in de doos passen worden dikwijls in het geheel niet opgemerkt. ...is normaal wetenschappelijk onderzoek gericht op het uitwerken van de verschijnselen en de theorieën waarin door het paradigma al voorzien wordt" (p. 40). Nu, dit paradigma is een zeer moeilijk ontwarbaar begrip. Margaret Masterman vond in het werk van Kuhn 21 verschillende betekenissen (1). Wij

(1) MASTERMAN, M., "The nature of a paradigm", in LAKATOS, I. & MUSGRAVE, A. eds., *Criticism and the growth of knowledge*. Cambridge, Cambridge University Press, 1970 (1972), p. 59-89.

geven de opvattingen die Kuhn gebruikte in zijn naschrift van 1969. "Aan de ene kant staat hij voor de constellatie van overtuigingen, waarden, technieken, enz., die de leden van een gegeven gemeenschap gemeen hebben. Aan de andere kant duidt de term één facet van die constellatie aan, de concrete oplossingen van puzzels, oplossingen die, gebruikt als voorbeelden, expliciete regels kunnen vervangen als basis voor de oplossing van de overblijvende normaalwetenschappelijke puzzels" (p. 199). De eerste betekenis is de sociologische, de tweede de filosofische. In de sociologische betekenis wordt een paradigma dus gebruikt door een wetenschappelijke gemeenschap, d.i. een groep wetenschappers die dezelfde opleiding hebben gehad, dezelfde literatuur verwerkt, enz. In de filosofische betekenis van de term gaat het om het aanwenden van een 'disciplinaire matrix'. 'Disciplinair' heeft betrekking op het feit dat onderzoekers uit een bepaalde discipline een gemeenschappelijk geheel van oplossingswegen hebben. 'Matrix' wijst op de samenhang van de verschillende elementen die in een discipline worden gebruikt ter oplossing van problemen.

Hier zijn 4 belangrijke bestanddelen te onderkennen. Op de eerste plaats de 'symbolische generalisaties', d.z. "uitdrukkingen, welke, zonder dat er problemen of meningsverschillen ontstaan, worden gehanteerd door de leden van een groep" (p. 208). Men kan hiertoe de symbolen rekenen uit de fysica.

Een tweede bestanddeel zijn "de metafysische onderdelen van de paradigma's". Dit betekent dat de wetenschappers 'gemeenschappelijke overtuigingen' hanteren, die ze uitdrukken in 'analogieën' en 'metaforen', b.v. "de moleculen van een gas gedragen zich als zeer kleine biljartballen die zich in het wilde weg bewegen". Zij zeggen aan de wetenschapper welke soorten verklaringen als oplossing van puzzels worden aanvaard.

Het derde bestanddeel zijn 'de waarden'. Zij vormen een sterk bindmiddel tussen de wetenschappers van een bepaalde gemeenschap (b.v. natuur-

wetenschappers). Als waarden ziet men : voorspellingen doen in accurate termen; kwantitatieve voorspellingen zijn te prefereren boven kwalitatieve voorspellingen; theorieën moeten de formulering en oplossing van puzzels mogelijk maken; theorieën moeten eenvoudig, consistent, plausibel en verenigbaar met andere theorieën zijn; wetenschap moet (of mag niet) wetenschappelijk nuttig zijn, enz.

Het vierde bestanddeel wordt gevormd door 'navolgenswaardige' voorbeelden'. Hieronder worden de oplossingen verstaan die aan de studenten worden aangeboden tijdens hun opleiding, b.v.

Normaal onderzoek is dus onderzoek dat op deze paradigma's wordt gebaseerd en dit gebeurt nu zowel experimenteel als theoretisch. Dit normaal onderzoek is nu niet gericht op vernieuwingen in het waarnemings- of begripssysteem. In het normale onderzoek kan men het resultaat anticiperen, maar de weg naar de oplossing kan lange tijd onbekend blijven. Dit is ook de ervaring die men heeft bij de oplossing van puzzels. Wetenschap is in feite het oplossen van puzzels, d.w.z. er zijn regels die men moet volgen om de oplossing te vinden. Deze regels zijn gegeven in het paradigma maar soms ook niet. Wat buiten dit paradigma ligt wordt op een bepaald ogenblik in de tijd afgedaan als metafysica, of onoplosbaar, of stof voor een andere wetenschap.

Wetenschappers zijn het nu meestal wel eens over de identificatie van een paradigma, maar daarom nog niet over de interpretatie of rationalisatie van een paradigma. Deze laatsten hangen immers af van de opleiding van de wetenschappers en de verschillende relaties in de gemeenschap van wetenschappers.

De normale wetenschap is nu het uitgangspunt voor ontdekkingen of vernieuwingen, of ook voor theoretische vondsten. De kenmerken hiervan zijn de volgende : "het voorafgaande bewustzijn van afwijkingen, het gradueel en gelijktijdig tot ontwikkeling komen van observationele en begripsmatige kennis, en daaruit voortvloeiende verandering van paradigmatische categorieën en procedures, die dikwijls met weerstand gepaard gaan" (p. 20). Deze weerstand vloeit voort uit het feit dat wetenschap-

pers zich erg gespecialiseerd hebben, en wanneer zij zich dan tot een nieuw paradigma te bekeren hebben, gaat dit niet zonder een zeker *afwijken*.

Om tot die afwijking te komen moeten er wetenschappers zijn die in staat zijn feiten waar te nemen die men met behulp van de bestaande paradigma's niet kan waarnemen. De pogingen van deze wetenschappers om nieuwe paradigma's te doen ingang vinden geven aanleiding tot crisis in de wetenschap. Dit betekent echter niet dat men direct het oude paradigma laat vallen. Hiertegen zal er weerstand groeien. Anomalieën of tegenvoorbeelden zorgen er dus niet direct voor dat een paradigma wordt verlaten. Historisch, meent Kuhn, kan men niet stellen dat "de methodologische stereotypie van de falsificatie door een directe vergelijking met de natuur" (p. 97) een nieuwe theorie heeft doen ontstaan. Volgens hem is het zo dat het verwerpen van een paradigma op iets meer gegrondvest is dan een falsificatie. M.a.w. als men een paradigma verwerpt dan doet men dit omdat men het oude paradigma vergelijkt met de natuur, maar ook omdat men het oude met het nieuwe paradigma vergelijkt. Ondertussen trachten de wetenschappers het oude paradigma nog te redden door talrijke verfijningen en ad hoc wijzigingen van hun theorie.

De overgang naar een nieuw paradigma noemt Kuhn een wetenschappelijke revolutie. Deze revoluties waarnemen is vlg. Kuhn echter geen eenvoudige zaak. Men ziet nogal graag het ene uit het andere voortvloeien. Wij hebben nochtans referentiepunten die ons de revoluties kunnen duidelijk maken, nl. de leerboeken die op het ogenblik van een bepaalde stand van de wetenschap worden gebruikt om de jonge wetenschappers in te leiden in het heersende paradigma. Uit confrontatie van deze met wat we nu aan paradigma's bezitten kan men de revolutie waarnemen. Deze revoluties aanvaarden is nochtans geen eenvoudige zaak van de revolutionaire wetenschapper : het heersende paradigma geeft hem immers de zekerheid dat hij voor vele problemen de oplossing zal vinden. Daarover heeft hij echter geen zekerheid bij zijn nieuw paradigma.

Waarom deze wetenschappelijke revoluties doorbreken kan niet aangetoond worden in termen van een redenering die de vorm aanneemt van een wiskundig of logisch bewijs. Moest dit het geval zijn dan zou elk van de partners de redenering kunnen overdoen, toetsen of de uitgangspunten op dezelfde wijze worden geïnterpreteerd, en op het einde van de redenering zou één van de partijen moeten toegeven dat men een fout heeft gemaakt. De argumentatie in een wetenschappelijke revolutie verloopt anders. Men discuteert over de uitgangspunten en tracht elkaar te overtuigen. "Er is geen neutraal algoritme voor de keuze van theorieën, geen systematische beslissingsprocedure die, wanneer ze op de juiste wijze wordt toegepast, elk individu in de groep moet brengen tot dezelfde conclusie" (p. 224). Het gaat om een beslissing die genomen wordt door de gemeenschap wetenschappers.

Een nieuw paradigma mag ook niet aangenomen worden op basis van niet-professionele autoriteit. Het mag enkel maar gebeuren door de professionele gemeenschap, d.w.z. "moet ongeveer samenvallen met de duidelijk omliggende gemeenschap van de collega's van de betreffende wetenschappen" (p. 192). Het gaat hier om mensen die een gemeenschappelijke opleiding en ervaring bezitten. Hier ligt ook de basis van één waarheid in de wetenschap.

Kuhn zag ook wel dat in zijn analyse het gevaar van het relativisme dreigde. Hij wijst er echter op dat wanneer men de historische ontwikkeling van wetenschappen bekijkt men een vooruitgang ziet in de wetenschap, al is het *maar* op het vlak van "eenvoud, bereik en compatibiliteit t.a.v. andere specialismen". Latere wetenschappelijke theorieën komen later dan vroegere tot een oplossing van puzzels. Dit is geen relativistische stellingname, meent Kuhn.

b. Paul Feyerabend (1)

Zoals de ondertitel van zijn hoofdwerk vermeldt will Feyerabend komen tot een 'anarchistische theorie van de kennis' of beter tot een 'dadaistische' theorie. De grondtoon van deze stelling is dat wetenschap een niet erg serieuze zaak is. Zij is even onberekenbaar als veel andere menselijke ondernemingen en wordt eerder door onredelijke, zinloze en onmethodische inzichten bepaald dan wel het omgekeerde. In die opstelling gelooft Feyerabend dat anarchisme de wetenschap kan vooruithelpen. Uit de geschiedenis van de wetenschap, heeft hij geleerd dat slechts één principe geldt nl. 'anything goes' (1974, p. 28). Hij wil daarom de wetenschappers overtuigen dat elke methodologie *haar* grenzen heeft en onvolmaakt is.

Ofschoon lange tijd anders voorgesteld is wetenschap een ideologie zoals er vele ideologieën zijn geweest die de mensen gevangen hielden. Nu heeft men lang geloofd dat wetenschap een middel was om de mensen vrij te maken van alle mogelijke vooroordelen, maar men zag niet in dat éézijdige methodologische opties in feite geen bevrijding van vooroordelen bewerkte, maar wel een reeks vooroordelen toevoegde aan de reeds bestaande. Wetenschappelijk 'waar' werd genoemd dat wat de belangrijkste wetenschappers stelden en dit werd in de wetenschappelijke opvoeding ingebouwd. Later kon dan eventueel blijken dat dit mis was. Ondertussen had wetenschap echter juist zoals de ideologieën bijgedragen tot het handhaven van een onjuiste opvatting.

Het standpunt van Feyerabend is dan dat er geen methode in de wetenschap is. Uit het onderzoek van verschillende methodologische opstellin-

(1) FEYERABEND, P., *Against method*. London, NLB, 1976 (1975), 339 pp.
 FEYERABEND, P., "Deskundigen in een vrije samenleving" en "Hoe verdedigen wij onze samenleving tegen wetenschap", in KUNNEMAN, H., red., op. cit., p. 154-198.
 SAHNER, H., "Erkenntnistheoretischer Anarchismus als neue Form des Eskapismus", in *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 30 Jr., n 3, September 1978, p. 548-571.

gen moet tot dit besluit komen. De opstelling b.v. dat wetenschap feiten verzamelt en op basis hiervan theorieën formuleert is logisch niet houdbaar. Theorieën kunnen immers logisch niet uit feiten 'volgen'. Dit werd reeds door Mill destijds onderkend, meent Feyerabend : "het is onmogelijk theorieën te rechtvaardigen; men kan hun uitmuntendheid niet aantonen door ze te betrekken op andere theorieën". De oplossing die Popper later heeft voorgesteld verandert weinig aan het probleem : ook Popper's oplossing geeft geen sluitend antwoord op de vraag *naar* de wetenschappelijke methode. Want wat zien we als er een nieuwe, revolutionaire theorie tot stand komt ? Er bestaat geen mogelijkheid om te zeggen onder welke voorwaarden deze theorie kan gefalsifieerd worden. "...vele revolutionaire theorieën zijn onweerlegbaar" (1978, p. 188). Indien men afgeleide theorieën opbouwt die wel falsificeerbaar zijn, dan hebben zij dikwijls nog weinig gemeen met de oorspronkelijke theorie. Vervolgens reageert hij ook scherp tegen Kuhn ("Kuhns ideeën zijn interessant maar zijn helaas te vaag om tot iets anders dan kletskoek te leiden.") en Lakatos. Lakatos spreekt van wetenschappelijke onderzoeksprogramma's die over een ganse periode een geheel van theorieën omvat. Hij plaatst dus de methoden in hun historische context. De optie voor deze wetenschappelijke onderzoeksprogramma's bij Lakatos is volgens Feyerabend van deze aard dat de onderzoeker in feite vrij kan kiezen voor een onderzoeksprogramma en dat hij dit blijft volgen in de mate dat hij het niet 'degenererend' noemt. In feite heeft Lakatos dus geen methodologie.

En dit kan ook niet vlg. Feyerabend. Daarvoor voert hij enkele belangrijke thesissen in, die hij wel sterk beargumenteert :

- 1) "The first thesis is that there are frameworks of thought (action, pion) which are incommensurable" (1975, p. 271).
- 2) "...the development of perception and thought in the individual passes through stages which are mutually incommensurable" (1975, p. 272).
- 3) 'My third thesis is that the views of scientists, and especially

their views on basic matters, are often as different from each other as are the ideologies that underlie different cultures" (1975, p. 274).

Wat blijft er de wetenschapper dan nog over ? Niet veel meer dan wij tot de rationele wereld rekenen. Noch de methodes van Carnap, Hempel, Nagel, Popper of Lakatos voldoen. Het enige waar men kan naar teruggrijpen is : "esthetische oordelen, oordelen van smaak, metafysische vooroordelen, religieuze verlangens". "... what remains are our subjective wishes" (1975, p. 285).

Sommigen, stelt Feyerabend, hebben het belang van de wetenschap ook menen aan te tonen op basis van de prestaties van de wetenschappen. Wetenschappen hadden iets gerealiseerd. Dit is een valide argument, meent hij, indien iets anders dergelijke resultaten niet zou gehad hebben. Dit kan echter niet gehandhaafd worden. Naast het nut van de wetenschap kan men ook zien dat b.v. telepathie bepaalde resultaten afwierp zonder daarom in de wetenschap opgenomen te zijn. Daarenboven is het ook zo dat wetenschap niet totaal autonoom ontwikkelt, maar wel in relatie met andere fenomenen, b.v. "De mechanica en optica hebben veel te danken aan ambachtslieden; de geneeskunde aan vroedvrouwen en heksen" (1978, p. 194). Tegen alle rationele methodologische regels in worden er nieuwe problemen in de wetenschap aangesneden. Wetenschap verschilt in die zin niet van andere ideologieën, meent Feyerabend. "De wetenschap is slechts een van de vele ideologieën die de motor vormen van de samenleving en zij dient ook als zodanig behandeld te worden" (1978, p. 192; 1975, p. 299). Om te voorkomen dat deze 'mythe' gebruikt wordt tegen de mens moet wetenschap gescheiden blijven van de staat. De staat mag immers de ene ideologie niet voor de andere verdedigen.

2. Het paradigmatisch denken in de sociologie

Het principe van het paradigmatisch denken in de geschiedenis van de wetenschap (en dus in de filosofie van de wetenschap) was een revolutionaire vernieuwing. Eens het principe geformuleerd werd het door tal van

wetenschapsfilosofen bediscuteerd, maar werd het daarenboven door tal van sociale wetenschappers gehanteerd om een beeld op te hangen van de stand van hun wetenschap. Dit betekende echter niet dat het beeld van een wetenschap die door revoluties ontwikkelde door iedereen werd aanvaard. Toulmin b.v. aanvaardde deze wetenschappelijke revoluties niet (1). En een gelijkaardige kritiek kreeg hij van Lakatos te horen. Spijts dit alles is het werk van Kuhn toch zijn sporen blijven trekken in de wetenschapsfilosofie en heeft er sporen van anarchie achtergelaten, product dat we eerder van Feyerabend zouden verwachten. Op basis van de analyse van Kuhn komt wetenschappelijke kennis op een zeer zwakke *basis* te rusten. Het hangt af van attitudes, van groepen en van machten die allen hun stempel op de positie van de wetenschap drukken.

Het is niet abnormaal dat tal van sociologen in de benadering van Kuhn een opstelling zagen die hen als zeer bruikbaar overkwam. Kuhn viel immers terug op structurele en culturele factoren om de wetenschap te verklaren. Nochtans was Kuhn niet direct overtuigd van de wetenschappelijke waarde van de sociologie. In de sociale wetenschappen vond hij geen paradigma's terug die vergelijkbaar waren met deze van de natuurwetenschappen; men verklaart daar nog steeds in de pre-paradigmatische periode (2). Wanneer hij in zijn naschrift de term disciplinaire matrix invoert dan kan men misschien meer plaats geven aan het standpunt dat sociologie paradigma's hanteert. Ondertussen is er een lawine aan literatuur tot stand gekomen die het paradigma-denken in de sociologie verdedigen, maar ook die deze benadering aanvallen.

Sommige sociologen plaatsen de sociologie in de pre-paradigmatische periode. Dit vinden we duidelijk bij Dixon (3), Hage (4), W. Regan (5),

(1) SKOLIMOWSKI, H., "The scientific world view and the illusions of progress", in *Social Research*, Vol. 41, n° 1, Spring, 1971, p. 64.

(2) KUHN, T.S., *op. cit.*, p. 30.

(3) DIXON, K., *Sociological theory. Pretence and possibility*. London, Routledge & Kegan, 1973, p. 26.

(4) HAGE, J., *Techniques and problems of theory construction in sociology*. New York, John Wiley, 1972, p. 188.

(5) PHILIPS, D.L., "Paradigms, falsification, and sociology", *Acta Sociologica*, Vol. 16, 1973, p. 21.

D. Truman (1), R. Klima (2). De vraag voor sommigen blijft dan echter nog steeds of men wel kan spreken van een pre-paradigmatische positie van de sociologie. Voor Dixon is dit klaar; in deze zin dat sociologie geen aanvaard paradigma heeft voor 'professionele praktijk'. Derek Phillips daarentegen is daarvan niet zo sterk overtuigd. Hij meent dat aangezien sociologen beschikken over tijdschriften, beroepsverenigingen, een curriculum, enz. men eventueel wel over een paradigma beschikt en niet in een pre-paradigmatische periode verkeert. (Dit impliceert echter nog niet dat Phillips zich akkoord stelt met deze paradigma-benadering : hij reageert o.m. sterk tegen het gesloten paradigma-beeld (3). Anderen, o.m. John D. Heyl, geloven niet dat de sociale wetenschappen in het algemeen het niveau van paradigma halen, en bijgevolg zeker niet de sociologie (4).

Wederom anderen - en dit is een respectabel deel - hanteren het paradigma-concept zonder veel problemen. Thomas P. Wilson geeft b.v. een analyse van een 'normative paradigm' en een 'interpretive paradigm'. In het normative paradigma worden theorieën opgenomen van Skinner, Homans, Parsons en in het interpretatieve komt Blumer en de etnomethodologen aan bod (5). Op dezelfde wijze gaat Bottomore tewerk. Hij spreekt over historische sociologie, Marxisme (structuralisme en Frankfurters), fenomenologie (Schütz) als diverse paradigmata, d.i. sociologie is een 'multi-paradigm science' (6).

(1) PHILLIPS, D.L., *op. cit.*, p. 21.

(2) KLIMA, R., *op. cit.*, p. 204, e.v.

(3) PHILLIPS, D.L., *Wittgenstein... op. cit.*, p. 113 e.v.

(4) HEYL, J.D., "Paradigms in Social Science", in *Society*, July-August 1975, p. 66-67.

(5) WILSON, T.P., "Normative and interpretive paradigms in sociology", in DOUGLAS, J., ed., *Understanding Everyday Life*. London, Routledge & Kegan, 1974, p. 57-79.

(6) BOTTOMORE, T., "Competing paradigms in macrosociology", *Annual Review of Sociology*, Vol. 1, 1975, p. 191-201.

Ook Robert W. Friedrichs hanteert het paradigma-begrip in relatie tot de sociologie. M.a.w. hij vraagt zich af of de sociologie ooit in haar geheel akkoord was over één bepaald paradigma. In feite stelt hij vast dat op eenzelfde moment nu twee paradigma's worden gehanteerd : het systeemparadigma en het conflictparadigma (1). Dit zijn wat hij noemt 'first-order paradigms', d.w.z. paradigma's die zijn opgebouwd op basis van het zelfbeeld dat de socioloog heeft van zichzelf. Het conflictparadigma wordt gehanteerd door de 'profetische sociologen', sociologen die hun tijd investeren in het critiseren van de mythes in de samenleving (Mills). Het andere paradigma noemt hij het 'priestly paradigm', d.w.z. sociologen leggen de klemtoon op het ontwikkelen van empirische methodes om een waarde vrije wetenschap op te bouwen. Deze twee paradigma's worden aangevuld vanuit 'second-order paradigms', d.w.z. paradigma's opgebouwd op basis van de inhoud die wordt bestudeerd (b.v. marxisme, actietheorie, ruiltheorie, enz.). Deze zijn eigenlijk theorieën. In feite krijgt men zo voor alle theorieën het begrip 'paradigma' in de plaats gesteld.

Christopher G.A. Bryant maakt het nog complexer : hij spreekt over "the multi-paradigmatic state of sociology". Hiertoe rekent hij alle verschillende benaderingswijzen van de maatschappij, d.i. o.m. positivisme (Comte), Durkheim, 'la sociologie active' (Marx, Sartre), Weber, Dahrendorf, 'the new sociology' (Mills). Dit geeft aan de sociologie een zeer verward karakter (2). In dezelfde libertijnse vorm loopt N. Mullins. Zijn paradigma's zijn echter wel opgebouwd op basis van een empirisch observeren van samenwerkingsverbanden tussen sociologen en de collectieve vorming van sociologen (3).

Tenslotte behandelen we wat meer extensief de opstelling van George

(1) FRIEDRICHS, R.W., op. cit., p. 1-56, 290-291.

(2) BRYANT, C.G.A., *Sociology in action*. London, George Allen & Unwin, 1976, 378 pp.

(3) MULLINS, N.C., *Theories and...*, 337 pp.

Ritzer (1), omdat hij een poging onderneemt om de ganse sociologie daarin onder te brengen. Het uitgangspunt voor Ritzer is de kritiek die Margaret Masterman geeft op Kuhn (2).

Masterman wijst op het feit dat de 21 betekenissen van paradigma door Kuhn gebruikt kunnen ondergebracht worden in drie categorieën (p. 65) :

- 1) 'metaphysical paradigms or metaparadigms', d.w.z. paradigma's als 'geloof', 'mythe', 'succesvolle metafysische speculatie', enz.;
- 2) 'sociological paradigms', d.w.z. een 'universeel erkend wetenschappelijk resultaat', een 'concreet wetenschappelijk resultaat', enz.;
- 3) 'artefact paradigms or construct paradigms', d.w.z. een 'bepaald handboek of klassiek werk', een 'geheel van instrumenten', een 'grammatikaal paradigma', enz.

Masterman stelt vervolgens dat de analyse van Kuhn van pre-paradigmatische naar paradigmatische situaties niet voldoende is. Zij meent dat men moet rekening houden met "non-paradigm science, multiple-paradigm science, and dual-paradigm science" (p. 73). De eerste positie is er wanneer er geen paradigma is; het zijn de eerste momenten waarin men begint te denken over de wereld. Een 'multiple-paradigm science' heeft veel paradigma's, b.v. psychologie en de sociale wetenschappen. En in de crisis-periode wanneer één paradigma met een ander vecht voor de hegemonie, spreekt Masterman van een 'dual-paradigm science'.

Op basis van dit standpunt, poneert Ritzer, dat er in de sociologie op dit ogenblik vele paradigma's bestaan die tegen elkaar strijden voor de hegemonie in de sociologie. Aangezien dit niet een zuiver rationele discussie is, maar er ook irrationele elementen in meespelen, kan men stellen dat het om een soort politiek gevecht gaat tussen aanhangers van verschillende paradigmata.

(1) RITZER, G., *op. cit.*, 234 pp.

(2) MASTERMAN, M., *op. cit.*, p. 59 e.v.

Uitgaande van het volgende paradigma-concept ziet Ritzer dan drie paradigmata in de sociologie : "Een paradigma is een fundamenteel beeld van het voorwerp van een wetenschap. Het dient om te definiëren wat bestudeerd worden en welke regels er moeten gevolgd worden bij het interpreteren van de verkregen antwoorden. Een paradigma is de breedste consensus-eenheid in een wetenschap en dient om een wetenschappelijke gemeenschap te differentiëren van een andere. Het geeft en definieert de verschillende voorbeelden, theorieën, methodes en instrumenten van een wetenschap en brengt deze met elkaar in relatie" (p. 189).

- 1) Het 'social facts-paradigm'. Het voorbeeld is hier Durkheim met zijn *Les règles de la méthode sociologique*. Een sociaal feit moet volgens Durkheim gezien worden als een ding dat extern is voor het individu dat een dwang legt op het individu. Durkheim geeft ze echter niet de ontologische status van een ding. Sociale feiten zijn in zijn ogen inter- en intra-subjectief. In dit paradigma horen meerdere theorieën thuis, nl. het structureel-functionalisme (R. Merton), de conflicttheorie (Dahrendorf), de systeemtheorie (Buckley) (1) en de macro-sociologie van Etzioni. Als methodes nemen deze sociologen interviews en of vragenlijsten.
- 2) Het 'social definition paradigm'. Hier staat de studie van het sociale handelen door Weber model. Het gaat hier om de vraag welke betekenis de actors aan hun handelen geven. Er gaat bijna geen belangstelling uit naar structuren en instituties bij Weber als hij het sociale handelen bestudeert. Nochtans zal hij in een groot deel van zijn werk structuren en instituties gaan analyseren (godsdiensociologie). In dit paradigma wordt de mens gezien als de creator van zijn eigen handelen en dit geeft aanleiding om te gaan zien hoe de mensen een sociale definitie geven van de werkelijkheid. Sociale processen worden in dit paradigma intensief bestudeerd. De theorieën in

(1) Dit standpunt kunnen wij niet delen. Buckley doet uitdrukkelijk een beroep op ruiltheorie en symbolisch interactionisme.

dit paradigma zijn : actie-theorie (de vroegere Parsons), symbolisch interactionisme, fenomenologische sociologie, het dramaturgisch model (Goffman) en de existentiële sociologie (Manning, Douglas). Als onderzoeksmethode staat hier de observatie-techniek centraal.

- 3) Het 'social behavior paradigm'. Als voorbeeld fungeert hier het werk van B.F. Skinner. Het voorwerp van onderzoek is het geconditioneerd gedrag. De sociaal-behaviouristen verwerpen dat er zo iets is als een vrije geest die ingrijpt tussen de conditionering en het gedrag. Ook hebben zij geen aandacht voor structuren en instituten. De theorieën, die hierin ontwikkeld zijn zijn de behaviouristische sociologie (zij passen de behaviouristische psychologie toe op sociologische problemen) en de ruiltheorie. De methode die de overhand heeft is het experiment (laboratorium, veld).

Ofschoon Ritzer het grootste deel van zijn boek besteedt (p. 36-165) om dit standpunt te verdedigen, voelt hij zich toch niet zo zeker over de juistheid van zijn optie. De argumenten van zijn betoog liggen trouwens niet steeds in de wetenschappelijke sfeer ('estetically pleasing'. "It fits my own experience in the field" (p. 197)). Hij zoekt dan evidentie bij andere auteurs, ofschoon hij de zwakte van deze argumenten inziet. Brown en Gilmartin b.v. vinden dat het onderzoek in een bepaalde periode uiteenvalt in drie belangstellingsdomeinen (zie tabel). Ritzer meent dat zijn terminologie hier kan bij aansluiten (p. 31).

Comparison of Articles Published in the *American Journal of Sociology* (1940-1941 and 1965-1966) by Type of Variable Analyzed

Type of Variable Analyzed	Year	
	1940-1941	1965-1966
Individual (Social Behavior Paradigm)	30.9 %	36.5 %
Individual-Group (Social Definition Paradigm)	33.2 %	32.3 %
Group (Social Facts Paradigm)	35.9 %	31.2 %

Adapted from : Julia S. BROWN and Brian G. GILMARTIN, "Sociology Today : Lacunae, Emphases and Surfeits", *American Sociologist*, 4 : 283-90, 1969.

Een ander auteur die hem in zijn overtuiging steunt is T. Abel (*The foundation of sociological theory*, 1970). Deze voert eveneens een driedeling in om de aard van sociale collectiviteiten te beschrijven.

Theoretisch perspectief van Abel	Paradigmata van Ritzer
sociaal nominalisme (Allport, M. Brodbeck)	social behavior
sociaal realisme (organicisme, C. Warriner)	social facts
sociaal humanisme (groep ingebeeld door leden)	social definition

Ofschoon Ritzer deze gelijkenissen niet ziet als een bewijs, noemt hij het boek een ondersteuning van zijn theorie.

Alhoewel Ritzer nu stelt dat sociologie volgens deze drie paradigmata ontwikkelde, komt hij toch tot de eigenaardige conclusie dat juist de oudste theoretici de belangrijkste bruggenbouwers waren tussen de verschillende paradigmata. Zij incorporeerden dus in hun werk de vernietiging van de brug die zij meenden te kunnen slaan. Hij stelt o.a. dat Durkheim de brug trachtte te slaan tussen de 'social facts' en de 'social definition'-paradigma. Hetzelfde kan men zeggen over Weber en over Marx. Parsons van zijn kant integreerde 'social factism', 'social definitionism' en 'social behaviorism'. Recentere pogingen van verzoening ziet Ritzer nog in het werk van P. Berger en T. Luckmann. ('social factism' en 'social definitionism'), C.K. Warriner (1970, symbolisch interactionisme en 'social facts'), P. Singelman (ruiltheorie en symbolisch interactionisme) (1). Dat al deze theoretische bruggen ook hun impact hebben op de methodische aanpak van de problemen is duidelijk. In dit verband moet de term van Webb 'triangulation' onthouden worden.

Deze pogingen in de sociologie om met veel paradigma's te werken heeft zijn voor- en nadelen.

(1) SINGELMAN, P., "Exchange as symbolic interaction : convergence between two theoretical perspectives", *American Sociological Review*, Vol. 37, August, 1972, p. 414-424.

De nadelen zijn velerlei :

- 1) De veelheid aan opvattingen staat de ontwikkeling naar een 'normale wetenschap' in de weg.
- 2) Een hoog engagement in één paradigma verhindert de anomalieën van het paradigma te zien.
- 3) Er wordt veel tijd besteed aan het opbouwen van het 'gelijk hebben' van een paradigma, en weinig tijd voor kritiek.
- 4) Verdedigers van een paradigma overdrijven gemakkelijk de verklarende waarde van een paradigma.
- 5) Er bestaat de neiging om een tegenstander te veroordelen omdat hij niet gedaan heeft wat de aanvaller meende dat hij zou moeten doen.

De voordelen van de vele paradigmata zijn :

- 1) Discussies tussen de verdedigers van verschillende paradigmata kunnen nieuwe ideeën een kans geven.
- 2) Uit kritiek van andere auteurs kan er verduidelijking komen van de ideeën van een verdediger van een paradigma.
- 3) Uit de kritiek kunnen integraties van verschillende paradigmata ontstaan.

Ritzer besluit deze confrontatie van voor- en nadelen met te stellen dat de 'net balance' in het nadeel van de sociologie uitvalt. Er is immers teveel tijd besteed aan politieke debatten over de bruikbaarheid van paradigmata.

Als oplossing ziet Ritzer dat sociologen moeten zoeken naar een verzoening van de paradigmata, die zeker niet mogen gereïficeerd worden. Een laatste facet van het paradigma-begrip is het gebruik ervan in sociologisch onderzoek. Lodahl en Gordon trachten met behulp van het paradigma-begrip (consensus over wet, theorie en methodologie) een aantal hypothesen te toetsen (1). Zij doen dit op basis van een schriftelijk

(1) LODAHL, J.B. & GORDON, G., "The structure of scientific fields and the functioning of university graduate departments", *American Sociological Review*, Vol. 37, February, 1972, p. 57-72.

rondgestuurde vragenlijst naar 80 departementen (1.161 antwoorden of 51 %). In eerste instantie vroegen zij aan fysici, chemici, sociologen en politologen om 7 disciplines te rangschikken op basis van de consensus die er bestond binnen het vak over wetten, theorieën en methodologie. Het resultaat in onderstaande tabel maakt duidelijk dat er een relatief grote overeenstemming bestaat over de rangschikking van de disciplines. Men ziet ook dat sociologie en politieke wetenschappen het laagst geplaatst worden. Opvallend is ook dat de rangschikking gegeven door fysici en chemici dezelfde is, alsook deze gemaakt door sociologen en politologen.

Rankings of Selected Scientific Fields on Paradigm Development.

Fields Ranked	Respondent Fields			
	Phys.	Chem.	Soc.	Pol. Sci.
Biology				
- Column rank	3	3	3	3
- Mean	3.0°	3.0	2.9	2.8
Chemistry				
- Column rank	2	2	2	2
- Mean	1.7	1.8	1.8	1.7
Economics				
- Column rank	4	4	4	4
- Mean	4.2	4.5	3.9	3.9
Physics				
- Column rank	1	1	1	1
- Mean	1.3	1.3	1.4	1.5
Political Science				
- Column rank	6	6	7	7
- Mean	5.9	5.8	6.5	6.3
Psychology				
- Column rank	5	5	5	5
- Mean	5.1	4.9	4.8	4.9
Sociology				
- Column rank	7	7	6	6
- Mean	6.0	6.0	5.8	5.9

The weighted means of rankings by individuals appear below the rank of that mean within the respondent field.

Op basis hiervan gaan zij spreken van de 'high-paradigm scientists', d.i. fysici en chemici, en 'low-paradigm scientists', d.i. sociologen en politologen. Zij stelden o.m. vast dat de 'high'-groep positiever stond t.o. het les geven aan graduate-studenten dan de 'low'-groep; dat de 'high'-groep meer assistenten had dan de 'low'-groep; dat de 'high'-groep meer graduaat-studenten in het departement wil dan de 'low'-groep, enz.

Voorgaande analyse laat toe te concluderen dat het paradigmabegrip in elk geval in de sociologie is doorgedrongen als een analyse-instrument voor zowel de studie van de sociologie in het algemeen als de sociologie van de wetenschap. Men kan zich echter de vraag stellen of het invoeren van dit begrip meer inzicht heeft gegeven in de veelheid van sociologische theorieën in vergelijking met de benaderingen zonder het paradigma-begrip. Op basis van dit onderzoek voelen we ons meer geneigd om negatief te antwoorden. Het voordeel is echter wel dat het uitgangspunt van Kuhn de sociale dimensie en de ideologische achtergrond van alle wetenschappen heeft bloot gelegd, zodat de socioloog zich niet meer langer alleen voelt in zijn 'zwakke' positie. Het paradigma-begrip heeft echter weinig bijgedragen tot de oplossing van het relativiteitsprobleem. Het werd er immers scherper door.

Vertrekkend vanuit een analyse van de eigenheid van Weber en Durkheim waren we in de voorgaande hoofdstukken samen met Zijderveld tot de bevinding gekomen dat een dialectische benadering van de sociale werkelijkheid de meest adequate aanpak is. Zijderveld liep hierdoor in het spoor van G. Gurvitch. Bij deze socioloog komt de dialectiek centraal te staan in het sociologisch onderzoek. Dialectiek in zijn ogen is zowel een facet van de complexe realiteit die in een proces van wederzijdse beïnvloeding van de verschillende bestanddelen groeit als een methode om een beschrijving te geven van de sociale werkelijkheid.

De dialectiek overheerst dus de ganse sociologie in de opvatting van Gurvitch, zowel wat hun domein als wat hun methode betreft en de wisselwerking tussen die twee. Terecht merkt Gurvitch op dat deze dialectiek een beweging kan geven tot in het oneindige. Om deze dialectische beweging te beperken meent hij echter dat men op meer dan 'één procédé' beroep moet doen, die ofwel individueel, ofwel in concurrentie met elkaar, ofwel in verbinding met elkaar kunnen gebruikt worden. Hij onderscheidt vijf procédés, ofschoon deze lijst naar zijn mening niet definitief is. Deze dialectiek-opvatting is nochtans niet het monopolie geweest van de juist genoemde sociologen. Naast hen bestonden er tal van sociologen die de dialectiek als een essentieel bestanddeel van het sociale gebeuren beschouwden, en die een methode ontwikkelden die zij dialectisch noemden. Anderen daarentegen zagen een dialectiek in de samenleving maar gebruikten de vorm niet. Omwille van de grote betekenis die in de sociologie aan de dialectiek wordt gegeven gaan we even zien hoe die dialectiek omschreven wordt en op welke wijze die dialectiek in de bijzonderste strekkingen van de sociologie terug te vinden is.

§ 1. OPVATTINGEN OVER DIALECTIEK

Het begrip 'dialectiek' kwam door Plato in de filosofie terecht (1). In zijn werk over de 'Republiek' ontwikkelt hij deze term als een methode die naar een 'hogere' waarheid moet voeren dan dit het geval is in de ervaringswetenschappen en het formeel logisch-mathematisch denken. Gurvitch ziet in het werk van Plato 5 karakteristieken aan de dialectiek verbonden :

- 1) Het is een methode om aan de mensen te leren tot intellectuele intuïtie te komen. Daarbij gaat hij uit van de vooronderstelling dat er een eeuwige wereld van onveranderlijke ideeën bestaat.
- 2) Het is een dialectiek die opstijgt tot de kennis van de hoogste Idee.
- 3) De dialectiek van Plato veronderstelt dat de inzichtelijke wereld van de Ideeën superieur is aan de sensibele realiteit en aan de opvattingen en de opinies van de mensen.
- 4) Het is ook een positieve dialectiek, in die zin dat deze dialectiek een vreugde of gelukzaligheid brengt door het feit dat men tot de beschouwing van de eeuwige Ideeën komt.
- 5) De dialectiek bij Plato is daarenboven meer rationeel dan mystiek.

Doorheen de geschiedenis van de wijsbegeerte heeft dit begrip voortdurend veranderende betekenissen gekregen, stelt Gurvitch in zijn *Dialectique et sociologie* vast. Zonder dieper op deze betekenissen in te gaan, gaan we even zien hoe dialectiek op dit ogenblik in de sociologie wordt gezien. Hierbij laten we ons leiden door de analyses van L. Gross en L. Schneider.

Ilewellyn Gross spreekt over een '*neodialectiek*', die eveneens kan vervangen worden door de begrippen 'perspectival assessment' of 'contextual appraisal'. Als dusdanig is dit begrip niet beperkt tot een bepaalde methode of objectief, situatie, of klasse van substantiële proposities. De centrale premissie is : "that every viewpoint, in-

(1) TOPITSCH, E., *Soziologie und Dialektik*, in : BERNSDORF, W., *Wörterbuch der Soziologie*, Stuttgart, Ferdinand Enke Verlag, 1969, p. 1074.
GURVITCH, G., *Dialectique et Sociologie*. Paris, Flammarion, 1962, p. 41-51.

cluding its own, must consider an indeterminate number of opposite, complementary, and synthesizing, principles". "For this reason it accepts argument as suitable but denies the desirability of debate for the sole purpose of intellectual conquest and the winning of converts".

De neodialectiek is daarom een werkwijze die de wetenschapper dwingt om steeds opnieuw vragen te stellen over het bestaande. Het voert ons naar een sceptische houding t.o.v. gevestigde methoden en doet ons inzien dat de wetenschap niet het produkt is van één wetenschapper maar wel het werk is van een globale wetenschappelijke gemeenschap. Wetenschap kan vanuit de neodialectiek niet een zuiver theoretische, empirisch, metafysische of mathematische onderneming zijn. In deze neodialectiek komt de verbeelding en het gissen terug op een hooggevalueerde plaats en ziet men in dat de individuele wetenschapper begrensd is door zijn gevoeligheid voor, retentievermogen van en antwoordenrepertorium op slechts een klein domein van de wetenschappelijke kennis. Daardoor wordt de wetenschapper gedwongen uit zijn eng egocentrisch belangstellingsveld te treden en rekening te houden met de inzichten van andere wetenschapsmensen. Door de neodialectiek kan het verschil tussen de abstracte taal en de complexiteit van de werkelijkheid worden gereduceerd.

"The central premise of neodialectic implies that all words, either as opposites (antonyms), or as likenesses of equivalent terms (synonyms) have sense or direction which must be indicated before their propertjes and relations can be understood. The sense or direction of properties and relations is provided by their context : specified elements, qualities, occurrences, events, incidents, items, units, dimensions, factors, components, episodes, categories, conditions or circumstances". Dit laatste is een hoogst belangrijke activiteit, aangezien de mens niet in staat is om elk aspect van de ervaring te isoleren. Alles wat wij ervaren zien wij immers in een context en deze context moet beoordeeld worden.

Nu is het wel zo dat er in werkelijkheid altijd ideeën of dingen zijn die als onveranderlijk in een bepaalde periode moeten beschouwd worden.

Dit hangt echter van periodes af, zodat het zo is dat elke idee of zaak nu eens een 'essentiële' rol gaat spelen in het geheel, dan weer een contingente rol. Deze problematiek illustreert Gross door een voorbeeld te geven van de term 'opposite', d.w.z. "things are situated or placed in front of, or lying against one another". Als hij het begrip 'things' gebruikt dan kan dit betrekking hebben op "terms, statements, characteristics, ideas, beliefs, opinions, members, states, bodies, etc.". De term 'opposite' heeft betrekking op "antagonistic, conflicting, colliding, contradictory, contrary, contrasting, extremely divergent, ... etc." (1).

De neodialectiek heeft echter ook zijn beperkingen. Op de eerste plaats moeten wij vaststellen dat de neodialectiek geen vaste en volledig aangepaste richtlijnen geeft voor het onderzoek. De keuzen die wij dus in ons onderzoek doen zijn dan ook steeds arbitrair. Bepaalde wetenschappelijke interpretaties, historische opvattingen en dgl. moeten in het onderzoek worden opgenomen. De neodialectiek zegt niet op voorhand welke van deze opvattingen moeten verdwijnen, maar vertelt wel dat zoveel mogelijk perspectieven in het onderzoek dienen opgenomen te worden. Neodialectiek verwijst steeds naar de noodzaak van de opname van tegengestelde principes. In die zin is de neodialectiek een 'open systeem'. "For what appears to stand outside of it constitutes the essential conditions of its growth".

Zeer belangrijk voor een neodialectische werkwijze is de definitie van de begrippen. Het is immers mogelijk dat wij begrippen een verschillende betekenis geven. Het kan ook voorkomen dat wij twee zinnen formuleren die logisch elkaars tegengestelde zijn, maar dat zij consistent zijn naar hun betekenis.

Daarnaast is er nog het probleem dat ofschoon sociologie volgens rationele regels schijnt te worden geformuleerd, dat er tal van momenten zijn dat deze zinnen die worden gemaakt niet automatisch blijf geven van consistentie. Ook hier is een goede begripsomschrijving noodzakelijk.

(1) GROSS, L., Preface to a metatheoretical framework for sociology. *The American Journal of Sociology*, Vol. LXVII, n°2, September 1964, p. 126-128.

De neodialektiek voert de socioloog in feite tot een continu onderzoek van problemen die men lange tijd als opgelost beschouwde. Dat betekent dat de aandacht van de socioloog getrokken wordt op een aantal theoretische alternatieven en op een aantal publieke belangstelpunten die lange tijd niet erkend worden. Daarom moet bij elke sociologische theorie de volgende vragen gesteld worden vlg. Gross :

- "1) What are the opposites implied by a sociological term, proposition or scheme ?
- 2) What are the transitional or intermediate regions through which opposites are joined to one another ?
- 3) What are the contexts of opposition and opposition that appear on various levels of logical and empirical analysis ?
- 4) What are the methodological and substantive principles through which opposites can be integrated, synthesized, or unified ?
- 5) What opposites are given priority by being treated as premises or antecedents for analysis ?
- 6) a) If all ideas fall short of certainty on the one hand and of nonsense on the other, are there any ideas which are not subject to neodialectical inquiry ?
- b) If all facts are conditional or circumstantial, what is a non- or antidialectical fact ?
- c) If all theories are confronting by competing theories against which they must contest for primacy, what is a non- or antidialectical theory ?

In de opvatting van Gross wordt de neodialektiek de basis van de 'analytische theorie-constructie'. Het wordt het meta-theoretische kader van waaruit alle proposities van de sociologie moeten gekozen en herzien worden. Indien dit zo is, meent Gross, dan zal de neodialektiek weerstand bieden aan het neodialectisch spel tussen alternatieven als positivisme, behaviourisme, organicisme, formalisme en functionalisme (1).

Als tweede belangrijke analyse hebben we deze van SCHNEIDER genoemd(2).

(1) *Ibidem*, p. 133-136.

(2) SCHNEIDER, L., Dialectic in sociology, *American Sociological Review*, Vol. 36, August 1971, p. 667-678.

Deze socioloog waarschuwt voor de onvolledigheid van zijn analyse en het overlappend karakter van de categorieën die hij onderscheidt. Of-
 schoon het begrip 'dialectiek' op tal van plaatsen onjuist wordt ge-
 bruikt is het toch een waardevol begrip waarvan hij poogt een zevental
 clusters van betekenissen weer te geven.

1. Dialectiek heeft betrekking op de discrepantie tussen het doel of
 de intentie en het resultaat van de sociale actie. Dit fenomeen
 treft men aan in de ervaring dat men in een wereld leeft die men zelf
 niet gemaakt heeft, die ons gegeven is.

2. Dialectiek heeft eveneens betrekking op doelverschuivingen en doel-
 vervangingen. Wij zien in de samenleving o.m. processen waarbij
 doelen in middelen veranderen en omgekeerd. Op andere momenten zien
 we resultaten van sociale actie die een doel worden voor verdere actie.
 De heterogeniteit van de doelen en de functionele autonomie verzekeren
 deze mogelijkheid.

3. Er zijn verder nog structuren of vormen die relatief effectieve adap-
 taties toelaten, maar die meer effectieve adaptaties verhinderen.
 M.a.w. succes veroorzaakt mislukking.

Voor deze vorm van dialectiek moeten we enkele nuanceringen aanbrengen.

- a) Een bepaald systeem komt tot gunstige resultaten, maar gaat zo zijn
 eigen vernietiging of mislukking tegemoet. Dit stelt men b.v. vast
 bij de studie van de wijze waarop de meerwaarde wordt verzameld vlg.
 Marx. Het gaat hier om een resultaat van een kapitalistische struc-
 tuur waar slechts een klein deel van de bevolking produktiemiddelen
 bezit en de arbeiders hun arbeid in dienst van deze bezitters moeten
 stellen. Meerwaarde kan dus in feite slechts gerealiseerd worden
 dank zij het kapitalistisch systeem. Nu is het zo dat dit aan de
 basis ligt van de vernietiging van het kapitalistisch systeem.
- b) Een andere vorm van dialectiek vindt men in het feit dat een produkt
 van een systeem het systeem terugvoert tot een situatie waarin het
 motivationele mechanisme waaruit het kwam wordt vernietigd of verknoeid. Dit
 vindt men terug in de protestantse ethiek zoals die

door Max Weber werd beschreven. De protestantse ideeën voeren de leden van dit systeem tot een bezit van kapitaalgoederen. Eenmaal dat deze mensen deze weelde bezitten zijn zij niet langer meer opgewassen tegen de bekoringen die daaruit kunnen ontstaan. Op die wijze worden echter de oorspronkelijke religieus beïnvloede motieven en waarden die die weelde hebben geproduceerd vernietigd.

In deze dialectische bewegingen worden we geconfronteerd met een "dialectic of defeat or failure or break down". Dit bestaat hierin dat bepaalde middelen die iemand gebruikt de doelen kunnen vernietigen die hij nastreeft. Max Weber stelt zo o.m. vast dat Tao-keizers in een overdreven mate elixer dronken in de overtuiging dat zij daardoor onsterfelijk zouden worden. In feite vernietigden zij zichzelf. Een ander voorbeeld is de bouw van autobanen om de wegen te ontlasten. Nieuwe ongevallen gaan zich voordoen.

Aan de andere kant is er ook een "dialectic of triumph or build-up". Niet enkel vernietiging van doelen is mogelijk maar ook opbouw of bevordering ervan door het hanteren van bepaalde middelen.

4. Kaufmann spreekt van een dialectiek als een "development through conflict". Deze idee van ontwikkeling door conflict haalt hij bij Hegel. Hegel ziet immers deze ontwikkeling door conflict als essentieel : "to recognize in what seems conflicting and inherently antagonistic the presence of mutually necessary moments". Sociologisch komt dit wellicht het best tot uiting in de klassentegenstellingen zoals men deze in de Marxistische sociologie vindt. Deze beklemtoning van conflict wordt echter niet door iedereen zonder meer gevolgd. K.F. Boulding b.v. wijst o.m. op het niet-dialectische van 'filosofieën' als het "christendom, boedhisme, psycho-analyse, sociale democratie en sociaal werk". Hierin staan immers liefde, empathie en oplossing van conflicten centraal.

5. Een andere reeks van betekenissen van dialectiek kan worden gevat onder de noemers : "contradiction, oppositeness or opposition, paradox ('seeming contradiction'), negation, dilemma".

Weber spreekt zo ondermeer van de paradox van het charisma. Wil charisma immers zijn impact hebben op de samenleving dan moet het er in ingebouwd worden. Maar indien het charisma sterk aan het dagelijkse leven gaat participeren dan gaat het geroutiniseerd worden. Wil het dus een sociaal effect hebben, dan gaat het charisma zich zelf vernietigen. Hier is de charismatische leider geconfronteerd met een dilemma.

6. Op de zesde plaats wordt dialectiek ook gezien als een eigenschap van de emoties of de passies. Myrdal schrijft in *An American Dilemma* : "the Negro people have to carry the burden not only of the white man's sins but also of their virtues. The virtues of the honest, democratic ... white Americans in the South are great, and the burden upon the Negroes becomes ponderous". De blanke komt langs zijn deugden tot een schuldgevoelen over zijn exploitatie van de zwarte. Dit is echter niet het geval voor de uitbouter die de zwarte economisch, seksueel en om andere redenen uitbuit. Deze heeft geen verantwoording nodig voor zijn gedrag. Deze blanken die voor een deel nog op een stuk menswaardigheid betrokken staan maar anderzijds de zwarten uitbuiten, hebben een bepaalde theorie nodig om hun gedrag te verantwoorden. Racistische theorieën worden door deze mensen graag ingeroepen om zich te verantwoorden. De deugd van deze soort mensen ligt dus aan de basis van de produktie van racistische theorieën.

7. Een laatste vorm van dialectiek treft men vlg. Schneider aan om "conflict ... in a sense 'dissolved' in a kind of coalescence of opposites". Dit fenomeen wordt goed geïllustreerd door Georg Simmel over de sterke samenhangen tussen haat en liefde. Beide acten zijn betrokken op deze die gehaat wordt of deze die bemind wordt. In de oude Joodse wet werd bigamie aanvaard maar nooit met twee zusters die nog leefden. Hieruit kwam te gemakkelijk jaloezie. Simmel stelt : "this law simply assumes as a fact of experience that antagonism on the basis of a common kinship tie is stronger than among strangers". Men komt dus blijkbaar gemakkelijker tot sterke haat tussen deze die elkaar normaal zouden moeten beminnen.

2. DE DIALECTIEK IN ENKELE SOCIOLOGISCHE STREKKINGEN

De juist beschreven veelheid aan dialectiekopvattingen ligt gespreid over tal van sociologie-opvattingen. Opvallend hierin is dat tal van tegengestelde sociologie-opvattingen de dialectiek in hun sociologie opnemen. Aangezien er vele strekkingen bestaan zullen we ons tot enkele exemplarische benaderingen beperken. Achtereenvolgens zullen we onderzoeken op welke wijze de dialectiek te vinden is bij Spencer, Pareto, K. Marx, G. Simmel, het functionalisme en de fenomenologische sociologie.

1. H. SPENCER (1820-1903) definieerde de sociologie als de studie van het sociaal organisme. Als evolutionistisch denker sluit hij aan bij een dialectiekopvatting die zijn oorsprong vindt bij Hegel. Hegel was er van bewust dat mensen in de samenlevingen, die met bepaalde bedoelingen handelen, steeds een geheel van effecten produceren die zij niet verwacht of bedoeld hadden. Ofschoon Spencer aan de rationaliteit veel betekenis hechtte had hij in deze zin echter eveneens aandacht voor de "unintended consequences of action". Dit komt het scherpst tot uiting in zijn formulering van de "multiplication of effects". Hij zegt dit in de volgende woorden : "no prophecy is safer than that the results anticipated from a law will be greatly exceeded in amount by results not anticipated".

Een andere uiting van deze dialectische beweging in de samenleving vindt men in de opvatting van Spencer dat verschillende activiteiten uit het verleden een evolutionistische waarde hadden, doch deze is nu verdwenen. Hij dacht zo dat oorlog enerzijds noodzakelijk was "for forming great communities and developing their structures". Deze energie is nu echter vrij gekomen aangezien deze oorlogen niet meer nodig zijn. Op die wijze gaan motieven die vroeger voor een minder menselijke cultuur werkten, nu in dienst gesteld kunnen worden van de doelen van een "moralized" culture. Er bestaat immers een grote verscheidenheid van doelstellingen die allemaal niet even bewust geanticipeerd zijn.

"By the histories of organisations of whatever kind we are shown that the purpose originally subserved by some arrangement is not always the purpose eventually subserved." (Spencer). In deze zin ligt een opvatting van dialectiek vervat die wijst naar de veranderingen van doelen naar middelen.

En een derde vorm van dialectiek treffen we eveneens bij Spencer aan. Deze houdt verband met zijn evolutionisme : een reeds ontwikkelde structuur kan de realisatie van een beter aangepaste structuur tegenwerken of verhinderen. "Socially, as well as individually, organisation is indispensable to growth; beyond a certain point there cannot be further growth without further organisation. Yet there is not a little reason for suspecting that beyond this point organisation is indirectly repressive - increases the obstacles to those readjustments required for larger growth and more perfect structure" (Spencer)(1).

2. VILFREDO PARETO (1848-1923) formuleert in zijn *Traité de Sociologie Générale* een handelingstheorie. Hij ziet de sociologie daarin als een ervaringswetenschap die zich enkel met de studie van de sociale feiten moet bezig houden volgens de logisch-experimentele methode. De wetten die de socioloog opstelt zijn slechts voorlopig geldig. De socioloog moet ertoe komen om die feiten objectief waar te nemen, d.w.z. zoveel mogelijk feiten aanbrengen. Uitgangspunt voor analyse zijn de menselijke handelingen die logisch en niet-logisch kunnen zijn. Logisch zijn deze handelingen die zowel subjectief als objectief rationeel-doelmatig zijn, d.w.z. dat de actor een realiseerbaar doel kiest en de wetenschappelijk verantwoorde middelen. Niet-logisch zijn deze handelingen die één van de voorgaande eisen niet bezitten. Deze niet-logische handelingen zijn echter van grote betekenis voor de samenleving. De sociologie heeft deze niet-logische handelingen lange tijd niet bestudeerd, zegt Pareto, ofwel deze "vanuit rationalistische oordelen, ten onrechte als logisch geïnterpreteerd". Deze pseudo-logische verklaringen noemt Pareto derivaten. Deze derivaten zijn echter misvattingen van de realiteit die sterk naar tijd en plaats verschillen.

(1) SCHNEIDER, L., *op.cit.*, p. 669-672.

De socioloog moet echter doordringen door deze oppervlakkige derivaten en komen tot de residuen. Deze residuen zijn uitingen van dieperliggende gevoelens en instincten, maar toch ook weer niet totaal identiek daarmee. Eisermann zegt dat het in feite psychische krachten zijn die moeten gezien worden als de "hypothesen waarmee we de regelmatigheden in de sociale verschijnselen kunnen verklaren en voorspellen." Hiervan zijn zes klassen te onderscheiden :

- "1) het combinatieresidu op grond waarvan men geneigd is tussen allerlei zaken verbanden te leggen en zo tot vernieuwing komt,
- 2) het beklijvings-residu op grond waarvan men geneigd is bestaande verhoudingen en ideeën te conserveren;
- 3) een residu van waaruit de mens gedreven wordt zijn gevoelens in daden om te zetten;
- 4) een sociabiliteitsresidu;
- 5) een residu van waaruit men er naar streeft de integriteit van de eigen persoon te handhaven
- 6) het seksualiteitsresidu."

Deze residuen komen in de samenleving voor maar in een verschillende proportie in de verschillende groepen.

De derivaten ofwel "de schijn-logische rechtvaardigingen voor handelingen die in feite door niet-logische elementen:de residuen worden bepaald" worden in vier klassen ondergebracht :

- "1) loutere beweringen zoals b.v. 'wie goed doet, goed ontmoet';
- 2) rechtvaardigingen van gedrag met beroep op het gezag van gewoonten, tradities, b.v. 'dat moet men hier nu eenmaal zo';
- 3) rechtvaardigingen waarbij men appelleert op de overheersende gevoelens binnen een samenleving;
- 4) verbale rechtvaardigingen waarbij men vage kreten hanteert die geen enkele feitelijke bewijskracht hebben, b.v. 'waarheid', 'gerechtigheid', e.d."

Deze derivaten hebben maar gelding omdat zij aansluiten bij een bepaald residu dat in een groepering dominant is (1).

(1) VERHOOGT, J.P., Vilfredo Pareto, in : GODDIJN, H.P.M. e.a., *Geschiedenis van de sociologie*, Meppel, Boom, 1971, p. 164-177.

In de tegenstelling tussen de verschillende residuen zien we duidelijk het dialectisch karakter van de samenleving door Pareto aanwezig gesteld. Het gaat hier om tegengestelde processen die op hetzelfde ogenblik, ofschoon in een verschillende mate, in eenzelfde groepering aanwezig kunnen zijn. In deze reeks van tegenstellingen ligt volgens Gross duidelijk een 'dialectical viewpoint' (1).

Schneider van zijn kant ziet bij Pareto eveneens een goede illustratie van de Hegeliaanse opvatting van dialectiek in termen van 'unintended consequences'. Dit proces ziet Pareto bij de speculanten die de basis van de oorlog leggen maar dat toch niet bewust doen. "So the speculators of ancient Rome brought on the fall of the Republic and the dictatorships of Ceasar and Augustus, but without knowing that they were leaded in those directions and without the slightest desire to reach those goals" (Pareto) (2).

3. Een uiteenzetting van de dialectiek zou niet volledig zijn indien men geen rekening hield met het dialectisch materialisme van KARL MARX (1818-1883)(3). Volgens G. Gurvich maakt Marx in zijn werk onderscheid tussen zeven dialectische bewegingen in de sociale realiteit. Tot dit oordeel komt hij op basis van een nauwkeurige analyse van de volgende werken : *La misère de la philosophie* (1847), *Das Manifest der Kommunistischen Partei* (1848), *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie* (1858), *Das Kapital* (1e deel in 1867), *Die Heilige Familie* (1845), *Die Deutsche Ideologie* (1845, gepubliceerd in 1932).

a. De dialectiek van de revolutionaire synthese

Aan de basis van een volledige ineenstorting van de sociale structuur van een vernietiging van de produktieverhoudingen van een verwoesting van het sociale en individuele geweten, beschavingswerken en oude

(1) GROSS, L., *op.cit.*, p. 131.

(2) SCHNEIDER, L., *op.cit.*, p. 670.

(3) We volgen hier hoofdzakelijk GURVITCH, G., *op.cit.*, p. 155-201. Daarnaast verwijzen we nog naar ZIJDEVELD, A.C., *Institutionalising*. Hilversum, Paul Brand, 1966, p. 128-144 en ALTHUSSER, L. *For Marx*, Harmondsworth, Penguin Books, 1969 (1966), p. 161-218).

ideologieën ligt de groei van de produktieve krachten. Aan deze dialectische revolutionaire synthese is de dialectiek van de historische beweging verbonden, omdat revoluties historische gebeurtenissen zijn. Het is in deze historische context dat de sociale klassen een bemiddelende rol spelen. De verdrukking van één klasse bewerkt de creatie van een nieuwe maatschappij. Het is de dialectiek van het kapitalistisch systeem die de revolutionaire energie van het proletariaat doet ontstaan.

b. De dialectiek tussen de produktieve krachten, de produktie-verhoudingen, gewetenstoestanden, beschavingsprodukten en ideologieën.

Deze dialectiek vindt Gurvitch terug in *Die Deutsche Ideologie*. Hier ziet hij 4 facetten van de sociale realiteit die in elkaar indringen maar ook in conflict komen met elkaar :

- "1) Les forces productives matérielles et les modes de production.
- 2) Les cadres sociaux (désignés comme 'rapports sociaux', ou 'rapports de production', ou 'structures sociales').
- 3) La conscience réelle, à la fois sociale et individuelle, y compris ses oeuvres effectives de civilisation (langue, droit, connaissance, art, technique, etc.).
- 4) L'idéologie, ou 'superstructure idéologique' qui englobe toutes les déformations partisans conscientes au inconscientes du palier précédent, systématisées souvent par des doctrines dogmatiques et par la religion."

In de ideologie sluit Marx op deze wijze alle cultuurprodukten in, met uitzondering van de exacte wetenschappen en de economische sociologie.

Marx meent dat de voornaamste spanningen ontstaan tussen de drie eerste lagen en dat daardoor in de sociale realiteit hun dialectische synthese zichtbaar wordt. De ideologische laag die aan een zekere "Entwirklichung" lijdt staat daar enigszins buiten.

(In verband met de derde laag kunnen we meer een vitalistisch dan wel een materialistische opstelling van Marx zien in de volgende uitdrukking : "ce n'est pas la conscience qui détermine la vie, (mais) que c'est la vie qui détermine la conscience".)

De derde laag, deze van het reële geweten is erg belangrijk in haar verschijning van het 'klassebewustzijn'. Een klasse kan immers maar tot stand komen door een 'bewustwording' van zijn bestaan in een klasse. Wil het proletariaat een klasse vormen dan moet het bewust zijn van zichzelf, "ce qui pour le prolétariat, revient à une « prise de conscience de la nécessité d'une révolution radicale »".

In de ogen van Engels treffen we voornamelijk in deze derde laag de opstelling van Marx aan dat de samenleving niet enkel in economische termen moet verklaard worden : "Le développement juridique, politique, philosophique, littéraire et artistique repose sur le développement économique, mais il réagissent les uns sur les autres et sur la base économique. La situation économique n'est pas la seule cause active, tout le reste n'étant qu'un effet passif. Il y a plutôt à l'intérieur du domaine où agit la détermination économique une *reciprocité qui en dernière analyse, s'affirme toujours*. De même le matérialisme historique ne nie pas le rôle que joue la tradition sociale en modifiant le rythme du changement dans les aspects non matériels de la civilisation".

c. De dialectiek van de veranderingen van de klassen, van hun strijd, hun rollen en hun interne verdelingen.

Deze dialectiek bestudeert Marx het meest gedetailleerd bij de klasse van de bourgeoisie. Deze klasse was oorspronkelijk verdrukt door het feodaal despotisme; zij wapent zich sterk los van de adel in de steden; als grootindustriëlen gaan zij zich echter meer en meer soeverein opstellen en gaan de regeringen slechts hun belangen (van de bourgeoisie) behartigen. Deze klasse is revolutionair geweest in die zin dat zij reageerde tegen religieuze en politieke toestanden. "En un mot, à la place de l'exploitation que masquaient les illusions religieuses et politiques, elle a mis une exploitation ouverte, directe, brutale" (Marx).

De bourgeoisie kon niet overleven tenzij door constant te zoeken naar veranderingen in het politieke en het economische systeem. Daarom reageerden zij tegen de versplintering van de produktiemiddelen, de eigendom en de bevolking. Hieruit kwam een concentratie van de drie voorgaande elementen en eveneens een politieke centralisatie. Dit alles zal echter aanleiding geven tot een economische crisis.

Aan deze dialectiek van de bourgeoisie hangt een geheel van aliënaties vast. Op de eerste plaats de aliënatie van de productiefactoren: de bourgeoisie zal hen niet langer kunnen beheersen. Op de tweede plaats de aliënatie van de sociale verhoudingen in relaties van private bezittingen. Door het geld wordt het sociale leven immers ontworcht : geld zet liefde om in haat, trouw in ontrouw.; deugd in ondeugd, ondeugd in deugd, meester in knecht, knecht in meester, enz. Op de derde plaats geraakt de bourgeoisie ook vervreemd. aan zijn eigen klasse en de staat daar zij meer aan haar eigenbelangen gaat denken.

In deze wereld gaat het proletariaat een maximaal vervreemdingsproces doormaken. Het klassebewustwordingsproces van het proletariaat zal zeer langzaam verlopen. Maar dit klassebewustzijn zal hen tot het inzicht brengen dat de bourgeoisie niet de geschikte leider is en dat men moet komen tot een klasseloze samenleving. Via zijn aliënatie zal het proletariaat bewust worden van zijn macht om een wereld te scheppen waar geen aliënaties meer mogelijk zijn. Tegenover de these van de bourgeoisie plaatst hij de overwinning van de antithese van het proletariaat.

d. De dialectiek van de aliënaties

Aliënatie heeft in het werk van Marx zes betekenissen :

- 1) 'Vergegenständlichung' - mesure de l'objectivation du social;
- 2) 'Verselbständigung' - mesure de l'autonomie du social;
- 3) 'Entäusserung' - extériorisation plus ou moins cristallisée du social dans des structures et organisations;
- 4) 'Veräusserung' - mesure de la transcendance des organisations tendant à se transformer en appareils de domination;
- 5) 'Entfremdung' - projection en dehors et perte de soi, qu'il s'agisse de l'homme, du groupe de la classe ou de la société entière;
- 6) 'Entwirklichung' 'déréalisation' qui concerne surtout la conscience et les idéologies, à la fois trompeuses, mystificatrices et inefficaces".

De dialectiek van deze aliënaties bereikt zijn hoogtepunt in het kapitalistisch systeem. Elke staat is de meest sterke uitdrukking van deze aliënatie. En het blijft zeer de vraag of het communistisch systeem

de betekenis van de staat zal doen afnemen. Gurvitch meent dat Marx daarom zeer ambigu is aangezien hij hier het sociologisch realisme combineert met het profetisch utopisme m.a.w. Marx stapt van een dialectiek van reële aliënaties naar een utopie van desaliënaties.

e. De dialectiek van het kapitalistisch economisch leven

In het kapitalistisch economisch systeem komt de kapitaalbezitter in het bezit van een meerwaarde op basis van de onvervreembare arbeid van de arbeiders. De kapitaalbezitter koopt dus onwettelijk 'arbeidskracht' die hij behandelt als handelswaar. Arbeid is echter identiek met de mens, tegelijkertijd beschouwd als individu en als groepslid van een fabriek of een professionele groep.

In deze meerwaarde is er vlg. Marx een tegenstelling tussen absolute en de relatieve meerwaarde. De absolute meerwaarde komt vanuit de coöperatie in de arbeid die als collectieve kracht functioneert. De kapitaalbezitter betaalt immers zijn individuele arbeiders, maar nooit de gecombineerde inspanning van arbeidersgroepering. De relatieve meerwaarde die in tegenstelling staat met de absolute meerwaarde, komt voort uit de technische verdeling van de arbeid, van de mechanisering en van de grote industrie. Deze laatste kunnen de absolute meerwaarde verminderen door de arbeiders af te stompen en tot slaven van de machines te herleiden.

f. De dialectiek van de relatie tussen de sociale structuur en de economische manifestaties van het sociale totaal fenomeen.

Tussen de economische situatie en de sociale structuur bestaat er een dialectische relatie, in die zin dat de sociale structuur bepaald wordt door de economische situatie (industriële techniek, arbeidsverdeling, enz.) en omgekeerd de economische situatie ook de sociale structuur bepaalt. Dit betekent echter niet dat Marx het globale sociale leven herleidt tot het economische leven.

g. De dialectiek van de historische beweging

Dit is in de ogen van Marx de meest belangrijke dialectische beweging waarin de andere vormen van dialectiek zijn opgenomen. Marx drukt

deze dialectiek in de volgende zin uit : "Les hommes font eux-mêmes leur histoire, mais ne savent pas toujours qu'ils la font".

In zijn ogen is de arbeidersbeweging een historische beweging : het is een klasse die zich verworpen voelt en daartegen zal reageren; deze klasse wordt bewust van de noodzaak van een radicale revolutie. In dit proces wordt men bewust dat men niet meer langer kan leven onder de dwang van de bourgeoisie. In deze historische dialectiek komen andere dialectische bewegingen samen : de revolutionaire dialectiek, de klassedialectiek, de dialectiek van het overstijgen van de aliënaties, en de dialectiek van de economische tegenstellingen. In deze zin verschijnt de historische dialectiek als een beweging die de rol van het proletariaat opbouwt tot redder van de mensheid.

In deze historische dialectiek treft men echter een soort 'filosofie van de geschiedenis' aan. Daardoor wordt de historische realiteit met een bepaalde eschatologische en utopische verwachting verward. Hij ziet immers in deze dialectiek een bepaalde aanduiding van het lot van de mensen. Aangezien Marx dit lot kent vóór elke dialectiek kan men volgens Gurvitch beter van een dogmatiek spreken.

4. Ook in de *formele sociologie* van Georg Simmel vindt men het dialectisch schema terug. Gross ziet dit in de functiebepaling van het conflict door Simmel : "... conflict is designed to resolve divergent dualisms and achieve some kind of unity". De maatschappij als eenheid bestaat uit harmonie en disharmonie, samenhang en tegenstelling, aantrekkingskracht en verwerping, enz. Zowel de positieve als de negatieve factoren worden door Simmel beschouwd als positief conditionerende factoren voor de globale samenleving (1).

5. Zelfs in het *functionalisme* is de dialectiek terug te vinden. Bij Parsons vinden we dit best terug in de tegenstellingen van de 'pattern variables'. Maar eveneens treffen we dialectische trekken aan in zijn schets van de sociale controle-mechanismen t.o.v. de wording van de afwijking.

(1) GROSS. L., *op.cit.*, p. 130.

In het werk van Merton vinden wij dit voornamelijk in de volgende trekken : "His emphasis upon the diversity and interconnections of theories and procedures, upon the reformulation and reforming of disparate empirical generalizations, and upon the contrasts of manifest and latent alternatives and equivalent consequences, in functional analysis, attests to the frequency of opposing conceptions. In his concern for the reciprocal bearing of sociological theory on empirical research, and in his several typologies of alternative responses to social structure, thematic hypotheses are implemented by combinations of acceptances and rejections"(1).

6. Het voorkomen van de dialectiek in de *fenomenologische sociologie*, zullen we bestuderen aan de hand van het werk van *Alfred Schütz* (2).

a. Het probleem

"Het dilemma waarvoor de socioloog geplaatst wordt - dit is althans teoretisch mogelijk -, pakt Schütz totaal anders aan. Gurvitch en Zijderveld vernietigen dit dilemma als een valse voorstelling door een oplossing te zoeken in de dialectiek. Schütz echter vertrekt vanuit de konfrontatie natuurkundige wetenschappen-sociale wetenschappen(3).

Zo men de sociale wetenschappen als natuurkundige wetenschappen behandelt, betoogt Schütz, dan komt men onvermijdelijk tot de methode van het behaviorisme. Het gevolg daarvan is dat men helemaal niets weet over het intellect van zijn medemens, zodat men ook niet kan begrijpen waarom iemand een bepaalde handeling stelt. Een behaviorist aanvaardt b.v. wel het bestaan van een betekenisvolle taal, maar niet het bestaan van een ander, die deze zin geeft aan de taal. Deze wetenschappelijke

(1) *Ibidem*, p. 131. GODDIJN, M., *Het functionalisme in de sociologie*. Assen, Van Gorcum, 1963, p. 54-56.

(2) Deze analyse komt uit VERHOEVEN, J., *De sociologische verklaring van de sociale controle*. Mechelen, Uitgeverij Sinfra, 1969, p.115-117, 143-147.

(3) SCHUETZ, A., "The social world and the theory of social action", in SCHUETZ, A., *Collected Papers II. Studies in social theory*. The Hague, Nijhoff, 1964, p.319. Dit artikel schreef Schütz reeds in 1940 als reactie op T. Parsons. *The structure of social action*, maar publiceerde het voor de eerste maal in 1960.

houding mondt uit in de schepping van een fiktief werkelijkheidsbeeld, terwijl de sociale wetenschap de werkelijke menselijke handeling moet beschrijven en verklaren.

Een andere houding aanvaardt doodeenvoudig de sociale wereld met zijn leden en instituties als een zinvol geheel. De taak van de onderzoeker wordt vlg. deze strekking verruimd tot de beschrijving en verklaring van zijn ervaringen en die van zijn medemens. Nu zijn er sommige onderzoekers die menen dat het volstaat een bepaalde institutie, groep, enz., naar zijn betekenis voor de onderzoeker te duiden, zonder rekening te houden met de mening van de medemens. De onderzoeker komt op die manier tot een aantal idealizaties en formalizaties van de sociale wereld die niet onverenigbaar zijn met de feiten. Dit is echter niet de enige methode, meent Schütz. Men kan ook de betekenis van de sociale wereld voor de waargenomen actor kennen en de betekenis van de handeling. Men kan als het ware de genese van de idealizaties en formalizaties trachten te achterhalen.

Door deze opvatting over de sociale wetenschappen plaatst Schütz zich in de lijn van F. Znaniecki, die vier referentieschema's onderscheidt om de sociale werkelijkheid te bestuderen, nl. de sociale persoonlijkheid, de sociale handeling, de sociale groep en de sociale relaties. De laatste twee referentieschema's noemt hij objektieve en de eerste twee subjektieve. De idealizaties en formalizaties van beide mogen niet in tegenspraak staan met elkaar of met de alledaagse ervaring van de sociale wereld. Hieruit besluit hij tot het volgende basispostulaat van de sociale wetenschappen : "Kies het adekwaat referentieschema voor het probleem dat u interesseert, beschouw zijn grenzen en mogelijkheden, maak zijn termen kompatibel en konsistent met elkaar, en beperk u tot dit schema eens dat het aanvaard werd. Indien de vertakkingen van het probleem u in het voortschrijden van uw werk tot de aanvaarding van andere referentieschema's en andere interpretaties voeren, vergeet dan niet dat de verandering in het schema alle vroeger gebruikte termen noodzakelijk van betekenis wijzigt."

Dit postulaat indachtig meent Schütz dat bij de opbouw van een handelingstheorie het subjektieve standpunt moet ingenomen worden, en wel om

de volgende reden. Het subjectieve standpunt is de enige en voldoende garantie voor het behoud van de wereld van de sociale realiteit, in tegenstelling met een fiktieve, niet-bestaande, maar door de wetenschappelijke onderzoekers gekonstrueerde wereld, die men zou beschrijven vanuit het objectieve standpunt. In de handelingsteorie wordt de wereld ervaren als een handelingsveld, waarin de sociale dingen enkel begrijpelijk zijn als produkten van mijn handelingen en die van de anderen. Een sociaal ding kan men enkel begrijpen wanneer men het herleidt tot de handeling waaruit het ontstaan is, en tot motieven die aan de basis van deze handeling liggen. Men kan dan ook geen institutie begrijpen zonder haar doel te kennen.

Uit deze uiteenzetting blijkt duidelijk dat de verhouding individu-struktuur niet opgelost wordt door een dialektiek. Metodologisch opsteert Schütz expliciet voor de subjectieve benadering en dit op basis van zijn objektbepaling van de sociologie (1), nl. het sociale handelen. Nochtans breekt hij niet totaal met het objectieve standpunt, vermits hij duidelijk eist dat de idealizaties en formalizaties vanuit beide standpunten niet in kontradiktie mogen zijn met elkaar en met de alledaagse ervaring van de wereld. Er is dus helemaal geen sprake van een dialektiek, maar evenmin van een extreme eenzijdigheid. Het subjectieve standpunt sluit het objectieve wel uit, maar eist, indien tegelijkertijd maar los van elkaar toegepast, gelijke resultaten in idealizaties en formalizaties. Later zullen we zien dat Schütz dit tracht te verwezenlijken door het ideaaltype. Bij Schütz is er dus geen dialektiek op methodologisch vlak te onderkennen, wel een vernietiging van de kontradiktie individu-struktuur. Dialektiek, wel te verstaan, zoals hij door Gurvitch en Zijderveld wordt gezien. Er zal een fenomenologische dialektiek-opvatting bij hem onderkend worden."

(1) Schütz spreekt bijna altijd van 'sociale wetenschap' i.p.l.v. 'sociologie'. Wij menen hier de term 'sociologie' te mogen gebruiken, zoals hij in zijn hoofdwerk meestal doet. Reeds in de titel van dit werk wordt er van sociologie gesproken. *Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Eine Einleitung in die verstehende Soziologie.*

"In het begin van dit hoofdstuk werd gewezen op de biezondere opvatting van Gurvitch over de dialectiek en werd eveneens de band tussen Zijderveld en Gurvitch beklemtoond. Anderzijds werd ook duidelijk gemaakt dat A. Schütz metodologisch voor een subjectivistische benadering opteert en de dialectiek methodologisch verwerpt. Men kan nu echter de vraag stellen of hij iedere vorm van dialectiek verwerpt, en of er binnen de door hem ontwikkelde 'verstehende' methode plaats is voor een dialectiek.

Wanneer we zouden uitgaan van de stelling van A.C. Zijderveld die behelst dat men, om een adekwate sociaalwetenschappelijke theorie te bekomen, moet vertrekken van het 'Thomas-teorema én Marx' dialectische these (1), dan mag men niet besluiten tot het ontbreken van een dialectiek in de sociologie van Schütz. Twee citaten zullen dit verduidelijken :

"We work and operate not only with but upon the world" (2) en

"...objects among which we move, which resist us and upon which we may act" (3). Schütz blijkt dus de dialectiek binnen de sociale werkelijkheid wel te onderkennen, zoals dadelijk nog met andere voorbeelden zal worden aangetoond. De vraag blijft nochtans open of hij de dialectische benadering van deze sociale werkelijkheid ook heeft mogelijk gemaakt. Doch hierover later meer.

Een eerste vorm van dialectiek treft men aan in de alledaagse beeldkonstruktie van mijzelf en de ander. Het beeld dat ik van mijzelf vorm, wordt bepaald door het beeld dat ik van de ander vorm, en omgekeerd. Door het toewijzen van een rol aan een ander, wijs ik mij een eigen rol toe. En verder : "We have, however, to keep in mind that the common-sense constructs used for the typification of the Other and of myself are to a considerable extent socially derived and socially

(1) ZIJDERVELD, A.C., *op.cit.*, p. 205.

W.I. Thomas : "If men define situations as real, they are real in their consequences". K. Marx : "dass die Umstände ebensosehr die Menschen, wie die Menschen die Umstände machen".

(2) SCHUETZ, A., "On multiple realities", *op.cit.*, p. 209.

(3) SCHUETZ, A., "Common-sense", ..., *op.cit.*, p. 7.

approved. Within the in-group the bulk of personal types and course-of-action types is taken for granted (...) as a set of rules and recipes which have stood the test so far and are expected to stand it in the future. Even more, the pattern of typical constructs is frequently institutionalized as a standard of behavior, warranted by traditional and habitual mores and sometimes by specific means of so-called social control, such as the legal order" (1).

Een tweede vorm kan men waarnemen op het vlak van de rationele aktie, waar er interactie tussen personen bestaat. De persoonlijkheids- en aktietypes worden door mij als gegeven beschouwd voor mij en voor mijn medemens. Hierin ligt de kans dat ik tot intersubjectief gedrag kom (2). Merk hier op dat Schütz echter niet spreekt van een dialektiek. Hij zal dit woord trouwens bijna nooit in zijn werk gebruiken. .

Redenerend vanuit de actor stelt Schütz twee soorten motieven vast, om-te-motieven en omdat-motieven. Het eerste wijst op de eigen beslissing van de actor, het tweede op een invloed van buitenuit, die de actor deed handelen zoals hij handelde. Enkel een handeling in het verleden laat toe te onderkennen dat de sociale omgeving iemand vlg. een bepaald patroon doet handelen. Zo kan een omdat-motief enkel op de actor inwerken onder de vorm van een projekt (3).

De dialektiek binnen de sociale werkelijkheid treft men ook aan in de sociale structuur. Deze structuur is een gegeven voor mij dat noodzakelijk is voor mijn kontakt met de anderen. De taal is er een goed voorbeeld van. "De gesocializeerde structuur geeft de kennis een objectief en anoniem karakter : zij wordt beschouwd als onafhankelijk van mijn persoonlijke biografische omstandigheden". Het typische is een gegevenheid voor mij (4). De sociale structuur heeft dus een belang-

(1) *Ibidem* , p. 19.

(2) *Ibidem*, p. 33.

(3) *Ibidem*, p. 21-22. SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau...*, op.cit., p. 93-105.
SCHUETZ, A., "Choosing among projects of actions", in SCHUETZ, A., *Collected Papers*, I. The Hague, Martinus Nijhoff, 1962, p.69-72.

(4) *Ibidem*, p. 75.

B.23

rijke invloed op het menselijk gedrag.

Werd zojuist uitgegaan van de dialektiek-opvatting van A.C. Zijdeveld, dan willen we ons nu op een formeler standpunt bewegen. Schütz noemt zich een fenomenoloog en gaat in feite ook fenomenologisch te werk. Om zijn opvattingen in te leiden werd beroep gedaan op de opvatting van Husserl, zoals Schütz deze zag. We willen deze inzichten nu uitbreiden met de uiteenzetting van S. Strasser over de fenomenologie om het dialéktisch karakter van de sociologie van Schutz te kunnen aantonen(1).

De fenomenologische filosofie heeft een hermeneutisch, intuïtief en dialektisch karakter, meent Strasser. De hermeneutische kenhouding bestaat in het feit dat de filosoof zijn eigen bestaan als vooraf gegeven beschouwt, zichzelf als sociaal wezen verbonden weet met de ander en vanuit deze houding zoekt naar "de essentiële structuren van dit bestaan", en tevens "hun metafysische betekenis" tracht te vatten. De intuïtie, die ook nog aanschouwing wordt genoemd, is "de kenact, die aan het evidente zijn van het werkelijk-zijnde beantwoordt". Het evidente is datgene wat onmiddellijk kan aanschouwd worden. Aanschouwen houdt 'zien' en 'inzien' in. Dit heeft tot gevolg dat wat "klaarblijkelijk" is, niet "kan (...) bewezen worden" en "niet hoeft bewezen te worden". Dit aanschouwen is echter geen definitief en absoluut aanschouwen, maar wel een aaneenschakeling van kenakten. Deze intuïtie wordt aangevuld door een dialektiek, d.i. "ieder geordende verandering van standpunt (...), die de naar zin strevende mens toestaat eenzijdige perspectieven en beperkende horizonten systematisch op te heffen.

Ook deze dialektische beweging treft men aan bij Schütz. Hij vertrok vanuit de verkenning van zijn eigen situatie en komt vandaaruit tot de kennis van de ander. Deze kennis is echter beperkt, meent Schütz, daar de actor slechts zelf de eigenlijke zin van zijn handelen kan achterhalen. Om tot de ander door te dringen doet hij beroep op types van de interactie en motieven. In deze ervaring van de ander ontwaart Schütz de intersubjectiviteit van de wereld. Aangezien de wereld intersubjectief is, kan onze kennis van deze wereld gesocialiseerd worden. Dit is

(1) STRASSER, S., *Fenomenologie en empirische menskunde*. Arnhem, Van Loghum, Slaterus, 1965, p. 239-241.

echter slechts mogelijk wanneer de standpunten kunnen verwisseld worden en de relevantiesystemen kunnen kongruent gemaakt worden; en deze bewerkingen moeten op hun beurt geïdealiseerd worden, omdat zij niet vanuit een bepaalde situatie mogen worden opgebouwd, waar de standpunten en de relevanties weer zouden verschillen (1). In dit aanvaarden van het principe van de wederkerigheid der perspectieven ligt o.i. de dialectische benadering van de sociale werkelijkheid door Schütz. Door de verwisselbaarheid der standpunten is de waarnemer in staat de ervaring van de werkelijkheid door de ander te kennen. Hierin bestaat een gevaar voor subjektivisme, omdat de waarnemer steeds vanuit een situatie de werkelijkheid ziet. Om dit subjektivisme te vermijden meent Schutz in de sociale wetenschappen, die toch de kennis van de sociale werkelijkheid nastreven, beroep te moeten doen op ideaaltypes, die een gedesinteresseerd onderzoeker konstrueert van het handelen van de anderen. De socioloog komt immers niet tot een onmiddellijk kennen van de ander. De ander behoort tot de 'Mitwelt' van de socioloog, niet tot zijn 'Umwelt'. Om het handelen van de ander te kennen moeten wij het doel van het handelen van de ander ontwerpen als eigen doel, en het verloop van ons handelen daarbij fantazeren, meent Schütz. Het postulaat van adequaatheid, dat eist dat de wetenschappelijke modellen adequaat zijn met de konstrukties van het alledaagse leven door de actor en zijn medemens, impliceert dat de wetenschappelijke konstrukties eveneens aan de eisen van alledaagse konstrukties moeten voldoen. De principes der verwisselbaarheid der standpunten en de kongruentie van de relevantiesystemen vinden dus eveneens hun toepassing in de bouw van wetenschappelijke types. Bijgevolg moet de socioloog zich bij de konstruktie van zijn ideaaltypes niet op een eenzijdig standpunt plaatsen, maar door een voortdurend wijzigen van standpunt komen tot een ideaaltipe van het menselijk handelen.

(1) SCHUETZ, A., "Common-sense...", *op.cit.*, p. 10-11.

SCHUETZ, A., *Der sinnhafte Aufbau ...*, *op.cit.*, p. 126.

We merken hier dus op dat Schütz in 1953, waarvan het eerste artikel dateert, nog dezelfde opvatting verdedigt als in 1932, jaar waarin het boek verscheen.

In deze redenering steekt nochtans een moeilijkheid. Het postulaat van adekwaatheid is in feite een deus ex machina. Aan de ene kant stelt Schutz vast dat de actor in staat is tot de kennis van zijn 'Umwelt', en aan de andere kant merkt hij op dat de socioloog slechts zijn 'Mitwelt' kent en nooit zijn 'Umwelt' kan kennen. Om zijn evenmens te kennen bouwt de socioloog ideaaltypes. En deze ideaaltypes moeten vlg. het adekwaatheidspostulaat verstaanbaar zijn voor de actor, die in het ideaaltype bevat ligt, en zijn medemens. Het probleem stelt zich nu : hoe kan de socioloog, die de ander slechts als evenmens kan benaderen, weten of de ideaaltypes verstaanbaar zijn voor de actor en de medemens ? Het lijkt ons wel of Schütz hier de socioloog een dubbele rol toekent, nl. die van wetenschapsmens en die van actor in de wereld. Deze laatste sociale rol schept dan de mogelijkheid om de juistheid van de ideaaltypische konstruktie te toetsen omdat slechts de actor de ander als medemens kan ontmoeten en dus kan zien of het ideaaltype verstaanbaar is voor actor en medemens.

Onrechtstreeks werkt Schütz aldus door het adekwaatheidspostulaat de dialektiek ook metodologisch in zijn 'verstehende' sociologie in : de verwisselbaarheid der standpunten wordt door dit postulaat immers vanuit de konstrukties in de alledaagse ervaring in de wetenschappelijke konstrukties ingevoerd. De socioloog komt immers niet tot de kennis van de 'Umwelt', maar wel tot die van de 'Mitwelt', waarvan de waarheidswaarde enkel door de 'Umwelt' bepaald wordt. Deze 'Umwelt' wordt door de socioloog enkel gekend, wanneer hij hem als participant benadert. Er moet echter opgemerkt worden dat Schütz nooit in deze betekenis over dialektiek spreekt."